

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1937 YILI TÜRK BASININDA
CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE TÜRK DEVRİMİ

HAZIRLAYAN
ÖZLEM AKPINAR İYİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. SERKAN TUNA

İSTANBUL, 2012

DÜZELTME METNİ

1. Önsöz ve giriş bölümleri yeniden yazılmıştır.
2. Birinci bölüme “1937 Yılı Trakya Askeri Manevralarında Atatürk” başlığı eklenmiştir.
3. İkinci bölümde yer alan “İsmet İnönü’nün Başbakanlıktan Ayrılması” başlıklı kısım yeniden düzenlenmiştir.
4. “Siyasal, Kültürel ve Ekonomik alanda Türk Inkılabı” başlıklı ikinci bölümde, yapısal değişikliklere gidilmiştir.
5. İkinci bölümde yer verilen “Hatay Meselesi”, konusal bütünlük sağlamak için üçüncü bölüme alınmıştır.
6. Üçüncü bölümde yer alan, “Nyon Konferansı” ayrı bir başlık altında toplanarak incelenmiştir.
7. Üçüncü bölümdeki “Türk-Sovyet İlişkileri” başlıklı kısım yeniden düzenlenmiştir.
8. Aşağıda künyeleri verilen birinci ve ikinci el kaynaklar, tezin içeriğini zenginleştirici yönde kullanılmıştır.
9. Tezin bütünündeki yazım ve dilbilgisi hataları düzeltilmiştir.
10. Tezin sonuç bölümü yeniden yazılmıştır.
11. Teze eklenen yeni kaynaklar şunlardır:

1.Gazeteler

Akşam (Temmuz-Ağustos 1937)

Cumhuriyet (Temmuz-Ağustos,Kasım 1937)

Tan (Ağustos- Eylül 1937)

2.Kitaplar

Cemil KOÇAK, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Eminalp MALKOÇ, **Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

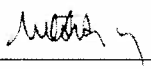
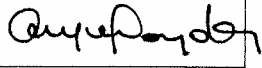
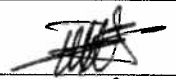

Rifat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

Serkan TUNA, **Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

Uluğ İĞDEMİR, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970.

TEZ ONAY SAYFASI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2901080016 numaralı Özlem AKPINAR İYİ'nin hazırladığı "1937 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Devrimi" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANSÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 17.01.2012 Salı günü saat:10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..~~kabul edilmiştir~~..... ' ne OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç.Dr.Serkan TUNA (Danışman)	Kabul	
Doç.Dr.Mustafa AYDIN	Kabul	
Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Şamil ÜNSAL	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Nil TÜRKER TEKİN	Kabul	

İÜ Beyazıt Kampüsü Rektörlük Binası Kat:2

Tel: 0212 440 03 66- 0212 440 00 00/10056 Fax:0 212 440 03 45 / 10442

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum " 1937 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK VE TÜRK DEVRİMİ " adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

ÖZLEM AKPINAR İYİ

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	423037
Yazar Adı / Soyadı	özlem akpınar iyi
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 39191205482
Telefon / Cep Telefonu	0505 6554677
e-Posta	akpınar8@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	1937 yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk
Tezin Tercümesi	President M.K.Ataturk in Turkish Press and Turkish Revolution in 1937
Konu Başlıkları	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	182
Tez Danışmanları	Doç. Serkan TUNA
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a. Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimin ilgili fikri mülkiyet haklarını saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

06.02.2012

İmza:.....

Yazdır

ÖZET

Tez çalışmamın temelini oluşturan 1937 yılı, gerek iç politika da gerek dış politikada bir çok önemli olaylara sahne olmuştur. Cumhurbaşkanı Atatürk Anadolu'nun neredeyse tamamına yakınına gezmiştir. Kasım 1937 yılında yapmış olduğu son açış konuşmasıyla da ekonomi, siyasal, kültürel konulara değinmiştir. 1937 yılı Türk siyasetinde önemli bir gelişme İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılıp yerini Celal Bayar'a bırakmasıdır. Bu durum siyasi anlamda ciddi karışıklıklara neden olmadan sonuçlanmıştır. 1937 Türk ekonomisinde de önemli atılımlar olmuştur. Başta Karabük Demir Çelik Fabrikası olmak üzere açılan kurumlar Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisini geliştirmiştir. Anayasada, eğitimde ve sosyal alanlarda yapılan değişiklikler ve yeniliklerle de Türkiye Cumhuriyeti sağlam bir devlet olma yolunda hızla ilerlemiştir. Türkiye, Hatay Sorununu, tarafsızlığını bozmadan barışçıl yollarla çözmeye çalışmıştır. 8 Temmuz 1937 yılında imzaladığı Sadabad Paktı ile Türkiye, Balkan Antantı ve Sadabad Paktı ile batıda ve doğuda bir güvenlik sistemi kurmuş ve kendisi için önemli olan bu iki bölgede barış politikasını kuvvetlendirmiştir. Dönemin basını tüm bu olay ve haberleri manşetlerine yansıtarak Türk Halkına gerekli bilgileri en doğru şekilde ulaştırmaya çalışmıştır.

ABSTRACT

In the year 1937, which constitutes the basis of my thesis study, many important events occurred in both domestic and international politics. Turkey tried to solve the Hatay Question through peaceful ways without losing its impartiality. With Sa'dabad Pact signed on July 08, 1937 and the Balkan entente, Turkey established a security system in the east and the west and consolidated its peace policy in these two regions which are important for it. Domestically, significant events occurred in political, economic and cultural areas. An important development in Turkish politics in the year 1937 is that İsmet İnönü resigned from his post as Prime Minister and was replaced by Celal Bayar. This takeover was realized without any serious impasse in political arena. In 1937, some important developments were also seen in Turkish economy. Many enterprises, mainly Karabük iron-steel factory were opened to boost the economy of the Republic of Turkey. With the changes and novelties in the constitution, education and social fields, the Republic of Turkey advanced quickly to become a solid state. The press of the time reflected those events and news on their headlines to inform the Turkish nation correctly.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	4
GİRİŞ	5

I.BÖLÜM

1937 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

1.1 CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN YURT İÇİ GEZİLERİ	8
1.2 ATATÜRK'ÜN YABANCI DEVLET ADAMLARIYLA GÖRÜŞME VE TELGRAFLAŞMALARI	18
1.2.1. Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri	18
1.2.2.Yabancı Devlet Adamlarıyla Telgraflaşmaları	21
1.3.ATATÜRK'ÜN TBMM'NİN V. DÖNEMİNİ AÇIŞ KONUŞMASI....	31
1.4.1937 YILI TRAKYA ASKERİ MANEVRALARINDA ATATÜRK ..	42
1.5. ATATÜRK'ÜN ÇİFTLİKLERİNİ TÜRK MİLLETİNE BAĞIŞLAMASI	47

2.BÖLÜM

SİYASAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK ALANDA TÜRK İNKILABI

2.1. SİYASİ GELİŞMELER	54
2.1.1.İSMET İNÖNÜ'NÜN BAŞBAKANLIKTAN AYRILMASI.	54
A.Yeni Kabinenin Oluşumu ve Hükümet Programı.....	57
2.1.2.1937 YILINDA ANAYASA'DA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER	70
2.1.3. DERSİM OLAYI.....	79
2.2.KÜLTÜREL GELİŞMELER	92
2.2.1. TÜRK TARİH KURULTAYI.....	92
A. Türk Tarih Kurultayı'nın 1.Günü.....	93
B. Türk Tarih Kurultayı'nın 2.Günü.....	100
C. Türk Tarih Kurultayı'nın 3.Günü.....	102
D. Türk Tarih Kurultayı'nın 4.Günü.....	105
E. Türk Tarih Kurultayı'nın 5.Günü.....	108
F. Türk Tarih Kurultayı'nın Son Günü.....	111
2.2.2. HALKEVLERİ.....	115
2.2.3. KÜLTÜREL ALANDAKİ DİĞER GELİŞMELER	118
2.3. EKONOMİK ALANDA TÜRK İNKILABI.....	120
2.3.1. İ.SANAYİ PLANI KAPSAMINDA TEMELİ ATILAN VE AÇILIŞI YAPILAN FABRİKALAR.....	120
A.Karabük Demir -Çelik Fabrikası.....	120
B. Ereğli Bez Fabrikası.....	124
C. Nazilli Basma Fabrikası.....	125
D.Malatya Bez Fabrikası.....	127
2.3.2. İ.SANAYİ PLANI KAPSAMI DIŞINDA YAPILAN AÇILIŞLAR...127	

2.3.3. ZİRAAT BANKASI KANUNU	128
2.3.4.1937 YILI DEVLET BÜTÇESİ.....	131

3.BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ALANINDAKİ GELİŞMELER

3.1. TÜRK FRANSIZ İLİŞKİLERİ VE HATAY MESELESİ.....	137
A.Milli Mücadele Dönemi'nde Hatay.....	137
B.1936 Yılı Sonrasında Hatay Meselesi'nin Ortaya Çıkışı	138
C.1937 Yılında Hatay Meselesi.....	141
3.2. SADABAD PAKTI.....	158
3.3. NYON KONFERANSI.....	163
3.4. TÜRKİYE İNGİLTERE İLİŞKİLERİ.....	167
3.5. TÜRKİYE - SOVYET RUSYA İLİŞKİLERİ.....	169
3.6. ÜRDÜN KRALI EMİR ABDULLAH'IN TÜRKİYE ZİYARETİ	171
3.7.TÜRKİYE İLE MİSİR ARASINDAKİ DOSTLUK ANTLAŞMASI	173
SONUÇ	175
KAYNAKÇA.....	179

ÖNSÖZ

1937 yılında "Türk Basınında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Devrimi" konulu tezimiz üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmı, "Türk Basınında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk" başlığını taşımaktadır. Atatürk'ün yurtiçi gezileri, devlet adamlarıyla görüşmeleri, yazışmaları ve telgraflaşmalarını kapsayan bu bölümde, dönemin basını ana kaynak olarak kullanılmıştır. İkinci bölümde de, 1937 yılındaki siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmeler ışığında Türk İnkılâbı incelenmiştir. Bu bölümde Türk siyasetinde yer alan değişiklikler, Anayasa'da yapılan yenilikler, Dersim Ayaklanması, Türk Tarih Kurultayı ve ekonomik değişim süreci incelenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, başta Hatay meselesi olmak üzere, Türk dış politikası hem dönemin basınından hem de ikinci el kaynaklardan araştırılarak verilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede Cumhuriyet, Tan, Akşam, Son Posta gazeteleri incelenmiş ve belirtildiği gibi araştırmaya yardımcı olacak ikinci el kaynaklara da yer verilmiştir.

Tez konusunu belirlememde görüş ve önerileriyle katkıda bulunan Sayın Doç. Dr. Aynur Soydan Erdemir'e, çalışmamda cesaret verici telkinleriyle, anlayış ve sabırla yanımda olan, tezimi hazırlarken en başından beri yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Serkan Tuna'ya teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZLEM AKPINAR İYİ

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni eskimiş Osmanlı müesseselerinden kurtarmak, Türkiye'yi ve Türk halkını batı dünyasınca kabul edilmiş sosyal ve kültürel değerlere kavuşturmak ve modern esaslara göre donatmak istemiştir. ”*Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak şartı hayatidir*” diyen Atatürk, Türk milletini çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmak için devlet yaşamında olduğu kadar toplumsal hayatta da kökten değişiklikler ve inkılâplar yapmıştır.

“*Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icabıdır diye müzakereyle, münakaşa ile verilemez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır.*” sözlerini söyleyerek egemenliğe atıfta bulunan Atatürk 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırmasını sağlamıştır. Böylece milli egemenliği ebedileştiren ve milletin kendi hakkının ifadesi olan bu kanunla, saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak saltanata son verilmiş ve Türk İnkılâbı'nda önemli bir gelişme sağlanmıştır. Hilafet ise, bir müddet devam ettikten sonra çeşitli sakıncalardan ötürü 3 Mart 1924'te kaldırılmıştır.¹

9 Eylül 1923 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulması Türk siyasi hayatında önemli bir basamak teşkil etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi yapılacak olan inkılâpları halka anlatmış ve bu bağlamda büyük bir çaba sarf etmiştir. Yapılan bu önemli inkılâplar devletin siyasi yapısında önemli değişikliklere neden olunca, 105 maddeden oluşan yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20 Nisan 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir. 1924 Anayasa'sında, 1921 Anayasa'sındaki gibi meclis üstünlüğü ilkesi kabul edilmiş ve bu anayasa aynı zamanda da Türk İnkılâbı'nın temelini oluşturmuştur.²

Türk milli eğitim sisteminde tam laik olduğu kadar bilimsel ve milli eğitim sistemine gidilmek istenmiştir. Türk kültürünün laikleştirilmesiyle, hurafelerden,

¹Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, MEB Yayınları, İstanbul,1982, s.268.

² Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2005, s.69-72.

batıl düşüncelerden uzak özgür bir eğitim disiplini kurma amacı hedeflenmiştir. Skolâstik düşünceden uzak, tecrübeye ve bilimsel görüşe dayanan bir öğretim sistemi cumhuriyetimizin temel amaçlarından biri olmuştur. Tanzimattan bu yana süren ikili bir sistem halini alan öğretim ve eğitim anlayışı 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat kanunuyla birleştirilerek bu ikilik son bulmuştur. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu, öğretim ve eğitim birliğini sağlamasının yanında medreselerin de kaldırılmasını sağlamıştır. Yine 3 Mart 1924 tarihli, Şer'i ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin kaldırılmasına dair kanunla da, vakıfların bağlı bulunduğu bakanlık kaldırılmıştır. 1 Kasım 1928'de daha önce Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan harfler, Türk dilinin özelliklerini belirten işaretlere de yer vererek, Türk harfleri adı ile 1353 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir.³

Türk toplumunun giyimi ve dış görünümü de Türk İnkılâbı'nın önemli noktalarından biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ilmiye sınıfı sarık, tarikat mensupları ise farklı biçimde ve renkte külâhlar giyiyorlardı. Köylüler ise feslerinin etrafına bir yazma sararak serpuşlarını sarığa benzetmekte idiler. Baş açık gezmek ayıp ve günahı. Türk ulusunu her türlü engelleyici ve geriletici bağlardan kurtarmak için çalışan Atatürk, bu doğrultuda da 23 Ağustos 1925 günü sabahın erken saatlerinde Ankara'dan Kastamonu'ya hareket ederek şapkayı tanıtmıştır. Ardından şapka yasal bir giyim ögesi haline gelmiştir.⁴

21 Haziran 1934'de çıkarılan Soyadı Kanunu ile her Türk'ün isminden başka soyadı taşıması zorunlu hale getirilmiştir. Soyadları Türkçe olacak, yabancı ırk ve millet adları ile ahlaka aykırı ve gülünç kelimeler soyadı olarak kullanılmayacaktı. Soyadı Kanunu'nun kabulünden sonra, 1934 yılında T.B.M.M Türk milletinin bir şükran ifadesi olarak en büyük şefine, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk soyadını vermiştir.⁵

26 Aralık 1925 tarihinde kabul edilen kanunlarla Hicri ve Rumi takvim kaldırılarak yerine Miladi takvim, alaturka saat yerine de milletlerarası saat usulü

³ Hamza Eroğlu, a.g.e., s.310.

⁴ Mustafa Baydar, **Atatürk ve Devrimlerimiz**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s.204.

⁵ Hamza Eroğlu a.g.e., s.326.

getirilmiştir. 20 Mayıs 1928’de milletler arası rakamlar kabul edilmiştir. 1935’te çıkarılan bir kanunla da hafta tatili olarak kabul edilen tatil Cuma yerine Pazar olarak yürürlüğe girmiştir. 1931 yılında çıkarılan 1782 sayılı kanunla da eski ağırlık ve uzunluk ölçüleri değiştirilmiş, arşın endaze, okka, çeki gibi hem belirli olmayan, hem de bölgelere göre değişen eski birimler kaldırılmıştır. Medeni ölçü birimi sayılan onlu yönteme uygun, metre ve kilo gibi uzunluk ve ağırlık ölçüleri kabul edilmiştir. Bu yapılan değişiklikler uluslararası ilişkilerde ticareti oldukça kolaylaştırmıştır.⁶

Türk İnkılâbı sosyal ve ekonomik yönleriyle bir bütünlük göstermiş aynı zamanda Türk milletinin bağımsızlık, egemenlik ve çağdaşlaşma mücadelesini gösteren aydınlanma ve yenilenme hareketi olmuştur. Aynı zamanda bütün dünyada önemli etkileri olduğu için evrensel bir değer taşımaktadır.⁷

Atatürk’ün siyasal görüşleri ve bu görüşlere dayandığı Cumhuriyet ilkeleri; kendi döneminde olduğu gibi ölümünden sonra da Türkiye’nin politikasını biçimlendirmiştir. Türk Devrimi ilkeleri, özünü Atatürk’ün siyasal kimliğinden aldığı kadar Türk ulusunun karakterinden de almıştır. Tam bağımsızlık, ulusal egemenlik ve kökten çağdaşlaşma olmak üzere üç ana noktada toplanabilecek bu cumhuriyet ilkeleri kendine bağlı bir çizgide gelişerek “Yurtta Barış Dünyada Barış” sözüyle dış politika ve diplomasi ilkelerini de belirlemiş ve temel hedef olarak hep yurdun bağımsızlığı ve bütünlüğünü ön plana çıkarmıştır.

1937 yılına gelindiğinde, Türkiye şu prensipleri benimsemiştir: İç işlerine ve ülke bütünlüğüne karışılmasına izin vermemek, başka ulusların iç işlerine karışmamak, yurttan ve dünyada barışın sağlanıp korunmasına çalışmak, bağımsızlık ilkesine bağlı kalmak, dış politika sürecinde hukuka bağlı kalmak, dış borçlanmayı zorunluluk haline getiren bütçe açıklarına meydan vermeyerek kendi gücüne dayanmak, dış politikada ustaca taktikler izlemek, dış politika ilişkilerinde mazlum uluslara özel bir önem vermek. 1934 yılında imzalanan Balkan Antantı, 1936’da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan 8 Temmuz 1937 tarihli Sadabad Paktı hep bu prensiplerin kaynak oluşturduğu siyasal olaylardır.

⁶ Hamza Eroğlu a.g.e., s. 328.

⁷ Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, a.g.e., s.204-205.

1.BÖLÜM

1937 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

1.1 CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN YURT İÇİ GEZİLERİ

Büyük Önder Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, bütün ulusu değişim ve harekete yönlendirebilmek için ülkenin her yerini gezmiş, toplantı ve çalışmalar yapmış ve halk ile iç içe olmaya özen göstermiştir. Atatürk her gittiği yerde Türk misafirperverliğiyle karşılanmış ve birçok evde kalmıştır. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1937 yılı boyunca da başta İstanbul ve Ankara olmak üzere neredeyse Anadolu'nun tamamını gezdiği görülmüştür. Özellikle 1937 senesinin ikinci yarısından itibaren gezisi tamamen Doğu Anadolu üzerinde olmuştur.

6 Ocak 1937 akşamı Haydarpaşa'dan hareket eden Atatürk ertesi gün Konya'ya varmıştır. Başvekil İsmet İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da Atatürk'ün Konya seyahati için yanına refakat etmek üzere hareket etmişlerdir. Bütün istasyonlardaki kalabalıklarla birlikte Konya halkı da Atatürk'ü selam ve sevgi gösterileriyle karşılamışlardır. Atatürk Konyalılarla yarım saat görüşmüş ve tümen karargâhını ziyaret etmiştir.⁸ Daha sonra beraberindeki ordu müfettişi Orgeneral İzzettin Bey ile birlikte 8 Ocak 1937'de saat 15,30'da, Ankara'ya doğru hareket etmişlerdir.

Atatürk 9 Ocak 1937'de Ankara'ya varmıştır.⁹ Atatürk Hatay Sancağı mevzuuyla ilgili olarak parti grubundaki nutkunda on, on beş gün sabredilmesini istemiştir. Atatürk, İsmet Paşa'nın faaliyetlerinden de övgüyle bahsetmiştir. Aynı günün akşamı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, İsmet Paşa önderliğinde Ankara'dan İstanbul'a uğurlanmıştır. 10 Ocak 1937 'de Mustafa Kemal Atatürk İstanbul'a Dolmabahçe Sarayına geçmiştir.¹⁰ 16 Ocak 1937'de Atatürk; Yüksek İktisat ve

⁸ Akşam, 7 Ocak 1937, s.1,4.

⁹ Akşam, 9 Ocak 1937, s.1.

¹⁰ Akşam, 10 Ocak 1937, s.1,5.

Ticaret Mektebi'nin, Pera Palas'ta düzenlediği geceye katılmıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk burada yer alan iktisatçılar tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır.¹¹

27 Ocak 1937'de Cenevre'de Milletler Cemiyeti toplantısında Hatay'ın bağımsızlığı kabul edilmiştir. Hatay'ın bağımsızlığa kavuşması nedeniyle İstanbul Beyazıt Meydanı'nda büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitingi takiben halk vapurlarla Dolmabahçe Sarayı önüne gelerek Atatürk'e sevgi ve şükran gösterilerinde bulunmuştur. Bunun üzerine Atatürk, balkona çıkarak halkı selamlamıştır.¹² Atatürk 21 Şubat 1937'de, Hatay'ın bağımsızlığı ardından Sancak meselesi ile ilgili olarak Cenevre'ye gidecek olan Başvekil İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı İstanbul'da kabul etmiş ve aynı zamanda Hatay'ın bağımsızlığıyla ilgili kutlama yapmıştır.¹³

Cumhurbaşkanı Atatürk 9 Mart 1937'de İstanbul Haydarpaşa'dan Ankara'ya gitmek üzere hareket etmiştir. Ertesi gün Ankara garında Başbakan İsmet İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak ve diğer vekiller tarafından karşılanmıştır. Atatürk 17 Mart 1937'de Romen Dışişleri Bakanı Antonesko'yu kabul etmiş ve görüşmüşlerdir. Antonesko modern Türkiye ve Atatürk'ten övgüyle bahsetmiştir. Atatürk Pera Palas'ta verilen ziyafette şu sözleri söylemiştir: “ *Milletler gam ve keder bilmemelidir, Şeflerin vazifesi, hayatı neşe ve şevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir.*”¹⁴

Atatürk 27 Mart 1937'de Prof Afet İnan, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Dr. Tevfik Rüştü Aras'la Ankara'da Halkevinde düzenlenen bir geceye katılmıştır. Halkevini dolduran gençler bu durumdan çok memnun olmuştur. Bu gecede Büyük Önder sadece Halkevini dolduran gençler için değil bütün Türk Milletinin kalbine seslenerek şu sözleri söylemiştir:

“ *Sizler yeni Türkiye'nin genç evlatları! Yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Ben bu akşam buraya bunu size anlatmak için gelmiş bulunuyorum. Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği gayeye, bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir. Bizde bunu*

¹¹ Cumhuriyet, 17 Ocak 1937, s.1.

¹² Cumhuriyet, 1 Şubat 1937, s.1.

¹³ Cumhuriyet, 21 Şubat 1937, s.1,4.

¹⁴ Ulus, 20 Mart 1937, s.1.

*görmekle bahtiyar olacağız. Şimdi çocuklar eğlenin.*¹⁵ Bu sözlerden duyulanan gençler hep bir ağızdan onuncu yıl marşını söylemişlerdir.

23 Nisan 1937’de İsmet Paşa; Atatürk tarafından Çankaya köşkünde karşılanmıştır. 23 Nisan Bayramı münasebetiyle yurdun her tarafından gelen ve vatandaşların sevinç ve güzel duygularını bildiren yazılara teşekkürlerini iletmek için Atatürk, Anadolu Ajansını görevlendirmiştir. 26 Nisan 1937’de Atatürk Irak Nazırı Naci Asıl’ı Ankara’da kabul etmiş ve Çankaya’da nazır adına çay ziyafeti vermiştir.¹⁶ 24 Mayıs 1937 günü Sovyet Büyükelçisi Karahan’ı Ankara’da kabul etmiştir. Bu kabulde Dışişleri Bakanı Doktor Aras da kendisine eşlik etmiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk Karahan’ı nezdinde bir saat kabul etmiştir.¹⁷

Atatürk 31 Mayıs 1937’de Ürdün Emiri Abdullah’ı, Çankaya’da huzuruna kabul etmiştir. Yaklaşık iki saat süren görüşme samimi bir ortamda gerçekleşmiş ve Atatürk konuğunu çok iyi ağırlamıştır.¹⁸

5 Haziran 1937 günü Atatürk Ankara’dan İstanbul’a hareket etmiştir. Bütün şehir sabah erkenden donanmış ve hazırlıklara başlamıştır. Binlerce halk; Haydarpaşa, Sarayburnu ve Şemsipaşa’da toplanmıştır.6 Haziran günü İstanbul, Hatay’ın kurtarıcısı Atatürk’ü candan sevinç gösterileriyle karşılamıştır. Atatürk beraberinde kız kardeşi Makbule Hanım, Dâhiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Milli Müdafaa Vekili General Kazım Özalp’le beraber gelmişlerdir. Atatürk gayet sıhhatli ve sağlıklı görüntüsüyle İstanbul halkını selamlamıştır. Asker teftişi bitince Atatürk halkın önünde yürümeye başlamış ve Haydarpaşa rıhtımında on binlerce kişi insan denizi haline gelmiştir. Hatta bir genç kız; “*Onun ayağının tozunu öpeceğim.*” diyerek Atatürk ün ayaklarına atılmıştır. Halkın onu bir kerecik görmek için gösterdiği mücadele gözleri yaşartacak derecede kuvvetli ve candan bir şekilde tarihin sayfalarına geçmiştir.¹⁹

¹⁵ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1937, s.1,3.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1937, s.1.

¹⁷ *Akşam*, 25 Mayıs 1937, s.3.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1937, s.1.

¹⁹ *Akşam*, 7 Haziran 1937, s.1,3-4.

Atatürk 8 Haziran 1937 günü Karadeniz'e hareket etmek üzere hazırlıklara başlamıştır.11 Haziran 1937 günü Trabzon Vilayeti büyük bir bayram sevinciyle ve göğüslerinde Atatürk rozetleriyle Cumhurbaşkanı'nı karşılamıştır. Civar vilayet ve köylerden birçok kişi Atatürk'ü karşılamak üzere Trabzon'a gelmiştir. Atatürk Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzel, Ordu Müfettişi Orgeneral Kazım Orbay ve Korgeneral Muzaffer Ergün'ün de içinde bulunduğu bir heyetle Vilayet Makamını ve ardından da Cumhuriyet Halk Partisini ziyaret etmiştir. Daha sonra, Trabzon Halkevini ziyaret ederek halkın dileklerini dinlemiş ve Halkevinin faaliyetlerinin artırılması doğrultusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Atatürk 12 Haziran 1937'de İzmir vapuruna binerek Trabzon vilayetinden ayrılmıştır.²⁰

Karadeniz seyahatinden dönen Cumhurbaşkanı Atatürk 14 Haziran 1937'de Dolmabahçe Sarayı rıhtımında merasimle karşılanmıştır. 19 Haziran 1937'de İstanbul'dan Yalova'ya geçmiş ve halk tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmıştır.²¹ Atatürk; 25 Temmuz 1937'de İstanbul Moda'da yapılan deniz yarışlarını seyretmek için Moda'ya geçmiştir.²²

Cumhurbaşkanı Atatürk 10 Ağustos 1937'de Florya'dan hareket ederek Çekmece yolu üzerinden Mimar Sinan köyünü ziyarete gitmiştir. Köylüler Atatürk'e kavun, karpuz ve köy ekmeği ikram etmişlerdir. Atatürk köylülerin hazırladığı sofraya oturmuş ve onlarla sohbet ettikten sonra gayet memnun bir şekilde oradan Florya'ya gitmek üzere ayrılmıştır.²³ 12 Ağustos 1937 günü İzmir Belediye Başkanı B.Behçet Uz' u kabul etmiştir. Behçet Uz, Ulu Önder'den İzmir 'i şerefleştirmesini istemiştir.²⁴ Atatürk 17 Ağustos 1937'de Çerkezköy istasyonundan hareketle Çorlu'ya gelmiş ve burada askeri manevraları takip etmiştir. Ardından Lüleburgaz'a giderek Tayyare karargâhını gezmiştir. Köylülerle görüşmüş ve iltifatlarda bulunmuştur. Halk tarafından da büyük ilgi ve alaka görmüştür.²⁵

²⁰ Akşam, 13 Haziran 1937, s.1,3.

²¹ Cumhuriyet, 20 Haziran 1937, s.1.

²² Akşam, 26 Temmuz 1937, s.1,5.

²³ Akşam, 10 Ağustos 1937, s.1,3-5.

²⁴ Akşam,14 Ağustos 1937, s.1.

²⁵ Akşam, 18 Ağustos 1937, s.1.

Atatürk 15 Eylül 1937'de Florya'daki evinde, II. Türk Tarih Kongresi'ne katılacak olan Profesör Pittard'ı kabul etmiş ve kendisiyle dil ve tarih üzerine görüşmeler yapmıştır. Prof.Pittard Atatürk'e Türkler hakkında övgü dolu sözler söylemiş ve: "*Avrupa Medeniyetini Türklere medyundur(borçludur)*"²⁶ diyerek övgülerini dile getirmiştir. Atatürk 17 Eylül 1937'de özel trenle Ankara'ya gelmiştir. İstasyonda Başbakan İsmet İnönü, Meclis Reisi Abdülhalik Renda bakanlar, milletvekilleri ve askeri memurlar ve kalabalık bir halk tarafından karşılanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir müddet çalıştıktan sonra Çankaya Köşküne geçmiştir. 19 Eylül 1937 pazar günü beraberinde, İsmet İnönü, Şükrü Kaya, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ve maiyetiyle beraber İstanbul'a gitmek üzere hareket etmişlerdir.²⁷

20 Eylül 1937 günü İkinci Türk Tarih Kongresi, saat: 15.00'de Dolmabahçe Saray'ında Atatürk'ün huzuru ile ve büyük bir törenle açılmıştır. Büyük önder Atatürk'le beraber vekiller, kumandanlar, sefirler, yerli ve yabancı profesörler, orta ve lise mektebi tarih hocaları ve tarihle ilgili birçok kişinin katılımı olmuştur.

Atatürk 3 Ekim 1937 pazar günü İstanbul'dan hareket ederek İzmit'e geçmiş oradan da hareketle 4 Ekim 1937 pazartesi günü Ankara'ya varmıştır. Atatürk'le beraber bu seyahatte; İsmet İnönü, Celal Bayar ve Afet İnan da yer almıştır.8 Ekim 1937'de Atatürk, beraberinde İsmet İnönü, Recep Peker ve maiyetiyle birlikte Batı Anadolu'ya hareket etmiştir. Aynı günün akşamı Eskişehir'den geçerek halkı selamlamış ve tezahüratlarla şehirden ayrılmıştır. 9 Ekim 1937 günü Nazilli'de "Yaşa Atatürk" nidalarıyla karşılanmıştır. Etrafını saran Nazilli halkının candan alkışlarıyla Halkevini ziyaret etmiş ve Nazilli'deki Basma Fabrikası'nın açılış töreninde hazır bulunduktan sonra Söke'ye doğru yol almıştır.²⁸

Atatürk, 13 Ekim 1937 akşamı maiyetiyle beraber tekrar Ankara'ya gelmiştir. 25 Ekim 1937'de İsmet İnönü ve Refik Saydam kabineden çekildiklerini Atatürk'e

²⁶ Cumhuriyet, 16 Eylül 1937, s.1.

²⁷ Akşam, 20 Eylül 1937, s.1,3.

²⁸ Akşam, 10 Ekim 1937, s.1,4.

bildirmişlerdir. Cumhurbaşkanı Atatürk İzmir milletvekili Celal Bayar'ı Başbakanlığa tayin etmiş ve kabineyi oluşturması için onu görevlendirmiştir.²⁹

29 Ekim 1937 günü Cumhuriyet Bayramı yurdun her köşesinde büyük sevgi gösterileriyle kutlanmıştır. Atatürk öncelikle Büyük Millet Meclisinde bayram tebriklerini kabul ettikten sonra, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'la beraber geçit töreninin başlayacağı hipodrom alanına gitmiştir. Tören avcı ve bombardıman uçaklarının uçuşlarıyla başlamıştır. Çok alkışlanan hava kuvvetlerinin bu geçişini yurdun her yerinden otuz üç lisenin gönderdiği 1600 izcinin yürüyüşü takip etmiştir. Bu yılki geçit töreninin en büyük özelliği, Ankara'ya yeni gelen Harbiye Mektebi öğrencilerinin törene katılmaları olmuştur. Harbiye Mektebinden sonra Ankara garnizonundan piyade kıtaları, denizciler, topçu ve süvariler ve motorlu kıtalar geçmiştir. Geçit töreninden sonra Atatürk, halkın coşkun alkışları ve "Var ol!" sesleri arasında bayram yerinden ayrılmıştır.³⁰

Büyük Türkiye Millet Meclisi, 1 Kasım 1937'de Atatürk'ün nutkuyla açılmıştır. Atatürk açılış nutkunda iç ve dış siyasetten bahsetmiştir. İç siyasette; zirai meseleler ve köy kalkınmasının üzerinde durulacağından, dış meselelerde ise; Hatay meselesi ve Hataylıların menfaatlerinden bahsetmiştir. Gür ve berrak sesiyle okuduğu nutuk tam 1 saat sürmüş ve alkışlarla karşılanmıştır.³¹

Atatürk yeni kurulan Celal Bayar ve Kabinesine övgülerini ve desteğini ifade ettikten sonra Şark gezileri için hazırlıklara başlamış ve 12 Kasım 1937'de beraberinde; Başbakan Celal Bayar İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya ile birlikte Ankara'dan Şark gezisi için hareket etmiştir.

13 Kasım 1937'de Başbakan Celal Bayar, bakanlardan Şükrü Kaya, Ali Çetinkaya ve maiyetiyle beraber Sivas'a varmıştır. İstasyonda Vali, Komutan ve hükümet memurları, bando, askeri kıta öğrencileri, izciler, Sivas Lisesi Kızılırmak Oymağı ve kalabalık bir halk tarafından karşılanmıştır. Atatürk doğruca Halkevine gitmiştir. Halkevinden sonra Sivas Kongresi'nin toplandığı Sivas Lisesi'ne giderek

²⁹ **Akşam**, 26 Ekim 1937, s.1,4,13.

³⁰ **Ulus**, 30 Ekim 1937, s.1,2,7.

³¹ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1937, s.1.

Lise müdürü ve matematik öğretmeni Ömer Beygo ve başyardımcısı felsefe öğretmeni Faik Dranaz ve öteki ilgililerle kongre salonuna gelmişlerdir.³²

Atatürk 14 Kasım 1937'de Malatya'yı şereflendirmiştir. Malatya'ya geldiği zaman toplar atılmıştır. Vali, Kolordu kumandanı, memurlar ve çok kalabalık bir halk tarafından karşılanmıştır. Atatürk halkı selamlamış ve memnuniyetini dile getirmiştir. Ardından da şehir girişindeki bez ve iplik fabrikası inşaatına gelmiştir. Atatürk yeni yapılmakta olan Memleket hastanesini, Halkevini ziyaretten sonra; Malatya'dan Diyarbakır'a gitmek üzere yola çıkmıştır.³³

Atatürk 15 Kasım 1937'de Diyarbakır'ı ziyaret etmiştir. Bu Atatürk'ün 20 yıl sonra burayı ilk ziyareti olmuştur. Bu sebeple halk çok heyecanlı bir bekleyiş içerisine girmiştir. Diyarbakırlılar istasyon ve yolunu doldurmuşlardır. Atatürk şehre akşam varacağından "Beyhude Merasim Yapılmasın" talimatını vermiştir. Ancak Atatürk'ün bu emrini kimse dinlememiş kendisi büyük tezahürat ve sevgi gösterileriyle karşılanmıştır. Öğrenciler de kabileler halinde istasyonda yer almış, kız öğrenciler ellerinde çiçek buketleriyle dizilmişlerdir. İstasyonda toplanan coşkulu kalabalığın tezahüratını duyan Atatürk, bütün yorgunluğuna rağmen trenden inmiş ve gar binasının terasındaki "Diyarbakır" tabelasının üstünden halkı selamlamıştır.

Atatürk selamlama esnasındaki konuşmasında şehirlerinin adını bir başka söylemiş, "Diyarbakır" yerine "Diyarbakır" demiştir. Bunu bir dil sürçmesi sananlar, yanlışlıklarını çabuk anlamışlardır. Çünkü hemen ertesi gün, şehrin adı "Diyarbakır"a çevrilmiştir. Ve bu ad, 10 Aralık 1937 günkü Bakanlar Kurulu kararı ile kesinleştirilmiştir.

Atatürk'ün treni, istasyona girerken Diyarbakır Ovası, alkışlar, "Var ol! Yaşa Atatürk!" sesleriyle çınlamıştır. Atatürk kendisini karşılayanların ellerini birer birer sıkırmış, iltifatta bulunmuştur. O gece Halkevi'ne gitmiştir. Genç elemanlardan kurulu orkestranın klasik müzik konserini izlemiştir. Konser bitiminde Atatürk şu sözleri söylemiştir:

³² Cumhuriyet, 14 Kasım 1937, s.1.

³³ Cumhuriyet, 15 Kasım 1937, s.1.

*"Dünyanın en güzel ve en modern binası içinde, modern, nefis bir müziği dinleyerek 20 yıl sonra Diyarbakır'da bulunuyorum. Beşeriyetin medeni bir halkı huzurunda, bu halkın evinde duyduğum zevk ve saadetin ne kadar büyük olduğunu elbette takdir edersiniz. Bunu kaydetmekle bahtiyarım."*³⁴

Atatürk akşam yemeğinden sonra maiyetlerinde Başbakan Celal Bayar, İçişleri ve Bayındırlık Bakanları ile Halkevi'ne, Orduevi'ne, Vilayet Konağı'na gelmiş ve kendisine verilen çay ziyafetinin ardından özel treniyle; halkın coşkun tezahüratları arasında Elazığ'a gitmek üzere yola çıkmıştır.

Atatürk 17 Kasım 1937 günü Elazığ'a varmıştır. Elazığ halkı Atatürk'ü eşsiz bir tezahüratla karşılamıştır. Atatürk halkın coşkun tezahüratlarına karşılık vererek Dördüncü Umumi Müfettişlik Dairesi'ne gitmiştir. Buradaki çalışma ve planlar hakkında bilgi aldıktan sonra Tunceli'nin Pertek ilçesine hareket etmiştir. Murat suyunun üzerindeki köprünün açılışını yaparak köprüye Singeç adını vermiştir. Atatürk gezisini Pertek Halkeviyle devam ettirmiştir. Pertek Halkevini gezdikten sonra Elazığ'a dönmüştür. Atatürk gece tam saat biri çeyrek geçe halkın coşkun tezahüratları arasında özel trenle Elazığ'dan hareket etmiştir.³⁵

19 Kasım 1937'de Atatürk Adana ya gelmiştir. Çukurovalılar da büyük coşkularla kendisini karşılamıştır. Atatürk öncelikle; Celal Bayar'la beraber istasyondaki şehir cephesindeki meydanı şerefleştirmiştir. Ardından Atatürk Parkını gezmiştir. Şehrin bayındırlığı hakkında vali ve Belediye başkanından bilgi almıştır. Halkın büyük tezahüratları arasında Adana Kız Sanat Enstitüsü'ne gitmiştir. Burada birkaç dersliği gezmiş ve derslere girmiştir.

Atatürk Enstitü'nün esas ikinci sınıfında Hatice Dilmaç'ın tarih dersini dinlemiştir. Sınıfa girdiğinde öğrenci Memduha Şatır'ı tahta başında, harita önünde, Asya'daki Karluklar, Tergeşler ve Uygurları anlatırken bulmuştur. Atatürk öğrenciye yaklaşıp derse devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Memduha'nın anlattığı dersi dinlemiş ve ona birtakım sorular sormuştur. Atatürk derste çok önemli bir noktaya da:

³⁴ *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1937, s.3.

³⁵ *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1937, s.1.

“Güney Anadolu’da Tarsus civarında asırlarca önce yaşamış olan bir kavmin Terkeş isminden bozularak Terses kelimesinin meydana geldiğini ve Güneş Dil Teorisi alanında bu hususta araştırmalar yapılmak lazım geldiğini” söyleyerek değinmiştir.³⁶ Atatürk’ün bu söyledikleri şunu ortaya koymuştur ki; şimdiki Tarsus’un asıl ismi Terses’tir ve isim Türkçe bir kelimedir.

Atatürk yine 19 Kasım 1937’de maiyetiyle beraber(Celal Bayar, Şükrü Kaya, Ali Çetinkaya) Mersin’e gitmiştir. Öncelikle Valiliği ziyaret etmiştir. Validen, yapılacak Halkevi ve anıt hakkında bilgi almıştır. Aynı günün akşamında da halkın şükran ve tezahüratları arasında Mersin’den, Konya’ya gitmek üzere yola çıkmıştır.

20 Kasım 1937 günü Atatürk Konya’dan Afyon’a geçmiştir. Güzergâhta ve istasyonlarda selamlanan ve alkışlanan Atatürk, Afyon’da trenden inerek vali, komutan ve diğer karşılayıcıların ellerini sıkmıştır. Kendisini selamlayan asker, izci ve öğrencilerin önünden geçerek iltifatta bulunmuştur. Otomobille istasyondan şehre inmiştir. Doğruca Belediye’ye gelerek Belediye parkını gezmiştir. Tetkiklerinden sonra bir süre belediyede kalmış ve ardından da vali konağına geçmiştir. Ve aynı günün akşamında da coşkun tezahürat ve alkışlarla şehirden ayrılmıştır. Atatürk 20 Kasım 1937 günü saat 17,45’te Eskişehir’e gelmiştir. Vagondan inerek halkı selamlamış ve iltifatlarda bulunmuştur. Saat 18 00’de halkın alkışları arasında Ankara’ya hareket etmiş ve saat 23,30’da Ankara’ya vardığından sonra Çankaya Köşkü’ne geçmiştir.³⁷

Atatürk, Eskişehir - Ankara arasında trende, Ulus gazetesi muhabiri İsmail Müştak Mayakon’a yapmış olduğu Anadolu gezisi ile ilgili şu demeci vermiştir:

“Memleketin on bir Vilayet merkez ve dolaylarını gezdim. Bütün bu merkez ve dolaylarındaki Türkleri, babaları, anaları ve çocuklarıyla gördüm, çok sevindim. Yüksek medeniyet temeline şahit oldum. Madenlerden kurulmuş temeller...

Bu açılmış maden ocaklarında profesörleriyle, teknisyenleriyle, amelesiyle baştan aşağı Türk olan yüksek anlayışıyla bir insan sosyitesi... Öyle memleket

³⁶ **Ulus**, 19 Kasım 1937, s.7.

³⁷ **Ulus**, 21 Kasım 1937, s.7.

bölgeleri geçtik ki, orada kadınlar erkeklerden daha çok sapana yapışmış, elinde çapasıyla Türk'ün azık topraklarını zenginleştirmeye çalışıyor, toprağını seviyor, ona gönülden bağlıdır.

Bütün bu insanlar Türkiye Cumhuriyeti'nin zengin, kuvvetli ve muhteşem olması için kendi rızkının fazlasını seve seve, tereddütsüz, büyük bir fedakârlıkla devlet hazinesine veriyor.

Bütün gördüklerimizi bu kısa ifade içinde toplamak kabil değildir. Türk olsun veya olmasın, bu Türk camiası içinde az çok gezen, dolaşan, tetkik eden her akıllı insan kendini bütün dünyaya büyüklük saçan kuvvetli ve asil bir varlığın içinde duymamak imkânı yoktur. Böyle duymayan şuursuzlar bir tarafa bakılınca, hakiki insanlık, tereddütsüz, kabul eder ki, Türkiye Cumhuriyeti ve onun bugünkü sahibi Türkler, bütün dünya ve medeniyeti ve insanlığı için bir imtisal(boyun eğme) örneğidir. Yalnız bu kadar değil, Türkler, tarihin çok eski devirlerinde beşeriyete karşı yaptıkları kültürel vazifeleri yeniden ve fakat bu sefer daha ala surette yapmağa hazırlanan yüksek bir varlıktır.

İşte Doğu seyahatinden dönerken, Ankara'ya ulaşmak için geçen şu kısa zaman içinde seyahat arkadaşlarıma ifade edebileceğim intiba budur''.³⁸

25 Aralık 1937'de Atatürk, Ankara'daki Gaziantepli gençlerin Gaziantep'in kurtuluş yıldönümü dolayısıyla Ankara Halkevi'nde yaptıkları toplantıya katılmıştır. Başbakan Celal Bayar, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanı da bu toplantıda hazır bulunmuşlardır. Salonu dolduran binlerce genç heyecan ve neşe içinde Atatürk'ü karşılamıştır. Halkevindeki toplantıyı şerefleştiren Atatürk buradaki toplantı esnasında Gaziantep halkına övgü dolu bir telgraf çekmiştir. Telgrafta Gaziantep'in kurtuluşunun 16. yıldönümü vesilesiyle yapılan kutlamaları duyduğunu ve bundan çok memnun olduğunu, Gaziantep halkının Türkiye'nin en bahtlı halkı olduğunu ve almış oldukları Gazi unvanıyla da bunu taçlandırdıklarını ifade etmiştir. Yalnız ve yardımcısız bırakılmış olmalarına rağmen onurlu ve başarıyla sonuçlanan bir mücadele verdiklerini de ifade eden Atatürk sözlerini şöyle tamamlamıştır:

³⁸ **Ulus**, 22 Kasım 1937, s.1.

“O heyecanlı kahramanlık günlerini o gün cereyan ettiği gibi şimdi hatırlamakta olduğuma bu telgrafımı dinleyecek olan bütün yurttaşların emin olmalarını dilerim.

Eğer, bir gün millet, vatan ve cemiyetin yüksek menfaatleri icap ettirirse o çevre kahramanlarının geçmişte olduğundan daha yüksek kahramanlıklar göstermekte amade bulduklarına da şüphem olmadığı bilinmelidir. Cümlelerinizi derin ve yıkılmaz güvenle gözlerinizden öperim.’³⁹

1.2 YABANCI DEVLET ADAMLARIYLA GÖRÜŞME VE TELGRAFLAR

1.2.1. Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeler

Cumhurbaşkanı Atatürk 1937 yılı içerisinde; Romanya Dışişleri Bakanı Ekselans Antonesko, İngiliz Generali Townshend’in eşi Bayan Townshend, Sovyet Büyükelçisi Karahan, Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil, Ürdün Kralı Abdullah, Yunan Başvekil ve Dışişleri Bakanı General Metaksas ve eşi, Romanya Başvekili Tataresco, gibi isimlerle görüşmüş ve bunları makamında ağırlamıştır. Görüşmeler genellikle olumlu bir havada geçmiş ve yabancı devlet adamları Atatürk ve Türkiye’den övgü dolu sözlerle bahsetmişlerdir.

Atatürk 15 Mart 1937’de Romanya Dışişleri Bakanı Antonesco ile Ankara Palas’ta görüşmüş ve nazırın onuruna ziyafet vermiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk, ziyafette şu sözleri söylemiştir:

“Milletler gam ve keder bilmemelidir. Şeflerin vazifesi, hayâ neşe ve şevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir. Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar mutsuzdur. Herhangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Hayatta tam zevk ve mutluluk ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı, mutluluğu için çalışmakta bulunabilir.’⁴⁰

³⁹ **Ayın Tarihi**, Sayı 49, 26 Aralık 1937, s.44.

⁴⁰ **Ulus**, 20 Mart 1937, s.1.

Dışışleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın da katıldığı bu ziyafet yaklaşık 1 saat sürmüştür. Ekselans Antenesko Dış İşleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras, Başbakan İsmet İnönü'yle de görüşmeler yapmış ve İsmet Paşa'ya Türk Milletini ve Atatürk'ü övücü cümleler kullanmıştır. Bu bağlamda, Romanya Dışışleri Bakanı Antonesco, Atatürk ve Türkiye ile ilgili şu cümleleri söylemiştir:

“Burada gördüğüm her şey, üzerimde bütün kuvvetiyle bir hayranlık hissini doğuruyor. Çünkü memleketinizde başarılmakta olan muazzam eser en sathi müşahit üzerinde bile hoş ve iyi bir tesir bırakmaktan hali kalmayacak vaziyettedir.

Modern Türkiye'nin bu hayranlık hissi verici terakkisi her şeyden evvel, zamanımızın en büyük devlet adamlarından birinin, Reisi Atatürk'ün etrafında toplanan ve birinci adamlardan teşekkül eden bir kitlenin kolektif çalışmasının bir neticesidir.’⁴¹

13 Nisan 1937 günü Cumhurbaşkanı Atatürk, Çankaya'da İngiliz Generali Townshend'in eşi Madam Townshend'i kabul etmiştir. Görüşme yaklaşık bir saat sürmüş ve çok samimi bir havada cereyan etmiştir. Atatürk, Konya'da General Townshend'le aralarında geçen görüşmeleri anlattıktan sonra General'in kendisine bir av tüfeği hediye ettiğini söylemiş ve onu çok kıymetli bir hatıra olarak sakladığını Madam Townshend'e iletmiştir. Atatürk, ünlü İngiliz Generalinin eşine imzalarıyla birlikte bir fotoğrafını da hediye etmiştir.⁴² Bu ziyaretten sonra Madam Townshend Ankara Palas salonlarında kendisiyle görüşme yapan bir gazeteciye şunları söylemiştir:

“Büyük Şefinizle görüşmemden hala heyecan içindeyim. Türkleri derinden seven eşim, bu eşsiz asker ve dahi devlet adamına karşı büyük bir hayranlık hissi beslerdi. Görüşmem esnasında bütün bunları hatırlayınca heyecanım bir kat daha arttı. Türkiye'ye eşimin hatıralarını yaşamak için gelmiştim. Bu mülakat bu ziyaretimi taçlandırdı.’⁴³

⁴¹ Akşam, 19 Mart 1937, s.1.

⁴² Cumhuriyet, 14 Nisan 1937, s.1.

⁴³ Ayın Tarihi, Sayı:4, 14 Nisan 1937, s.29.

23 Nisan 1937'de Atatürk Sovyet Büyükelçisi Karahan'ı huzurunda kabul etmiştir. Yaklaşık 1 saat süren görüşme çok olumlu bir havada geçmiştir.⁴⁴

26 Nisan 1937'de Atatürk Çankaya'da Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil'i huzuruna kabul etmiştir. Naci Elasil Atatürk'e yönelik övgü dolu açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁵

31 Mayıs 1937'de Atatürk Ürdün Kralı Abdullah'ı Çankaya'da huzuruna kabul etmiştir.1 saatten fazla geçen bu olumlu görüşmede Ürdün Kralı Abdullah Atatürk'ü öven sözler söylemiştir.⁴⁶

20 Ekim 1937'de Yunan Başvekil ve Dışişleri Bakanı Ekselans General Metaksas ve eşi Türkiye ziyaretinde bulunmuştur. Başvekil Celal Bayar ve Mustafa Kemal'le görüşmüştür.

Ekselans General Metaksas saat 15.30'da Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda'yı ziyaret etmiş ve daha sonra Abdülhalik Renda iade-i ziyarete bulunmuştur. 20 Ekim 1937 akşamı saat 20.30'da Celal Bayar ve refikası tarafından misafir Başvekil ve Madam Metaksas şerefine Ankara Palas Oteli'nde bir akşam yemeği verilmiştir.⁴⁷

Cumhurbaşkanı Atatürk, 20 Ekim 1937 akşam saat 17.00 'de Çankaya'da dost ve müttefik devlet Başvekili General Metaksas'ı kabul buyurmuşlardır. Görüşme iki buçuk saat sürmüştür. Bu görüşmede Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras da bulunmuştur.⁴⁸ Atatürk 22 Ekim 1937'de İran Dışişleri Bakanı Ekselans Sami'yi huzuruna kabul etmiştir. Dışişleri Bakanı aktarmış olduğu nutukta özellikle 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sadabad Paktı'nın kardeşliğimizi daha da arttırdığını dile getirmiştir.⁴⁹

⁴⁴ **Ulus**, 24 Nisan 1937, s.1.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1937, s.1.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1937, s.1.

⁴⁷ **Akşam**, 20 Ekim 1937, s.1.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1937,s.1.

⁴⁹ **Akşam**, 23 Ekim 1937, s.5.

Atatürk 28 Ekim 1937’de Romanya Başvekili Tataresco ve beraberindeki heyeti huzuruna kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk saat 17.00’de Romanya Başvekili Tataresco’yu kabul buyurmuştur. Uzun süren bu görüşme esnasında Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras Romanya’nın Ankara Orta Elçisi Bay Telemak, Türkiye’nin Bükreş Elçisi B.Tanrıöver de yer almıştır.⁵⁰Romanya Başvekili Tataresco 30 Ekim 1937 akşamı yurttan ayrılırken şu beyanatta bulunmuştur:

“Bu ziyaret iki memleket arasındaki dostluk bağlarının sağlamlığını bir kere daha müşahedeye imkân vermiştir.”⁵¹

1.2.2.Yabancı Devlet Adamlarıyla Telgraflaşmalar

1937 yılına girildiğinde, yılbaşı nedeniyle Cumhurbaşkanımız Atatürk ve çeşitli ülkelerin devlet adamları arasında aşağıda yer alan telgraflar karşılıklı olarak alınıp verilmiştir. Bu telgrafların bir kısmının sureti şu şekildedir;

“Ekselans Kemal Atatürk

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı

Ankara

Yeni sene için gerek kendileri gerek Türkiye Cumhuriyeti için iyi dileklerimin kabulünü Ekselansınızdan rica ederim.

Carol

S. M. Carol XI.

Romanya Kralı

Bükreş

Yeni sene münasebetiyle ihzar(hazır) bulunan hissiyattan çok mütehasıs(hisli) olarak iyi sene dileklerimle birlikte şahsi saadetleri ve Romanya'nın refahı hakkında samimi temennilerimin kabulünü Majestenzinden rica ederim.

Kemal Atatürk “

⁵⁰ **Akşam**, 29 Ekim 1937, s.13.

⁵¹ **Akşam**, 31 Ekim 1937, s.4.

“Ekselans Kemal Atatürk

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı

Ankara

Yeni sene münasebetiyle Ekselansınıza hararetli tebriklerimi ve şahsi saadetleri ile Türkiye'nin Refahı hakkındaki samimi dileklerimi takdim ederim.

Boris. III.

S.M.Boris III Bulgarların Kralı

Sofya

Yeni yıl münasebetiyle gönderdiğiniz tebrik ve temennilerden dolayı Majestelerine hararetle teşekkür eder ve şahsi saadetleriyle Bulgaristan'ın refahı konusundaki samimi dileklerimin kabulünü rica ederim.

K.Atatürk⁵²”

“Ekselans Kemal Atatürk

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı

Ankara

Yeni sene münasebetiyle Ekselansınıza ve asil Türk Milletine çok samimi saadet ve refah dileklerinde bulunurum.

Jori II.

S.M.Jori II Elenler Kralı

Atina

Yeni sene münasebetiyle Majestenizin gönderdiği lütufkâr temennilerden çok mütehassıs olarak hararetle teşekkür eder ve şahsi saadetleriyle asil elen Milletinin refahı hususundaki en samimi dileklerimin kabulünü rica ederim.

K.Atatürk⁵³”

“Ekselans Kemal Atatürk

⁵² **Ayın Tarihi**, Sayı:38, Ocak 1937, s.43.

⁵³ **Ayın Tarihi**, a.g.e., s.43.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı

Ankara

Yeni sene münasebetiyle en iyi tebrikleri ve şahsi saadeleriyle dost müttefik Türkiye'nin refahı hakkında ki en hararetli temennilerimi Ekselansınıza arz etmekle zevk duyarım

Poul

S.A.R. Naip Prens Paul Karajorjeviç,

Belgrad

Altesinizin göndermiş olduğu lütufkâr telgraftan çok memnun oldum. Altesinize hararetle çok teşekkür eder ve şahsi saadeleriyle müttefik ve dost Yugoslavya'nın refahı hakkında en samimi temennilerimin kabulünü rica ederim.

K.Atatürk”

“Ekselans Kemal Atatürk

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı

Ankara

Yeni sene münasebetiyle Ekselansınıza şahsi saadetleri ve Türkiye'nin refahı için en samimi temennilerimi arz ederim.

E.Benes

Ekselans Edouard Benes,

Çekoslovakya Cumhuriyeti Reisi

Prag

Ekselansınızın yeni yıl dolayısıyla gönderdiği lütufkâr temennilerden mütehasıs olarak şahsi saadetleri ve Çekoslovakya'nın refahı hakkındaki en hararetli tebriklerimin kabulünü rica ederim.

K.Atatürk”⁵⁴

Bu telgrafların dışında, Atatürk çeşitli olaylar dolayısıyla da telgraflaşmalarda bulunmuştur. Ocak 1937'de İsviçre'de Bay Motta'nın yeniden İsviçre

⁵⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı:38, Ocak 1937, s.43.

Konfederasyonu Başkanlığına seçilmesi üzerine Atatürk aşağıdaki telgrafı kendisine yollamıştır;

*“Ekselans Bay Motta,
İsviçre Konfederasyonu Başkanı
Bern*

Ekselansınızın İsviçre Konfederasyonu Başkanlığına yeniden tayinini büyük bir sevinçle öğrendim.

Yüksek meziyetlerinizin müeyyidesinin mesut bir tesadüf neticesi olarak, Federal Başkanı olarak intihabınızın jübilesine tesadüf etmesini, sizi tebrik ederken duyduğum sevinci arttırmaktadır.

Bu fırsattan istifade ederek, gerek İsviçre'nin refahı, gerek Ekselansınızın şahsi saadeti için temennilerimi yeniden teyit ederim ,⁵⁵

Bay Motta'da bu telgrafa karşılık aşağıda yer alan telgrafı yollamıştır:
*Ekselans Kemal Atatürk
Türkiye Cumhuriyeti Başkanı,
Ankara*

Ekselansınızın bana göndermek lütfunda bulunduğu temenniler beni son derece mütehasıs etti. Size samimi bir şekilde teşekkür eder ve Türkiye'nin mütezayyid(artan) refahı ile onun parlak kalkınmasını idare eden Mümtaz Devlet adamının şahsi saadeti için en derin temennilerde bulunurum’’

Federal Başkan⁵⁶

12 Şubat 1937'de Atatürk'ün Selanik'te doğmuş olduğu ev Selanik Belediyesi tarafından sahibinden satın alınarak kendilerinin emirlerine tahsis edilmiştir.⁵⁷ Selanik Belediye Başkanı bu mutlu olayı bir telgrafla Atatürk'e bildirmiştir. Atatürk de aşağıdaki telgrafla bu jeste teşekkür etmiştir:

B.Marcuriu

⁵⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı:38, Ocak 1937, s.43.

⁵⁶ *A.g.e.*, s.42.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1937, s.1.

“Selanik Belediye Reisi ve Belediye Meclisi Reisi:

Doğduğum ev hakkında Selanik Belediye Meclisinin cemilekar teşebbüsünü bildirmek için bana gönderdiğiniz telgraftan fevkalade mütehassıs oldum. Selanik Belediyesinin lütufkâr düşüncesi beni derin bir tarzda mütehassıs etti. Size hararetle teşekkür eder ve bu dostane kararı sizinle birlikte ilham lütfunda bulunanların hepsi nezdinde samimi sempatiye tercüman olmanızı rica ederim.”⁵⁸

Cumhurbaşkanı Atatürk, 1937 Mart ayında Amerika’da Tylers Mektebi’nde meydana gelen patlama üzerine Amerika Cumhurbaşkanı Roosevelt’e bir taziye telgrafi göndermiştir:

Ekselâns Franklen Roosevelt
Birleşik Hükümetler Reisi,
Washington.

“Birçok genç canları mahvolduğu müthiş Tylers Mektebi infilâkından derin bir suretle müteessir olarak en samimi taziyelerimin kabulünü ve Amerikan milletinin ve bilhassa fevkalâde müteellim olan Teksas halkının heyecan ve matemine iştirak eden Türk milletinin kederli hislerine inanmanızı Ekselânsınızdan rica ederim”⁵⁹

1937 yılında Almanya’da Dünyanın en büyük zeplini Hindenburg'un yanıp 35 yolcunun ölmesinden sonra, Atatürk, felâkete uğraması münasebetiyle Almanya Cumhurbaşkanı’na aşağıda belirtilen telgrafi yollamıştır;

Ekselâns Bay Adolf Hitler
Almanya Cumhurreisi ve Başvekili

“Hindenburg balonunun Lakehurt’da karaya inerken infilâkından mütevellit müthiş felâketi büyük bir heyecanla haber aldım. Derin teessür hissiyatımın kabul

⁵⁸ *Ulus*, 19 Şubat 1937, s.1.

⁵⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı:40, 30 Mart 1937, s.66.

buyrulmasını ve kazazedelerin aileleri nezdinde bu hissiyatıma tercüman olunmasını Ekselânslarından rica ederim. ’’⁶⁰

Mayıs 1937 tarihinde Mamak Baruthanesi’ndeki patlama sebebiyle, Fransa Cumhurbaşkanı Albert Lebrun’un Atatürk’e yolladığı taziye telgrafi üzerine, Cumhurbaşkanı Atatürk aşağıdaki telgrafi kendisine yollamıştır:

“Ekselans Bay Albert Lebrun

Mamak mühimmat depolarından birinde vuku bulan infilak üzerine zuhur eden ve muvaffakiyetle söndürülerek insan zayıyatından ziyade bir miktar maddi zayıata münhasır kalmış olan yangında felakete uğrayanların aileleri hakkında Ekselansları tarafından izhar edilen alakadan dolayı pek mütehasıs olarak, derin sempatime inanmalarını ve yüksek ihtiramatımın kabulünü rica ederim.

Kemal Atatürk’’⁶¹

İngiltere Kralı Majeste Altıncı George’nin 1937 yılı Mayıs ayında taç giymesi üzerine Cumhurbaşkanı Atatürk kendilerine şu telgrafi yollamıştır:

“Majeste Altıncı George

Londra

Majestelerinin suret-i resmiyede Britanya Krallık tacını giydikleri bu anda, en hararetli tebriklerimi ve şahsi saadetleri ile Majeste Kraliçenin ve Krallık ailesinin saadetleri ve Britanya İmparatorluğu’nun refah ve tealisi hakkında bütün kalbimle yaptığım temennilerimi kabul buyurmalarını rica ederim.

Kemal Atatürk’’⁶²

Mayıs 1937’de Danimarka Kralı Onuncu Christian’ın tahta çıkışının 25.yıldönümü münasebetiyle Cumhurbaşkanı Atatürk kendilerine şu tebrik telgrafını yollamıştır:

Majeste Onuncu Christian:

⁶⁰ *Ayın Tarihi*, Sayı:42, 12 Mayıs 1937, s.208.

⁶¹ *Ayın Tarihi*, Sayı:42, 17 Mayıs 1937, s.210.

⁶² *A.g.e.*, s.210

"Danimarka Kralı, Kopenhag.

Tahta çıkışlarının 25.yıldönümü münasebetiyle Majestelerine en hararetili tebriklerimle şahsi saadetleri, Kral ailesinin saadeti ve Danimarka'nın refahı hakkındaki samimi temennilerimi sunmağa kendime bir zevk telakki ederim.

Kemal Atatürk" ⁶³

Haziran 1937'de Bulgar Kralı Majeste Boris'in bir oğlu olması sebebiyle, Cumhurbaşkanı Atatürk aşağıdaki telgrafı kendisine yollamıştır:

"Majeste Boris III.

Bulgar Kralı, Sofya.

Altes Ruvayal Tirnova Prens Simeon'un mesut doğumunu büyük bir memnuniyetle öğrendim. Samimi tebriklerimi ve şahsi saadetleriyle Kraliyet ailesinin saadeti için beslediğim hararetili temennilerimi kabul etmelerini Majestelerinden rica ederim.

Kemal Atatürk".⁶⁴

1937 yılı Haziran ayında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin D.Roosevelt Bay Julian Bryan tarafından çevrilmiş olan, (Cumhuriyet Türkiye'si hakkında çevrilen bir film) yapıtı Beyazev'de seyretmesi üzerine, Cumhurbaşkanımız Atatürk'e samimi bir mektup yazarak memleketimiz hakkındaki iyi dileklerini bildirmişti. Atatürk Roosevelt'e aynı samimi ifade ile teşekkür etmiştir. Bu iki mektup aynen şu şekildedir:

Azizim Bay Cumhur Başkanı;

Ahiren Türkiye'de Bay Julian Bryan tarafından alınmış olan filmi, birkaç akşam evvel, beyaz evde seyrettim. Nispeten kısa bir zamanda meydana getirdiğiniz pek çok şayanı hayret hususatı görünce hissettiğim şevk ve heyecanı size arz etmek istedim.

Kıymetli şahsiyetinizin, evinizde ve plajda küçük kızınız ile oynarken çekilmiş olan resimlerini seyretmekle bahtiyar oldum. Bu, sizin ve benim bir gün birbirimize mülaki olmak fırsatını bulacağımız ümidini, bende bir kat daha takviye etti.

⁶³ A.g.e., s.212.

⁶⁴ *Ayın Tarihi*, Sayı:43, 22 Haziran 1937, s.82.

Nadir olan istirahat zamanlarımda, bana göndermek lütfunda bulunduğunuz Türk Posta pulları koleksiyonunu seyretmekteyim. Bunlar üzerinde resmedilmiş olan manzaraları, bir gün, kendi gözlerimle görmeyi ümit ediyorum.

Samimi saygılar ve halisane temennilerimle

Vefakârınız

Franklin D.Roosevelt

Ekselans Franklin D.Roosevelt

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Washington

Atatürk bu telgrafa karşılık şöyle bir cevap vermiştir:

Azizim Bay Cumhurbaşkanı,

Ahiren Türkiye'de Bay Julian Bryan tarafından alınmış olan filmi seyretmekten duyduğunuz memnuniyeti bildiren 6 Haziran 1937 tarihli lütuflâr mektubunuzu hakiki bir sevinçle aldım. Mektubunuzda, ahvali şerait müsaade eder etmez, birbirimize bir gün mülaki olacağımız ümidini de izhar bulunuyorsunuz.

Samimi duygularınızdan ve modern Türkiye'de elde edilen terakki hakkındaki takdîrkâr telakkinizden dolayı size fevkalade müteşekkîr olduğuma inanmanızı rica ederim Bay Cumhurbaşkanı;

Bu fırsattan istifade ederek Amerika Birleşik Devletleri hakkındaki hayranlığımı tekrar bildirmek isterim, bilhassa ki bizim iki memleketimiz, umumi sulh ve insanlığın saadetini istihdaf eden aynı ideali götürmektedir.

Size bir an evvel mülaki olmak benim de samimi arzum olduğundan harikulade işler yapmış olan sevimli ve kuvvetli şahsiyetinizi Türkiye'de selamlayacağım güne sabırsızlıkla intizar ediyorum.

Samimi saygılar ve halisane temennilerimle

Vefakârınız

Kemal Atatürk⁶⁵

8 Temmuz 1937 günü Sadabad Paktı'nın imzalanması üzerine; Atatürk ile Dost Irak Kralı arasında da çok samimi telgraflar gerçekleşmiştir. Irak Kralı'nın telgrafi şöyledir:

⁶⁵ Akşam,24 Haziran 1937, s.1,4.

Ekselans Kemal Atatürk

Türkiye Reiscumhuru Ankara

Şark anlaşmasını tespit ve teybin eden dört kardeş ve dost memleket arasında münakit Sadabad Misakinin imzası münasebetiyle, siz ekselansa, en hararetli tebriklerimizi bildirmekle bahtiyarız. Bundan sonra çözülmez bir bağla birleşmiş olan memleketlerimiz, bu hadise yolu ile samimi ve verimli işbirliklerini sulhun hizmetine koyabileceklerdir. Siz ekselansın saadeti ve Türk Milletinin refahı hakkında en samimi temennilerimizi ifade için bu fırsattan istifade ediyoruz.

Gaziyülevvel

Irak Kralı Majeste Gaziyülevvel Hazretleri

Bağdat

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün bu samimi telgrafa cevabı ise şöyle olmuştur:

“Sadabad Misaki'nin imzası münasebetiyle göndermek lütfunda buldukları dostane telgrafi büyük bir memnuniyetle aldım. Birbirine kardeşlik ve dostluk rabitalarile bağlı dört devletin dünya sulhu yolunda verimli bir teşriki mesaisini temin edecek olan bu misaki memleketlerimiz için çok hayırlı bir eser telakki eder, hepimize müteyemmen olmasını dilerim.

Bu mesud vesile ile zatı mülükanelerinin şahsi saadeti ve kardeş Irak'ın refahı ve ikbali için en samimi temenniyatımı izhar etmekle bahtiyarım.”⁶⁶

8 Temmuz 1937'de Sadabad Paketi'nin imzasından sonra Afganistan Padişahı Majeste Muhammet Zahir Han, Cumhurbaşkanı Atatürk'e tebrik telgrafi gönderince Atatürk de kendilerine şu telgrafi yollamıştır:

“Afganistan Padişahı Majeste Muhammed Zahir Han

Kabil.

Sadabad Misakinin imzası münasebetiyle göndermek lütfunda buldukları telgrafi büyük bir memnuniyetle aldım. Dört kardeş millet arasında mevcut en sıkı dostluk rabitalarını bir kat daha teyit ederek cihan sulhunun esaslı desteklerinden birisini teşkil eden bu mühim eserin, milletlerimizin barışseverliği sayesinde

⁶⁶ *Akşam*, 11 Temmuz 1937, s.1.

meydana gelmiş olması hepimiz için iftiharî mucip bir hadisedir. Sadabad Misakının milletlerimize kutlu olmasını temenni ederken bu hayırlı vesile ile Zat-ı Hümayunlarının sıhhat ve saadetini ve kardeş Afganistan'ın refah ve ikbalini yürekten dilemekle bahtiyarım.

*Kemal Atatürk*⁶⁷

Büyük İtalyan Âlimi Markoni'nin ölümü üzerine Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından Marconi ailesine ve İtalyan Hükümeti Reisine aşağıdaki telgraf çekilmiştir:

Roma

*“Bütün insaniyet, uğradığınız kaybı acı bir surette hissetmektedir. Bu elim felakette Büyük Markoni'nin hatırasına karşı müteheyyic (heyecanlı) tazimlerle (saygularıyla) beraber bütün sempatimden emin olmanızı rica ederim”*⁶⁸

Mısır Kralı Majeste Faruk 1.'in Ağustos 1937'de Krallık Tacını giymesi dolayısıyla Cumhurbaşkanı Atatürk kendilerine şu tebrik telgrafını yollamıştır:

“Majeste Faruk 1.

Kahire.

Majestelerinin teveccüh münasebetiyle, kendilerine hararetili ve samimi tebriklerimi arz ederim. Majestelerine uzun ve mesut bir saltanat temenni ederek, şahsi saadetlerini ve Mısır'ın refahını dilerim.

*Kemal Atatürk.”*⁶⁹

Cumhurbaşkanı Atatürk, İtalya Kralı Majeste Vittorio Emmanuel'e doğum günü sebebiyle aşağıdaki telgrafi göndermiştir:

Majeste Üçüncü Vittorio Emmanuel

Roma

⁶⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı:44, 10 Temmuz 1937, s.70.

⁶⁸ *Akşam*, 20 Temmuz 1937, s.1.

⁶⁹ *Ayın Tarihi*, Sayı:45, 4 Ağustos 1937, s.48.

Majestelerinin doğumlarının yıldönümü münasebetiyle en kalbi tebriklerimi ve şahsi saadetleriyle İtalya'nın refahı hakkındaki samimi temennilerimi kabul buyurmalarını rica ederim.

Kemal Atatürk

Ekselans Kemal Atatürk

Reis-i Cumhuriyet

Ankara

Ekselansınıza samimi surette teşekkür eder ve bilmukabele şahsi saadetleriyle memleketlerinin refahı hakkında çok hararetle temennilerimin kabulünü rica eylerim.

Vittorio Emmanuel⁷⁰

1.3. CUMHURBAŞKANI MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ 5. DÖNEMİNİ AÇIŞ KONUŞMASI

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 5.dönem T.B.M.M açılış konuşması, bizzat kendisinin yaptığı son açılış konuşması olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Atatürk uzun açılış konuşmasında, ekonomik konulardan, siyasi ve sosyal alanlara dek birçok konuda değerlendirmelerde bulunmuştur.

Atatürk konuşmasına her zamanki gibi Yüce Türk Milletini selamlayarak başlamıştır. Cumhuriyet rejiminin ülkeye huzur ve güven getirdiğini ve bu güveni sağlamlaştırdığını belirtmiştir. Vatandaşların da bu ortamda huzurlu bir şekilde hayatlarını idame ettiklerini ifade etmiştir. Türk ulusunun refah seviyesine ulaşmasını engelleyecek her türlü tehdit ve engelle karşı büyük bir mücadele vereceğini ifade eden Atatürk, bu düşüncesine örnek olarak Tunceli olaylarını göstermiş ve gereken tedbirlerin alınacağını özellikle vurgulamıştır.

Atatürk konuşmasında halkın desteğine ve gücüne çok ihtiyaç olduğunu ifade etmiş ve aynı zamanda da ekonomik gelişmemizi sağlamak için tüm çalışan ve yetkili kişilerin hepsine ihtiyacımız bulunduğunu söylemiştir. Şehirciliğe büyük

⁷⁰ Akşam, 22 Kasım 1937, s.3.

önem veren Atatürk, şehircilik işlerinin planlı ve kurallı bir biçimde yapılmasını sağlamak için, belediyelerimiz tarafından takip edilecek bürolar kurulmasını önermiştir.

*“Kendine inkılâbın ve inkılâpçılığın çeşitli ve hayati görevler yüklediği Türk vatandaşının sağlığı ve sağlamlığı, her zaman üzerinde dikkatle durulacak milli sorunumuzdur.”*⁷¹ cümlesiyle sağlık konusuna işaret etmiş ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın bu sorun üzerindeki sistemli çalışmalarını övgüyle karşılamıştır. Aynı bakanlığın, kendisine verilen göçmen işlerini de sosyal ve ekonomik politikamıza uygun olarak başarı ile yürütmesi Atatürk tarafından övgüyle karşılanmıştır.

Adli ve güvenlik konularıyla ilgili olarak da; yurt güvenliği ve kişi güvenliğine önem veren Cumhurbaşkanı Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarını ve Türk yargıçlarını övmüştür. Bunun yanında adli yapımızın düzenli işlemesi gerektiğini vurgulamış ve adalet yolundan sapmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca güvenlik ve hak işleriyle ilgili olarak kolaylık, açıklık ve kesinliğin temel alınmasını ve vatandaşların işlerini kolaylaştırmak için yapılan çalışmaların hızının artırılmasını istemiştir

Ekonomik yaşam açısından ise tarım, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün bayındırlık işlerini, birbirinden ayrı düşünmemiştir. Bu nedenle de, devlet, fikir ve ekonomik yaşam işleyişleri birbirlerine bağlı ve birbirleri ile ilişkili görmektedir. Bunun için birbirleriyle ortak çalışmalarını istemekte ve:

“Bir ulusun kültür düzeyi üç alanda, devlet, fikir ve ekonomi alanlarındaki çalışma ve başarılı sonuçlarının toplamı ile ölçülür.” diyerek bu konunun önemine işaret etmektedir.

Milli ekonominin temelini tarıma dayandıran Atatürk, tarımda kalkınmaya önem verdiğini vurgulamış, köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalarla tarımın gelişmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat bunun için öncelikle ciddi bir tarım politikasının uygulanmasının gerektiğini ve bunun da her köylünün ve vatandaşın

⁷¹ TBMM ZC, Devre V, Cilt.20, 1 Kasım 1937, s.3.

rahatça anlayabileceği bir tarzda olması zorunluluğunu ifade etmiştir. Tarıma yönelik yaklaşımını şu sözlerinde bulmak mümkündür:

“Bir kez, ülkede topraksız çiftçi bırakılmamalıdır Bundan daha önemli olan ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir nedenle ve hiçbir şekilde bölünemez bir nitelik almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğinin, arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlanması gereklidir. Küçük büyük bütün çiftçilerin iş araçları artırılmalı, yenileştirilmeli ve bakım önlemleri zaman geçirilmeden alınmalıdır. Herhalde, en küçük bir çiftçi ailesi, bir çift hayvan sahibi olmalıdır, bunda ideal olan öküz değil, at olmalıdır. Öküz, ancak bazı şartların henüz sağlanamadığı bölgelerde hoş görülebilir. Köylüler için, genellikle pulluğu pratik ve faydalı bulurum. Traktörü büyük çiftçilere öneririm. Köyde ve yakın köylerde, ortaklaşa harman makineleri kullanmak köylülerin vazgeçemeyeceği bir gelenek haline getirilmelidir.”⁷²

Atatürk tarım politikasıyla ilgili olarak ülkenin toprak verimi bakımından bölgelere ayrılarak bölünmesini de önermiş bu bölgelerin her birinde, köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları verimli, modern, pratik tarım merkezleri kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Tarımın gelişmesi ve ilerlemesi için önerilerde de bulunan Atatürk, tarım alanında çiftliklerde bulunan yöneticilerin ve çalışanların bildikleri tarımsal yöntemleri paylaşmaları gerektiğini ve ortak hareket ederek devlet bütçesine de ağırlık vermeksizin kendi gelirleriyle geniş bir işletme kurmaları gerektiğini ifade etmiştir. Son olarak başta buğday olmak üzere, bütün gıda ihtiyaçlarımızla endüstrimizin dayandığı çeşitli ham maddeleri sağlamak ve dış ticaretimizin temelini oluşturan çeşitli ürünlerimizin ayrı ayrı her birinin üretimini artırmak, kalitesini yükseltmek, üretim masraflarını azaltmak, hastalık ve zararlı böcekler ile uğraşmak için gereken teknik ve kanuni bütün önlemleri zaman geçirmeden almak gerektiğini de sözlerine eklemiştir.

Orman varlığımızın korunması konusuyla ilgili olarak, ülkemizin ağaç ihtiyaçlarını karşılayan ormanlarımızın dengeli ve teknik bir biçimde işletilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Dış ticarete dengemizin bozulmaması ve ticari ilişkilerimize önem vermemiz gereğini vurgulayan Atatürk; son yıllarda bu şekilde

⁷²A.g.e., s.3.

davrandığımızı ve bu doğrultuda olumlu rakamlar elde ettiğimizi belirterek şu saptamada bulunmuştur:

*“Kota uygulaması, belirgin anlaşma şartlarımızı kabul etmiş ülkeler için tam olarak kaldırılmıştır. Bu ülkelerden piyasanın kayıtsız şartsız ithalat yapabilmesi sağlanmıştır. Dış ticaret politikamızın özelliği şudur: İç ve dış durumun gereklerini karşılayarak her zaman bu işlemin dönüşüne uymak.”*⁷³

İç ticaret konusuna gelince, kurumlaşmaya önem veren Atatürk; belirgin ticaret kuruluşları kurmanın akılcı çalışma olduğunu vurgulamış ve Cumhuriyet tüccarının ulusunu düşünmesi ve ticari bilgisinin de oldukça fazla olması gerektiğini söylemiştir.

“Endüstrileşmek, en büyük milli davalarımız arasında yer almaktadır” vurgusunu yapan Atatürk, endüstrileşme yolunda çalışılarak her çeşit sanayi işletmesinin kurulması gerektiğini ve bu işletmelerde üretilen malların da en kısa yoldan değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamış ve bu şekilde ileri ve zengin Türkiye idealine ulaşabileceğimizi ifade etmiştir. Sanayileşme yolunda bazı değişiklikler yapılması gerektiğini de kaydeden Atatürk bunların başlıcalarını şöyle özetlemiştir:

*“Sermayesinin tamamı veya büyük kısmı devletin olan ticari sınaî kurumların mali kontrol şeklinin, bu kurumların yapılarına ve kendilerinden istediğimiz ve isteyeceğimiz ticari usul ve düşünce biçimine, çalışma düzenine acil olarak uydurulması yararlı olacağı ve bu kurumların usulünce çalışmaları gerekmektedir.”*⁷⁴

Türkiye'de devlet madenciliği konusuyla ilgili olarak, Maden Tetkik Arama Dairesi'nin çalışmalarını hızlandırması gerektiğini ve elde bulunan madenlerle ilgili olarak da özel bir ilgi gösterilmesini ifade etmiştir. Diğer yandan Maden Tetkik ve Arama Dairesinin Divriği sahasında bulduğu ve cevher oranı yüksek olan demir madeninin hemen işletilmesine geçilmesini söylemiş ve Karabük demir - çelik sanayimiz ihtiyaç planı dışındaki bölümünün ihracatına başlanmasını hızlandırmak için çalışılacağını belirtmiştir.

⁷³ A.g.e., s.3.

⁷⁴ A.g.e., s.4.

Dolayısıyla ekonomik kalkınmaya bağımsızlık açısından büyük önem veren Atatürk, kalkınmayı iki büyük güç kaynağına dayandırmaktadır: *“Toprağımızın iklimi, zenginlikleri ve başlı başına bir varlık olan coğrafi durumu ve bir de, Türk Milletinin, silah kadar, makine de tutmaya yaraşan güçlü eli ve milli olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değıştiren kahramanlıklar ortaya çıkaran yüksek sosyal benlik duygusu.”*⁷⁵

Demiryollarını, ülkenin aydınlanmasında önemli bir ölçüt olarak gören Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri demiryolu inşaat politikamızın amacına ulaşmak için durmadan başarı ile uygulandığını söylemiş ve şu sözleriyle yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir: *“Doğu ve Güneydoğu Sivas, Diyarbakır gibi büyük yerleşim yerlerine varan hatlar, geçen yıl içinde Sivas - Malatya bağlantısı ile birbirine bağlanmıştır. Zonguldak'a varmış olan hat da bu zengin kömür bölgesini İç Anadolu'ya bağlamış bulunuyor. Sivas'tan sonra, doğuya doğru uzayıp gitmekte olan hatta ilk varış yeri olan Divrik'e ulaşmıştır. Bu kol, önümüzdeki yıl Erzincan'a ulaşmış olacaktır. Diyarbakır'dan doğuya uzanacak hattın da yapımına başlanmıştır. Doğu demiryollarının satın alınmış olduğunu bilirsiniz. Güneyde Nusaybin'e giden hattan başka, yurt içinde bütün demiryollarının yönetim ve işletmeleri, Cumhuriyet hükümetinin elindedir. Demiryolları yapımlarımızın gelişmesi, İran transit yolunun gelişmesine ve motorize edilmesine de hizmet etmiştir.”*⁷⁶

Atatürk, Türkiye’de sürdürülen yol çalışmalarıyla ilgili de bilgi vermiştir. İstanbul’dan başlayan Avrupa turist yolunun asfalt olarak yapımının sürdürülmekte olduğunu ve ülkenin diğer bölgelerinde de çalışmalara başlanacağını ve bunun da milli başarımız olduğunu söylemiştir. Gelişmekte olan şose ve köprü yapımlarını ve bunların sayılarını da ifade eden Atatürk bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

“Şose ve köprü yapımları gelişmektedir. Demiryolları inşa politikamızın uygulandığı yıllar içinde 78 köprü, geçişe açılmış bulunuyor. 23 köprü de inşa halindedir. Bu köprüler, her biri başlı başına birer bilim ve sanat eseri olarak yeni nesillere Cumhuriyetin armağan anıtları olacaktır. Demiryolu hatlarımızı iç bölgelere bağlayacak ve bu hatların bir an önce milli ekonomik kalkınmaya en yüksek hizmeti sağlayacak olan karayolu inşaatını önümüzdeki dönemde

⁷⁵ A.g.e., s.4.

⁷⁶ A.g.e., s.4.

yoğunlaştırmak ve bir plan içerisinde genişletmek gerekir. Her bölgenin ihtiyaçlarına göre, istasyonlarda tamamlayıcı yapıların yapılması ve çeşitli malların gereği gibi gönderilmesini sağlayacak teknik nitelikler içeren vagon sayısını artırmak zorunludur. Bunda da büyük yardımlarınızın esirgenmemesini dilerim.”⁷⁷

Cumhurbaşkanı Atatürk, denk bütçe konusuna da ayrı bir önem vermektedir. Şu sözleriyle de bütçe konusundaki iyimserliğini sergilemektedir:

“1936 yılı bütçesi, gelir tahminine ve 1935 yılı gelir tahakkuklarına göre, 22 milyon fazla ile kapanmıştı. 1937 bütçesinin de bu güne kadar gösterdiği durum, aynı ümidi fazlası ile gerçekleştirecek niteliktedir.”⁷⁸

Alınan sonuçları beğenen Atatürk ülke ekonomisinin geliştiğini, halkın zenginliğe ulaşmakta olduğunu belirtmiş ve bu sonuçların korunması ve yükseltilmesi gerektiğini savunmuştur. Devlet gelirlerinin artırılması için yeni vergilerin yürürlüğe konması yerine, düzenli bir programla var olan vergilerin uygulanması ve toplanma usullerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulayan Atatürk, halkın zorlanmaması için de çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Son iki yıl içinde tuz, şeker, çimento, petrol, benzin, elektrik ve ham madde vergilerindeki indirimin halka büyük fayda sağladığını ve hayırlı sonuçlar doğurduğunu söyleyen Atatürk, halkın yararına yine vergi indirimi konusunda çalışmalar yapılacağını ifade etmiş ve bu alanda şu temel ilkeye dikkat etmiştir:

“Gerek bu konular üzerinde çalışırken gerek herhangi bir mali karar alırken, ilk göz önünde bulundurmamız gerekli olan konu, milli faaliyet ve milli üretim, yani verginin bizzat ana kaynağı üzerinde yapacağı etkiler olmalıdır. Maliye memurları da içişleri memurları gibi, halkla sürekli ilişkisi olan kuruluşlardır. Bunların da halk ile ilişkilerinde halk için çalışan bir halk hükümetinin tabii niteliği olan, çok fazla dikkat ve ilgi göstermek ve en fazla güven ve inan vermek ilkelerinin gelişmesine özellikle özen göstermek gereklidir.”⁷⁹

Atatürk Türk Milleti için yapılan inkılâplarda en büyük destekçisinin halk olduğunu ve ülke olarak varlığımızı yükseltmek için Türk Milletine olan ihtiyacının

⁷⁷ A.g.e., s.5.

⁷⁸ A.g.e., s.5.

⁷⁹ A.g.e., s.5.

daha da artacağını özellikle vurgulamıştır. Bu bağlamda Türk Milletinin yükselmesi ve refaha kavuşması için çok çalışılması gerektiğini bunun da öncelikle eğitimle olacağını vurgulamıştır. Ülkede okuma yazma bilmeyen kalmamasının şart olduğunu ve yeni Türkiye için teknik eleman yetiştirmek gerektiğini de ifade etmiştir. Bu sebeple başta Kültür Bakanlığına, üniversitelere ve yüksek okullara büyük görevler düştüğünü de belirterek şu sözlerle konuyu desteklemiştir:⁸⁰

“Bunun için ülkeyi şimdilik üç büyük kültür bölgesine ayırarak, batı bölgesi için İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan reform programının daha köklü bir biçimde uygulanmasıyla Cumhuriyete gerçekten modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak gerekir. Doğu bölgesi için Van gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her aşamadaki okulları ve bunlara ek olarak üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden harekete geçilmelidir. Bu yararlı girişimin, doğu illerimiz gençliğine vereceği verimlilik Cumhuriyet hükümeti için en mutlu bir eser olarak kalacaktır.”⁸¹

Atatürk önerdiği bu ilkelerin eğitimci ve öğretmen ihtiyacını arttıracaklarını ve eğitime de büyük faydalar sağlayacağını vurgularken, aynı zamanda da önemli eğitim kurumları olan Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarının halkın milliyetçi duygularını geliştirdiğini ve halka kültürel anlamda yeni bilgiler verdiği için çok yararlı olduklarını ifade etmiştir.

Tarih Kurumu, yaptığı kongre, açtığı sergi, yurt içinde yaptığı kazılar ve ortaya çıkardığı eserlerle, kültürel görevini yerine getirmeye başlamıştır. Atatürk Tarih Kurumu tarafından Dolmabahçe’de açılan resim sergisinden dolayı da mutlu olduğunu açıklamıştır.

Ankara’da kurulan devlet konservatuvarının, her alanda kendisinden beklenen teknik elemanları hızla verebilecek duruma getirilmesi için, daha fazla çaba ve özveri gösterilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Her çeşit spor çalışmalarını Türk gençliğinin milli terbiyesinin ana unsurlarından saymak gerektiğini, hükümetin şimdiye kadar olduğundan daha ciddi ve dikkatli davranmasını, Türk gençliğinin

⁸⁰ A.g.e., s.6.

⁸¹ A.g.e., s.7

spor bakımından da milli heyecan için özen ile yetiştirmesi gerektiğini de vurgulamıştır.

Atatürk Türk ordusu hakkında da çok övücü sözler söylemiştir. Türk ordusunun disiplininden yeteneğinden, enerjisinden övgüyle söz etmiştir. Ordunun ve değerli komutanlarının kendisini hiç yanıltmadığını ve bundan sonra da yanıltmayacağı konusunda oldukça emin olduğunu hem bu nutkunda hem de ilerleyen zamanlarda yer alan nutuklarında her zaman vurgulamıştır. Bununla beraber bundan sonraki süreçlerde de ordudan istenilen verimi ve başarıları alabilmek için orduyu geliştirmenin çok önemli bir nokta olduğunu söyleyen Atatürk, endüstrileşme çalışmalarında ordunun ihtiyaçlarını öne almak gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda yapılan çalışmaları da şöyle ortaya koymuştur:

“Bu yıl içinde denizaltı gemilerini ülkemizde yapmaya başladık. Hava kuvvetlerimiz için yapılmış olan üç yıllık program, büyük ulusumuzun içten ve bilinçli ilgisi ile şimdiden başarılmış sayılabilir. Bundan sonrası için bütün uçaklarımızın ve motorlarının ülkemizde yapılması ve harp hava endüstrimizin de bu temele göre geliştirilmesi gerekir. Hava kuvvetlerinin aldığı önemi göz önünde tutarak, bu çalışmaları planlamak ve bu konuyu layık olduğu önemle ulusun gözleri önünde canlı tutmak gerekir.”⁸²

Dış politikamız konusunda yürüdüğümüz yolun değişmez olduğunu bir kez daha belirtmiştir. Milletler Cemiyeti'nin geçirmekte olduğu çetin dönemlerde, Cumhuriyet hükümeti, bu uluslararası kuruluşa olan bağlılığını, her alanda göstererek barış idealine en uygun yoldan ayrılmaması Atatürk tarafından övgüyle karşılanmıştır.

Dönemin önemli konusu olan Hatay davasının geçirdiği aşamaları açıkladıktan sonra Türk milletine yakışır bir şekilde Hatay davasını sonuçlandırdıklarını söylemiştir. Türk - Fransız ilişkilerinin istenilen yolda gelişmesinde Hatay konusunun iyi bir yönde sonuçlanmasının faydası olduğunu belirtmiştir.

⁸² A.g.e., s.7.

Türk Fransız ilişkisinde olduğu gibi Balkan politikasında da çok mutlu bir işbirliği içerisinde barış yolunda her gün daha verimli sonuçlarla ilerlendiğini ifade eden Atatürk, dış politikada barışa önem verdiğini bir kez daha vurgulamıştır. Doğuda yine barışçı bir politikayla Sadabad' ta dostlarımız Afganistan, Irak ve İran ile imza etmiş olduğumuz dördü antlaşmanın, kayda değer barış eserlerinden biri olduğunu belirtmiştir.

İmzacı hükümetler arasındaki işbirliğinin gelecekte de iyi sonuçlar vereceğinden emin olan Atatürk, Cumhuriyet hükümetinin, komşularıyla ve diğer büyük küçük devletlerle olan ilişkilerinde uyumlu bir düzen ve gelişme içerisinde olduğunu da bilhassa vurgulamıştır. *“Barış yolunda nereden bir çağrı geldiyse, Türkiye onu ilgi ile karşıladı ve yardımlarını esirgemedi”*⁸³ diyerek ne kadar barış yanlısı olduğunu da açıklamıştır.

Nutkunu dış politika konusu ile sürdüren Atatürk; İspanya olayları ile ilgili olarak Cumhuriyet Hükümetinin Akdeniz ve Karadeniz’de yeterli önlemleri aldığını söylemiş ve şu tespitlerle nutkunu sürdürmüştür:

*“İspanya olayları nedeniyle Akdeniz ve Karadeniz’de alınması gereken önlemlere, Cumhuriyet hükümeti en geniş bir düşünce ile katıldı. Dünyanın her yanında olduğu gibi, bizi ilgilendiren alanlarda ve bu arada Akdeniz’de barış ve dengenin korunması, bizim yakından ve ilgi ile izlediğimiz bir konudur. Şunu da memnuniyetle söylemek isterim ki, Doğu Akdeniz ve Karadeniz suları ile Balkanlarda ve Yakın Doğuda, geçen yıl belirttiğim ilişkiler aynen sürdürülmüştür. Geçen yıldan beri dost ve müttefik devletlerin önemli devlet büyükleriyle bizim devlet adamlarımız arasında karşılıklı ziyaretler olmuş ve bu temaslar dostluklarımızın gelişmesine neden olmuştur. Hükümet bu son yıl içinde, devletlerle olan ticari ilişkilerini, ülkenin ekonomik bünyesine uyacak antlaşma ve sözleşmeler yaparak düzenlemiştir. Bunlar arasında Fransa, İngiltere, Almanya ve Sovyet Rusya ile imzalanan önemli ticari anlaşmalarını özellikle belirtmek isterim. Hükümetin dış kuruluşlarının, ekonomik kalkınma savaşımızda ilgili daireleri için bilgi ve haber alma ufuklarını genişleten yardımcı birer daire olarak çalışmalarını düzenlemek gereklidir.”*⁸⁴

⁸³ A.g.e., s.7

⁸⁴ A.g.e., s.8.

Politikadaki kaynaklarının C.H.P programı olduğunu da kaydeden Atatürk, sözlerini ulusa yönelik olumlu temennileriyle tamamlamıştır:

“Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt; bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de, uluslar tarihinin bin bir acıklı olay ve sıkıntı ile dolu yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır. Elimizdeki programın ruhu, bizi sadece bir kısım vatandaşlarla ilgilenmekten engeller, biz bütün Türk ulusuna hizmet ederiz. Geçen yıl içinde, parti ile hükümet kuruluşunu birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiilen göstermiş olduk.(Var ol sesleri) Bu olayın bizim, devlet yönetiminde kabul ettiğimiz, «Kuvvet birdir ve o ulusundur» gerçeğine uygun olduğu ortadadır. Gücün tek kaynağı olan Türk Milletinin seçkin vekillerini, büyük mutlulukla, eğilerek selamlarım.”⁸⁵

Tan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Atatürk’ün okumuş olduğu son nutkuyla ilgili olarak bu açıklamaların tekrar tekrar okunması gerektiğini ve her okuyuşta yeni ufuklar edinileceğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk’ün okumuş olduğu nutuktan övgüyle bahseden Yalman, Atatürk’ün sabit ve kişisel fikirlere sahip biri olmadığını bu yüzden de Türk Milletinin çok şanslı bir millet olduğunu vurgulamıştır. Türk Milleti’nin de bunu anlayıp (Atatürk’ün nutkunda ifade ettiği gibi) çok çalışması gerektiğini de söylemiştir. Atatürk’ün Türk milletinin yeni devrede yapacakları tam bir program halinde anlattığını ve onun hedefinin medeni ve refah dolu bir ülkeye kavuşmak, olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Atatürk’ün nutkunda, hayatımızla ilgili her noktaya değinildiğini ifade eden yazar sözlerini şöyle sonlandırmıştır:

“Büyük Şef demiştir ki:”Devlet idaresindeki ana programımız, C.H.Partisi’nin programıdır. Bunun prensipleri idarede ve siyasette bizi aydınlatan ana hatlardır. Fakat bu prensipleri gökten indiği sanılan kitapların dogmaları ile asla bir tutmamalıdır. Biz ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. Atatürk’ün nutku umumi hayatın her şubesine ait münakaşalar için zengin bir kaynaktır. Nutkun delalet ettiği yeni prensip ve

⁸⁵ A.g.e.,s.9.

*hamlelerin her biri üstünde de sırası ile duracağız ve nutuktan aldığımız ışıqla esaslı memleket işlerine bakacağız”.*⁸⁶

Cumhuriyet gazetesi yazarı Yunus Nadi de köşesinde Atatürk’ün açılış konuşması ile ilgili övgü dolu sözler söylemiştir. Atatürk’ün hükümet programını beğendiğini ve desteklediğini söyleyen Nadi, Cumhurbaşkanı Atatürk’ün nutkunda söz ettiği ekonomik hedeflerin, Türk milleti için çok faydalı olacağını, özellikle dünyanın bulunduğu ekonomik buhranda Atatürk’ün tavsiyelerinin, Türk milleti adına mutlaka dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Atatürk’ün “*Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır*” sözünden çok etkilendiğini belirten Nadi, Türk halkının çok değerli bir lidere sahip olduğunu söylemiştir. Yunus Nadi sözlerini şöyle sonlandırmıştır:

*“Dün, mecliste, Başbuğ’un uzun nutkunu, safha safha inkişaf eder gördükçe, Milli Türk bünyesinin Atatürk şefliğine bağlı, kuvvetli teşekkülü gözlerimiz önünde levha levha canlandı”*⁸⁷

Necmettin Sadak Atatürk’ün nutkunu değerlendirirken; 1937 Nutku’nun bir önceki yıla nazaran daha uzun olduğunu yazmıştır. Atatürk’ün bütün devlet kurumlarında önceki yıllara nazaran daha hareketli bir yaşam istediğini vurguladıktan sonra, bu hareketlilikte kaynağın bilim ve kültüre dayandırıldığını da söylemiştir. Devlet kurum ve kuruluşlarının bir an evvel sonuçlanacak işlere yönelmesi gerektiğine dikkat çekildiği de, Sadak tarafından belirtilmiştir. Sadak; Atatürk’ün nutkunda, milli ve ahlaki değerlerimize önem verdiğini de vurgulamış ve bu nutkun bir ders kitabı olarak okutulması gerektiğini yazmıştır.

Bu seneki konuşmada ekonomik konulara daha fazla önem verilmiştir. Atatürk ekonomik kalkınmada hep daha ilerisini istediğini ifade etmiştir. Ve ‘*Kalkınmada eli silah kadar makine kullanmasını da bilen kişiler lazımdır*’ diyen Sadak, Atatürk’ün makineleşmeye önem verdiğini aktarmıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk’ün mali hayatla ilgili olarak yeni icraat ve ıslahat yapılması sözlerine dikkat

⁸⁶ Ahmet Emin Yalman, “Atatürk Son Nutku ile Yeni Bir Devir Açmıştır” **Tan**, 2 Kasım 1937, s.1,10.

⁸⁷ Yunus Nadi, ”Büyük Şef’in Nutku” **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1937 s.1

çeken yazar, eski vergi sisteminin vatandaşı ayaklar altına aldığını buna rağmen Cumhuriyet idaresinin geçmişin kötü izlerini sileceğini vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk'ün tavsiye ve işaretlerinin Türk halkını zarara uğratmayacağını aksine feraha kavuşturacağını ifade eden Sadak, yazısını şu tespitle sonlandırmıştır:

*“Atatürk Türk Milletine, sırf hayatın hakikatlerinden mülhem, en modern en ileri bir devlet yolu çizmiştir. Büyük ideale varmak için onun gösterdiği bu en kısa yoldan ilim ışığı ile yürümek kudret ve kabiliyetini göstermek ona inanç ve bağlılığımızı göstermek için en kısa yoldur”*⁸⁸

1.4.1937 YILI TRAKYA ASKERİ MANEVRALARI'NDA ATATÜRK

1937 Trakya askeri manevraları Kırklareli, Edirne ağırlıklı olmak üzere Tekirdağ'ı da kapsamıştır. Manevra Karargâhı Babaeski'de kurulmuştur. Bu manevralar sırasında Atatürk Bulgar sınırına kadar askeri birlikleri ve askeri tatbikatı izlemiştir. Askeri manevralar bir hafta, on gün sürmüştür. Tekirdağ'ın Saray ilçesinde 200 bin askerin katıldığı bir resmi geçit yapılmıştır. Bu resmi geçidi, komşu ülkelerden Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, İran, Irak Genel Kurmay başkanları, Ordu komutanları ve Kurmay başkanları da izlemişlerdir.

13 Ağustos 1937 tarihinde askeri manevraları izlemek üzere gelen Yunan Genel Kurmay Başkanı General Papagos, ikinci Başkan General Melisinos ve eşleri gösterişli bir törenle karşılanmıştır. Yunanistan Genel Kurmay Başkanı General Papagos, Tan muhabirine şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Türk Hükümeti'nin bize karşı göstermiş olduğu iyi kabulden ve misafirperverlikten dolayı teşekkür ederim. Türkiye'ye çözülmöz dostlukla bağlıyız ve biz Türkiye'yi ikinci vatanımız sayarız. Hükümet Reisimden başlayarak en son Yunanlıya kadar Cumhuriyet Reisinizin eserine ve Türk hükümetine karşı hayranlık ve takdir hisleri besliyoruz. Kendimizi aynı aileden sayarız çünkü kardeşiz. Bu

⁸⁸ Necmettin Sadak “Şefin Tavsiye ve İşaretleri” **Akşam**, 2 Kasım 1937 s.1

itibarla Yunan ordusu namına Türk ordusunun Trakya'da yapacağı manevralara geldik. Bu ziyaretimiz kahraman Türk ordusunun kıymetli şefleri başkanlığı altında terakki ve inkişaflarını bir kere daha ve çok yakından takdire vesile olacaktır.”⁸⁹

Diğer taraftan da İran askeri heyeti Trabzon'a gelmiştir. Vali, Alay kumandanı ve Belediye başkanı tarafından gösterişli bir merasimle karşılanmıştır. Heyet Atatürk Köşkü'nü ziyaret ettikten sonra manevraları izlemek üzere Edirne'ye gitmiştir.⁹⁰

Trakya askeri manevralarında bulunmak üzere Irak Heyeti de Türkiye'ye gelmiştir. Irak Genelkurmay başkanı General Bekir Sıtkı vefat ettiği için General Hüseyin Fevzi heyette yer almıştır. Türk ve Irak bayraklarından oluşan Haydarpaşa tren istasyonunda, Irak heyeti oldukça gösterişli bir havada karşılanmıştır. Heyet Reisi General Hüseyin Fevzi gazetecilere şu demeci vermiştir:

“Ben, ikinci vatanım olan çok sevdiğim ve özlediğim Türkiye'ye geldim. Esasen Türkiye'nin yabancısı değilim. Hayatımın on senesini bu vatanın yakınlarında, altı senesini de mekteplerinde geçirdim. Türk Milleti öteden beri asker bir millettir. Bilirsiniz ki Türk milleti maziden Orta Asya'dan büyük zaferle gelmiş, büyük ordular kurmuş, şanlı zaferlere sahip bir millettir. Bilhassa büyük Türk inkılâbından beri Türk ordusu askerlik sahasında çok büyük gelişmeler göstermiştir. Şimdi de türlü harplere kumanda etmiş Büyük Atatürk'ün yetiştirdiği kuvvetli generallerin nezareti altında cereyan edecek Trakya Manevralarından büyük istifade temin edeceğimiz muhakkaktır. Bu itibarla ben bu seyahatimden çok memnunum.”⁹¹

Trakya Manevralarına katılmak üzere gelen heyetlerden biri de Afgan heyetidir. Afgan Heyeti Reisi General Esedullah da gazetelere şu açıklamalarda bulunmuştur:

⁸⁹ **Akşam**, 14 Ağustos 1937, s.4.

⁹⁰ **A.g.e.**, s.5.

⁹¹ **Akşam**, 15 Ağustos 1937, s.4.

“Büyük Türk Manevralarında bulunmak üzere geldiğime çok memnunum. Hususi suretle Paris’te bulunuyordum. Hükümetten aldığım emir üzerine İstanbul’a geldim. Bunu kendim için bir şans telakki ediyorum. Çünkü dost ve kardeş ülke Türkiye’yi ziyaret etmeyi uzun zamandan beri istiyordum. Manevralar bu arzusunun tahakkuku için iyi bir vesile oldu. Biz, bütün Afganlılar Türk ordusunu kendi ordumuz kadar severiz. Afgan ordusunu yetiştiren de gene çok kıymetli Türk zabıteridir. Manevraların bizim için çok istifadeli olacağına eminiz.”⁹²

Cumhurbaşkanı Atatürk, İsmet İnönü ile birlikte 16 Ağustos 1937’de Çorlu’ya gelmişlerdir. Atatürk Çorlu’da, Mareşal Fevzi Çakmak ve Çorlu halkı tarafından karşılanmışır.⁹³ Trakya’da yapılmış olan büyük askeri manevra 17 Ağustos 1937’de başlamıştır. Manevralara, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Şükrü Kaya, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Orgeneral Fahrettin Bey, Orgeneral Ali Sait Paşa katılmışlardır. Atatürk İnönü ile birlikte manevra sahasında uzun incelemelerde bulunmuştur. Orgeneral Fahrettin Bey’den manevra hakkında önemli bilgiler almıştır. Makineli silahlar, tanklar ve uçaklar eşliğinde Trakya Manevraları taarruz şeklinde devam etmiştir. Sabiha Gökçen de uçakla manevraya eşlik etmiş ve başarılı uçuşlar yapmıştır.⁹⁴ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Manevra sahaslarını gezdikten ve gerekli bilgileri aldıktan sonra, 17 Ağustos 1937 akşamı İstanbul’a gitmek üzere yola çıkmıştır.⁹⁵

Mareşal Fevzi Çakmak 17 Ağustos 1937’de Trakya Manevraları’na katılan heyetler şerefine büyük bir ziyafet vermiştir. Çok sıcak ortamda geçen ziyafet sonunda kendisi şu açıklamada bulunmuştur:

“Size Türkiye’ye hoş geldiniz derken, müttefik dost orduların manevralarımız da hazır bulunmak sureti ile bize şeref bahseden mümessillerini bu akşam bu masanın etrafında toplanmış görmekle büyük bir sevinç duymaktayım. Bu suvare, Türk ordusu tarihinin kaydedeceği en güzel hatıralardan biri olacaktır. Fil hakiki memleketlerimizin münasebatına hâkim olan parolayı ve bilhassa ülküsü, müttefiklerin ki gibi, dünya barışı için barış halinde yaşamak olan Türkiye’nin

⁹² Tan, 17 Ağustos 1937, s.4.

⁹³ A.g.e., s.10.

⁹⁴ Akşam, 17 Ağustos 1937, s.1.

⁹⁵ Tan, 18 Ağustos 1937, s.8.

parolasını mükemmel surette sembolize eden bu tezahürden bu akşamki toplantımızdan daha güzel bir manzara tasavvur edilebilir mi?

General Esedullah Hanın şahsında dost Afganistan ordusunu, General Papagos'un şahsında müttefik Yunan ordusunu, General Rıza Kuli Keriminin şahsında dost İran ordusunu, General Sikity'nin şahsında müttefik Romanya ordusunu, General Nediç'in şahsında müttefik Yugoslav ordusunu ve burada hazır B. Ataşe Militerlerin şahsında da bütün dost memleketlerin ordularını selamlarım. Kadehimi, saadetinize kaldırıyor ve memleketlerinizin saadet ve refahına içiyorum."⁹⁶

Trakya manevralarında kırmızı ve mavi olarak adları geçen tarafların çarpışmaları sonucu manevraları kırmızı taraf kazanmıştır. Taarruzun gelişimi ve bitişi hakkında ise Sabiha Gökçen şu raporu sunmuştur:

"On dokuz Ağustos öğleden beri, mavinin ileri mevzilerini ele geçirmiş bulunan Kırmızı taraf, yirmi ağustos sabahına kadar Mavinin asıl mevzileri üzerine keşifler yapmış ve neticede şöyle bir taarruz tertip etmişti: Birinci tümen Sarayla bekleme arasındaki mıntıkadan, diğer bir tûmende saray ve garbındaki mıntıkadan taarruz edecekler, süvari livası Yuvalı ve Eğriköy üzerinden mavinin sağ cenahını kuşatacak; pir piyade livası, kolordu ihtiyatı olarak Küçük Manika civarında bulunacak; tank taburu bekleme istikametinde 61. Fırkanın emrinde olarak 202 rakımlı tepeye taarruz edecektir.

Kırmızı Kolordu bu taarruz planına topçu ateşiyle başlamıştır. Bir müddet topçuların ateşi devam ettikten sonra kırmızı piyadeler kendi ağır makineli tüfeklerin ve daha sonra hafif makineli tüfeklerin himayesinde mavi mevzilere doğru ilerlemeye başladılar. Bu sırada Mavinin bombardıman uçakları Kırmızılarını vuruyordu. Fakat Mavilerin bu saldırısı çok etkili olmadı. İlerleyen zamanda Kırmızılar tekrar saldırıya geçti. Kırmızılarının taarruzu daha güçlü olunca manevrayı kazanan taraf da belli oldu."⁹⁷

23 Ağustos 1937'de Trakya manevraları sonlandığında Trakya'nın her tarafında geçit törenleri ve gösterişli yürüyüşler yapılmıştır. Mavi ve Kırmızı ordular

⁹⁶ Akşam, 18 Ağustos 1937, s.4.

⁹⁷ Akşam, 21 Ağustos 1937, s.4.

Türk bayrağının altında ilerlerken yaklaşık 50 bin kişi de onları bu yürüyüşte takip etmişlerdir.⁹⁸

Ahmet Emin Yalman, manevralardan sonra yaptığı değerlendirmede Türk ordusunu çok başarılı bulmuş ve bu başarıyı Atatürk'ün de manevralarda bulunmasına bağlamıştır. Manevraların yapılmasını çok faydalı gören yazar, herhangi bir savaş durumunda ordunun başarılı bir şekilde hazır olduğunu bu manevralarda anladığını ifade etmiştir. Türk halkının ordu için verdiği vergilerin boşa gitmediğini de bu başarıyı göstererek, yazısında belirtmiş ve manevrayla ilgili olarak kimin kazandığına değil ordunun gösterdiği başarıya vurgu yapmıştır. Trakya manevralarını, Türk ordusu ve memleket için çok faydalı bulduğunu ifade eden yazar, manevralara yönelik övgülerini şu sözlerle tamamlamıştır:

“ Trakya manevralarında, Türk Ordusu sağlam bir imtihandan geçmiştir. Manevralar esnasında kıtalarda başı ağrıdığından, ayağını kundura vurduğundan hiçbir nefer şikâyet etmemiştir. Bir haftalık bir zamanda en zahmetli yürüyüşler hareketler, hücumlar yapmış olan kıtalarımız, geçit resmi meydanlarına çıktıkları zaman, uzun bir istirahat devresinden yeni çıkmış gibi taze ve canlı görünüyordu. Geçit resmi meydanında ve bütün manevralar esnasında Trakya'nın şehirli ve köylü halkının alakası ve orduya bağlılığı da önemli bir husustur. Türk halkının tezahürleri karşısında ecnebi misafirlerimiz gördü ki; bu memleketi benimseyen destek olan ve arkasında duran sadece ordu değil halkı da vardır.

Dost ve müttefik askeri heyetlerle diğer ataşeleri birbirinden ayırmayarak, gösterilen samimi muamele tarzı da ordu ve memleket için güzel bir imtihan olmuştur. Ecnebi ataşelere katiyen yıldızlı bir gösteriş yapılmamıştır. Bütün kusurlar kendilerine gösterilmiş, bütün tenkitler onların huzurunda yapılmıştır. Böylece Türk Dış siyasetinin barışa dayanan yüzü de böylece gösterilmiştir. Hükümetimiz ve kumanda heyetimiz bütün dünya için böyle bir samimi çağrı açmakla cidden çok dikkate değer bir olgunluk göstermiştir.”⁹⁹

⁹⁸ Akşam, 23 Ağustos 1937, s.1.

⁹⁹ Ahmet Emin Yalman, “Ordumuzun 1937 İmtihanı” Tan, 23 Ağustos 1937, s.10.

1.5. ATATÜRK'ÜN ÇİFTLİKLERİNİ TÜRK MİLLETİNE BAĞIŞLAMASI

11 Haziran 1937'de Trabzon'daki yurt içi gezisinde Atatürk bir açıklama yaparak çiftliklerini içindeki bütün gayrimenkulleriyle beraber Türk Milleti'ne bağışladığını belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün bütün çiftliklerini halka bağışladığını bildiren tezkere mecliste de okunmuştur. Söz alan birçok kişi gerek meclisin, gerek milletin büyük şefe bağlılıklarını ve saygılarını ifade eden çok heyecanlı sözler sarf etmişlerdir. Atatürk'ün tasarruflarında bulunan çiftlikleri hazineye hediye ettikleri hakkında başvekâlete gönderdiği tezkere şu şekildedir:

“Malum olduğu üzere ziraat ve zirai iktisat sahasında fenni ve ameli tecrübeler yapmak maksadıyla muhtelif zamanlarda memleketin muhtelif mekânlarında birçok çiftlik tesis etmişim.

13 sene devam eden çetin çalışmaları esnasında faaliyetlerini, buldukları iklimin yetiştirdiği her çeşit mahsulâtta başka her nevi ziraat sanatlarında da genişleyen bu müesseseler, ilk senelerde başlayan bütün kazançları gelişmelerine sarf ederek, büyük, küçük değişik fabrika ve imalathaneler tesis etmişler, bütün ziraat makine ve aletlerini yerinde ve faydalı şekilde kullanarak bunların hepsini tamir ve mühim bir kısmını yeniden imal edecek tesisat vücuda getirmişlerdir. Yerli ve yabancı birçok hayvan ırkları üzerinde çift ve mahsul bakımından yaptıkları tetkikler neticesinde bunların muhite en elverişli ve verimli olanlarını tespit etmişler ve aynı mahiyette civar köylerde beraber çalışmışlar, bir taraftan da iç ve dış piyasalarda daimi ve sıkı temaslarda bulunmak suretiyle faaliyetlerini ve üretimlerini bunların isteklerine uydurmuşlar ve bu gün her bakımdan kıymetli birer varlık haline getirmişlerdir. Çiftliklerin, yerine göre, arazi islah ve tanzim etmek, muhitlerini güzelleştirmek, halka gezecek, eğlenecek ve dinlenecek sıhhi yerler hilesiz ve nefis gıda maddeleri temin eylemek bazı yerlerde ihtikârla fili ve muvaffakiyetli mücadelede bulunmak gibi hizmetleri de zikre şayandır. Bu toprakların ve çiftliklerin köylerin kalkınması yolunda çok önemli bir aşama olduğunu düşünüyorum. Ve bu kanaatle tasarrufum altındaki çiftlikleri, tesisleri

demirbaşlarıyla beraber hazineye hediye ediyorum. Muktezi kanuni muamelenin yapılmasını dilerim”¹⁰⁰

Atatürk’ün hazineye hediye ettikleri çiftliklerin arazisi ile tesisat ve demirbaşlarını gösteren liste ise şu şekildedir:

Ankara’da Orman, Yağmurbaba, Balgat, Macun, Güvercinlik, Tahar, Etimesgut, Çakırlar Çiftliklerinden vücut bulunmuş Orman Çiftliği,
Yalova Millet ve Baltacı Çiftlikleri,
Silifke’de, Tekir ve Şövalye Çiftlikleri,
Dörtyol’da, Portakal Bahçesi ve Karabasamak Çiftliği, Tarsus’ta, Piloğlu Çiftliği

1, Bunlarda mevcut olan arazi:

- 582 Dönüm mevcut meyve bahçeleri, 15 dönüm kuşkonmazlık, 100 dönüm park ve bahçe, 2650 dönüm çayır ve yoncalık, 1450 yeni tesis edilmiş orman, 148 bin dönüm ekili arazi ve mera.
- 700 Dönüm Fidanlıklar(meyveli, meyvesiz 650 bin fidan vardır),400 dönüm Amerika Asma fidanlığı”560 bin bağ çubuğu vardır”
- 220 Dönüm bağ”88 bin adet bağ omcası vardır” -370 dönüm çeşitli sebze yetiştirmeye elverişli bahçe, 220 dönüm 6600 ağaçlı zeytinlik 17 dönüm 1654 ağaçlı portakallık ¹⁰¹

2.Bina ve Tesisat:

- 45 adet büyük ve küçük daire binası ve ikametgâh bütün mefruşat ve demirbaşıyla beraber.
- 7 adet 15 bin baş koyunluk ağıl,6 adet Aydos ve Toros yaylalarında tesis edilen mandıra, 8 adet at ve sığır ahır, 7 adet ambar, 4 adet samanlık ve otluk.
- 4 adet gazino lokanta, eğlence ve gezi park, 2 adet çeşitli imalat yapan fırın.

3,Fabrika ve İmalathaneler:

¹⁰⁰ Tan, 13 Haziran 1937, s.6.

¹⁰¹ A.g.e., s.7.

- Bira ve Malt Fabrikaları;(senede 7 bin hektar litre bira yapabilecek kabiliyette)
- Buz fabrikası; Günde 4 ton buz yapabilme kabiliyetinde(Bütün müstemilatı ve işletmesiyle beraber)
- Soda ve Gazoz fabrikası; Günde 3 bin şişe soda ve gazoz yapabilme kabiliyetinde.
- Deri Fabrikası: senede 14 bin çeşitli deri imalatına elverişli.(Bütün müstemilatıyla)
- Ziraat aletleri ve demir Fabrikası
- Biri Ankara'da diğeri Yalova'da olmak üzere iki modern süt ve yoğurt Fabrikası
- Şarap İmalathanesi(yılda 80 bin litre imalata elverişli)
- İki taşlı elektrikle işler değirmen, bütün müstemilatıyla
- İstanbul'da bulunan bir çeltik fabrikasının % 40 hissesi
- Biri Orman Çiftliği'nin biri Tekir Çiftliği'nin olmak üzere her biri 15 er bin kilo kaşar bin teneke beyaz peynir, altı yüz teneke tuzlu yağ yapmaya elverişli imalathane, bütün işletme levazımıyla beraber.

4. Umumi tesisat:

- Biri Ankara'da diğeri Yalova'da Kurulu iki tavuk çiftliği
- Yalova'da ki çiftliklerde iki hususi iskele ve liman tesisatı
- Üçü Ankara'da ikisi İstanbul'da beş satış mağazasının bütün tesisat ve demirbaşları
- Orman Çiftliğinde hususi sulama tesisatı, kanalizasyon, telefon tesisatı, elektrik tesisatı, küçük beton köprü ve yollar.
- Silifke Tekir Çiftliğinde(Hususi Sulama Tesisatı Beton Köprüler)

5. Canlı Umumi Demirbaş

- 13,100 baş koyun "kıvırcık, merinos, karagül, karaman ırklarıyla bunların melezleri
- 443 baş sığır Simental, Hollanda, Kırım, Jersey, Görensey, Halep yerli ırklarıyla bunların melezleri, yeni üretilen orman ve tekir cinsleri
- 69 baş İngiliz, Arap, Macar, yerli ve bunların melezleri, koşum ve binek atları
- 2450 baş tavuk, "Legorn, Rcdayland ve yerli ırklar

6. Umumi cansız Demirbaş:

- 16 adet traktör, 13 harman ve biçerdöver makinesi ve ziraat alet edevat tamamı.
- 35 tonluk bir adet deniz motoru (Yalova çiftliğinde)
- 5 adet çiftliklerin nakliye işlerinde çalıştırılan kamyon ve kamyonet
- 2 adet çiftliklerin umumi servislerinde çalıştırılan binek otomobil
- 19 adet çiftliklerin umumi servislerinde çalıştırılan binek ve yük arabası.¹⁰²

Mecliste; Atatürk'ün malvarlığını millete hediye ettiğine dair tezkere okunduktan sonra, vekiller Atatürk'e olan bağlılıklarını bir kez daha tekrar etmişlerdir. Öncelikle Manisa vekili Refik İnce, daha sonra; Nakiye Elgün (Erzurum), Hüsnü Kitapçı (Muğla), Mehmet Somer (Kütahya), Ruşeni Barkın (Samsun) Atatürk'e şükran ve bağlılıklarını bildiren konuşmalarını yapmışlardır.¹⁰³

Başbakan İsmet İnönü de Cumhurbaşkanı Atatürk'e bu büyük hediye için Türk milleti adına teşekkürlerini sunan şu telgrafi göndermiştir:

Atatürk'ün Yüce Huzuruna:

15 seneden beri sebatlı ve bilgili çalışmanızın eseri olan ve her biri kıymetli mamure olan çiftliklerinizi hazineye hediye buyurduğunuzu Cumhuriyet Hükümeti tazim hisleriyle karşılamıştır. Bu suretle de hükümete göstermiş olduğunuz yüksek desteğe şükranlarımızı sunarım. Kıymetli eserleriniz sizin daima refahını düşündüğünüz köylümüze numune ve mektep olarak çok faydalı ve hayırlı olacaklarına imanımız vardır. T.B.M.Meclisi yüksek hediyenizi heyecan ile kabul etti. Milletın hayrı ve varlığı içinde kaynaşmış olan yüce varlığınızı hükümetin ve bütün milletin en aziz varlığı saydığını en geniş saygı ve hislerimle arz ederim

İSMET İNÖNÜ

Bunun üzerine Atatürk İsmet Paşa'ya şu telgrafi çekmiştir:

Başvekil İsmet İnönü'ye:

¹⁰² Tan, 13 Haziran 1937, s.7.

¹⁰³ A.g.e., s. 7.

Hatırlarsınız, Türk Köylüsü Türkün efendisi olduğunu söylediğim zamanı. Ben o efendinin arzu ve iradesi altında senelerden beri çalışmış olan bir hadimim, Şimdi beni çok heyecana getiren hadise, Türk Köylüsüne naçizane olsa da ufak bir hediye yapmış olduğumdur. Milletin yüksek mümessiller heyeti bunu uygun görmüş ve kabul etmişler ise benim için en unutulmaz bir saadet hatırasını bana vermişlerdir. Bundan dolayı çok yüksek bir zevkle millet, memleket ve Cumhuriyet Hükümeti ne yapmaya mecbur olduğum vazifelerden en başta, karşısında gösterilmiş olan teveccühten, takdirden ne kadar duygulandığımı ifade edemem. Mevzuu bahsi olan hediye Yüksek Türk Milletine benim asıl vermeyi düşündüğüm hediye karşısında hiçbir kıymete haiz değildir. Ben icap ettiği zaman en büyük hediye olarak Türk Milletine canımı vereceğim.¹⁰⁴

K.ATATÜRK

Atatürk'ün malvarlığını Türk Milletine hediye etmesi basında olumlu bir yankı uyandırmış ve güzel yorumlarla karşılanmıştır. Yunus Nadi Atatürk'ün Türk Milletine verdiği bu güzel hediye karşısında, Atatürk'ün ne kadar yüce bir insan olduğu vurgusunu yapmıştır. Zira Cumhurbaşkanı Atatürk mal varlığını bağışlarken bunu bir vazife olarak görmüştür. Yunus Nadi bunu Türk gençliğinin iyi anlamasının ve geleceğe de aktarmasının çok önemli olduğunu şu cümleleriyle ifade ediyordu:

“Atatürk'ün çalışma ve başarıma örneği olarak yarattığı milyonlar değerindeki çiftliklerini millete hediye etmesi, Atatürk'ün rehberliğiyle hayret olunacak büyük terakki hamleleri içinde yüzen Türk milletinin yeni hayatında yeni bir harika tesiri ile yayılırken asıl şaşırtıcı nokta ise Atanın bu hediyeler karşısında verdiği cevaptır. Atatürk meclisteki şükran hislerine karşı verdiği cevap ise;

“Yapılan bir vazifedir” demesi olmuştur. Yine devamında Ata şu sözleri söylemiştir:

“Mevzuu bahis olan hediye Yüksek Türk Milletine benim asıl vermeyi düşündüğüm hediye karşısında hiçbir kıymeti haiz değildir. Ben icap ettiği zaman Türk Milletine canımı vereceğim.”

Acaba Atatürk'ün söylediği bu sözler Türk Gençliğine bir ders olarak mı okutulmalı yoksa ezberletilmeli mi? Biliyoruz ki o yüce sözler onun o temiz vatan ve

¹⁰⁴ Akşam, 14 Haziran 1937, s.1,4.

millet sevgisinden geliyor. Bizce Atatürk bu cevabıyla ki özellikle son cevabında Türk Millet'ine olan sevgisini yeterince göstermiş ve ortaya koymuştur.

Trablusgarp'ta bir vatan parçası baskına uğradığı zaman oraya koşan Kolağası Mustafa Kemal'le kurtuluşu üzerinde inkılâpçı modern bir millet yarattığı Türkiye Cumhuriyetinin Başkanı Mustafa Kemal arasında ne fark vardır? Çanakkale'de ki zaferin sırrını şimdi daha iyi anlıyoruz. Erzurum'da ve Sivas ta dağılmış milleti birleştirmeye çalışan Mustafa Kemal ile ülkeden düşmanı kovacağını söyleyen Mustafa Kemal aynıdır."Ordular şimdi hedefiniz Akdeniz'dir" diyen Atatürk bugün fedakârlık dersinin en yücesini bize vermiştir. Bir kaç para çifliğin lafımı olur O varlığını bu aziz milletin ve memleketin saadetine vakfetmiştir. Kendi kendini mecbur görerek bunu açıkça söylüyor ve "icap ettiği zaman Türk Milletine canımı vereceğim." diyor

Onun bize vermiş olduğu bu ders çok manalıdır. Atatürk'ten aldığımız en büyük ders bu olmuştur. Bu dersle Türklüğün varacağı merhalenin ne olduğunu biliyoruz: Yerinden sarsılması imkânsız yekpare bir vatan ve millet olmak merhalesi"!¹⁰⁵

Tan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman da, Atatürk'ün çok değerli bir lider olduğunu, memleketi için büyük zorluklara katlandığını ve malvarlığını milletine bağışlayarak büyük bir fedakârlıkta bulunduğunu belirtiyordu. Yalman bu değer in unutulmaması gerektiğini vurguluyor ve bu bağışların ülkeye büyük bir katkı sağlayacağını düşünüyordu. Bu doğrultudaki görüşlerini şöyle açıklamıştır:

"Atatürk bir toprak memleketinin önderi sıfatıyla bu mücadeleyi senelerce evvel, tek başına açmıştı. Memleketin birkaç yerindeki boş toprakları makine ve su kuvvetiyle az zamanda mamureye çevirmişti. Şimdi tam Türkiye, makine silahıyla tabiat kuvvetlerine karşı umumi bir mücadeleye hazırlanırken, Atatürk'ün bu güzel mamureleri millete hediye ettiğini duyuyoruz.

Büyük şefimiz feragat ve fedakârlık hususu da daima örnek olmuş, hiçbir zaman millete faydalı olmaktan başka hedef tanımamıştır. Kendi sıkı nezaret ve

¹⁰⁵ Yunus Nadi , "Atatürk'ten Hepimize Çok Yüksek Bir Milletseverlik Dersi" **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1937 s.7

alakası altında vücut bulan güzel mamureleri millete vermesini, toprak üretim hayatımızda yeni bir dönem olarak sayıyoruz.

Atatürk bu hareketiyle millete bir defa daha gösteriyor ki, Türk Milleti birlik ve ahenk içinde yaşayan mesut bir ailedir. Atatürk'te bu ailenin sevgide ve fedakârlıkta daima en önde yürüyen sevgili başı ve reisidir.”¹⁰⁶

¹⁰⁶ Ahmet Emin Yalman “Atatürk ve Türk Milleti” **Tan**, 13 Haziran 1937 s.1

2.BÖLÜM

SIYASAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK ALANDA TÜRK İNKILABI

2.1. SIYASİ GELİŞMELER

2.1.1. İSMET İNÖNÜ'NÜN BAŞBAKANLIKTAN AYRILMASI

1937 yılının beklenmeyen bir gelişmesi de Türk Devriminin uygulanmasında Atatürk'ün en büyük yardımcısı olan ve bu nedenle İkinci Adam olarak nitelenen İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılması olmuştur. 29 Ekim 1923'te başlayan başbakanlığı, Fethi Okyar'ın araya giren '103' günlük hükümet dönemi dışında, 14 yıl, 8 ay, 13 günlük uzun bir süreden sonra noktalanmıştır. 20 Eylül 1937'de 1,5 aylık izin aldığı açıklanan İnönü 25 Ekim'de istifasını vermiştir. İsmet İnönü'nün istifası Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde verilmiştir:

“Başbakan İsmet İnönü istirahata olan ihtiyacının devamına binaen hükümetinin istifasını, Cumhurbaşkanımız Atatürk'e arz etmek kararını almıştır. İsmet İnönü'nün istifası üzerine Cumhurbaşkanlığı tarafından Başvekilliğe ve bu sıfatla yeni hükümetin teşkiline şimdiki Kabinede İktisat Vekili ve Başvekâlet Vekili olan Celal Bayar'ın tayin edileceği bildirilmiştir.”¹⁰⁷

Atatürk ve İsmet İnönü uzun yıllar uyum ve dayanışma içerisinde çalışmışlardır. Atatürk'ün İnönü'den söz ederken “Çocuklar Çankaya'da rahat ediyorsam, İsmet sayesinde” dediği kamuoyuna yansımıştır.¹⁰⁸ Bu sebeple Atatürk ve İnönü arasındaki ayrılık beklenmeyen tepkilere yol açmıştır.

Atatürk ve İsmet İnönü arasındaki bu ayrılık zaman içerisinde gelişen bazı görüş ve anlaşmazlıklar sonucunda meydana gelmiştir. Bunları da şu şekilde özetlemek mümkündür;

Gazi Orman Çiftliği'nde kurulan Bira Fabrikası nedeniyle Bomonti Şirketi ile baş gösteren anlaşmazlık, Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında sert bir tartışma

¹⁰⁷ Cumhuriyet, 25 Ekim 1937, s.1.

¹⁰⁸ Şerafettin Turan, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, T.T.K Yayınları, Ankara, 2000. s.115

doğurmuştur. Atatürk'ün teknik tarımcılığa olduğu kadar özel girişimciliğe de örnek olması amacıyla 1925'te kurduğu çiftlikte bir bira fabrikası açılmıştır. Ancak bu fabrika biralarının piyasaya sürülmesi, ispirotolu içki üretimini elinde bulunduran ve İnönü'nün kardeşinin de ortak olduğu Bomonti Şirketi'nin yakınmalarına neden olmuştur.1928'de Hükümetle 10 yıllık bir sözleşme yapmış olan şirket, bu süreyi uzatmaya çalışırken, Gazi Orman Çiftliği, Ankara dışında da bir bira fabrikası kurmaya yönelmişti. Şirket sözleşmesinin uzatılıp uzatılmaması, sorunu görüşmek için bir araya gelen İnönü, Tekel Bakanı Ali Rana Tarhan ve çiftlik işlerini yürüten Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak arasında da tartışmalara yol açmıştır. İnönü sonradan S.Selek tarafından saptanan anılarında, bir ara çiftliğin Tarım Bakanlığı'na satılmasının söz konusu olduğunu, fakat Devlet Başkanına ait bir kuruluşun devlete satılmasının doğru olmadığını belirterek buna karşı çıktığını söylemektedir. Bu yüzden olmasa da Bomonti şirketi ile baş gösteren anlaşmazlık Danıştaya yansıtılırken sorun Atatürk ve İnönü arasında tartışmalara yol açmıştır. Bundan alınan İnönü 1937 Eylül sonlarında Çankaya'da Atatürk'le bu konuyu görüşürken *“Sen benim söylediklerimi başkalarından araştırmaya kalkıyorsun. Sofradan emirler alıyoruz ve bundan dolayı büyük sıkıntılara düşüyoruz”* diye oldukça sert tepki göstermiştir. Buna karşılık Atatürk'te çiftlikte bakımın pek yerinde olmadığını söyleyerek Tarım Bakanı Muhlis Erkmen'den yakınmıştır. Sonunda Atatürk *“Anlaşıldı, bu gece doğru dürüst konuşamayacağız”* diyerek sofradan kalkmıştır.¹⁰⁹

Hatay Sorunu ile ilgili olarak sorunun çözüldüğü yıllarda da Atatürk ile İsmet İnönü arasında sorunlar çıkmıştır. Hatay'ın anavatana katılması için her yola başvuran Atatürk gerektiğinde bir askeri hareketi de göze almıştır. Daha ılımlı bir siyaset izlemekte olan İsmet İnönü ise buna karşı çıkmıştır. Buna karşın Milletler Cemiyeti kararı ile buraya bağımsızlık verilince elde edilen bu başarıdan dolayı da Atatürk, hükümeti kutlamaktan geri kalmamıştır. Atatürk 27 Ocak 1937 de İsmet İnönü'ye şu telgrafi yollamıştır:

“Bu eser, Cumhuriyet Hükümetinin ulusal sorunlar üzerinde ne kadar şaşmaz bir dikkatle durduğunu ve onları en makul biçimde sonuçlandırmak için cesaret ve

¹⁰⁹ A.g.e., s,118.

özveri ile hareket ve faaliyete geçebilecek enerji ve yetenekte bulunduğunu gösteren örnek olmuştur”¹¹⁰

Atatürk ile İsmet Paşa arasındaki bir diğer sorun da Nyon Konferansı sırasında olmuştur. Nyon Konferansı sırasında Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a verdiği yönergeler yeni bir anlaşmazlık yaratmıştı. İspanyada bir iç savaş sonrası iş başına gelen General Franco yönetimine karşı İtalyan diktatörü B.Mussolini İspanya limanlarına giden gemileri batırmaya yönelmişti. Akdeniz'de başlayan bu korsanlık hareketinin önlenmesi amacıyla uluslararası bir konferans düzenlenmişti. Türkiye'yi 9 Eylül 1937'de Nyon'da toplanan konferansta Tevfik Rüştü Aras'ın temsil etmesi uygun görülmüştü. Ancak konferans kararları olarak düzenlenen metnin olduğu gibi kabul edilip edilmemesi konusunda Cumhurbaşkanı Atatürk ile Başbakan İnönü arasında görüş ayrılığı belirmişti. Atatürk anlaşmanın bir an evvel imzalanmasını isterken, İnönü ise Mussolini'ye karşı daha ılımlı olunmasını ve metni kabul ederken bazı koşullar ileri sürülmesini istemiştir. Bu nedenle Atatürk'ün anlaşmanın kabul edilmesi yolunda Aras'a gönderdiği yönergelere tepki göstermişti.¹¹¹

Bu nedenler dışında Atatürk'ün artık ekonomi alanında bir atılım yapmaya karar verdiği için bu alanı çok iyi bilen Celal Bayar'ı işbaşına getirmek için İnönü'nün Başbakanlıktan çekilmesini istediği biçimindeki söylentilerin de bu ayrılığa bir etken olduğu düşünülmektedir.¹¹²

Bütün bu birikimler Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki dostluğa olmasa da işbirliğine son verme noktasına getirmiştir. Nitekim İnönü, 20 Eylül 1937' de Cumhurbaşkanlığına tedavisini tamamlamak için “*mutlak istirahat*” gereksinim duyduğunu, bu nedenle kendisine 1,5 ay izin verilmesini içeren bir başvuruda bulunmuş ve yerine Celal Bayar atanmıştır.

¹¹⁰ *Aynı Tarihi*, Sayı:38, 1Şubat 1937, s.32.

¹¹¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt.3, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995,s.205-206

¹¹² *A.g.e.*, s.207.

2.1.2.YENİ KABİNEİN OLUŞUMU VE HÜKÜMET PROGRAMI

İnönü'nün 1,5 aylık izinli sayılarak Başbakanlık görevinden ayrıldığı günlerde TBMM yaz tatilinde bulunduğundan Başbakanlığın vekâletle yürütülmesi öngörülmüştü. Bunun için seçilen İktisat Bakanı Celal Bayar'ın, Atatürk ile İnönü arasında İstanbul yolculuğu sırasında trende geçen tartışmada kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanı Atatürk İkinci Türk Tarih Kurultay'ın da bulunmak üzere, 19 Eylül 1937 akşamı trenle Ankara'dan İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Atatürk İnönü'yü de yanına almıştır. Tren hareket ettikten sonra Atatürk arkadaşlarına:

"Bizi Paşayla biraz yalnız bırakınız" der. Özel trenin arka salonunda bir süre Başbakanla ile Atatürk baş başa kalırlar. Sonradan yakınlarının ifade ettiğine göre, vagonun arkasındaki özel salonda Atatürk'ün İnönü ile uzun konuşmaları ve karara bağlanan sözleri şöyledir:

"Ben şimdiye kadar her işte mutabık olduğumuzu sanıyordum. Dün geceki halinden anladım ki, yanılmışım. Fakat geç olmakla beraber hakiki vaziyeti anlamış olmam iyi oldu. Mademki aramızda mutabakat yoktur, O halde seninle bir müddet arkadaşlığa fasıla vermemiz lazım geliyor. Bu vaziyette teşriki mesai edemeyiz. Birbirimizden uzak kalalım.

-Nasıl emrederseniz öyle olsun.

-Başvekilliğe kimi münasip görüyorsunuz?

İsmet Paşa bir isim vermez. Atatürk devam eder:

-O halde ben bir namzet teklif edeceğim: Celal Bayar'a ne dersiniz?

-İsabet buyurdunuz her hususta olduğu gibi" ¹¹³

TBMM'nin yeni yıl çalışmalarına başladığı 1 Kasım 1937'de İnönü'nün istifa ettiği ve Başbakanlığa Celal Bayar'ın atandığı bir Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile meclise duyurulmuştur. Bayar yeni kabinesini İnönü Hükümetindeki kadrodan yalnızca bir değişiklik yaparak oluşturmuştur. Bayar Hükümeti'nin bir önceki İnönü Hükümeti'nden farkı, Sağlık ve Sosyal Bakanlığı'na Refik Saydam yerine Hulusi Alataş'ın getirilmesi ve İktisat Bakanlığı'ndan Bayar'ın boşalttığı yere Şakir

¹¹³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt:1. (1884-1938), İstanbul 1993 s.486.

Kesebir'in, bir önceki kabinede Ziraat Bakanı olan Kesebir'in yerine de Faik Kurdoğlu'nun atanmasıdır.¹¹⁴

20 Eylül 1937'de Bayar'ın Başbakan Vekilliği'ne getirilmesinden sonra TBMM kapalı olduğu için İnönü izinli sayılmış ve bir buçuk aylık iznini kullanmayarak istifa etmiş, 25 Ekim 1937 de Bayar asaleten Başbakanlığa atanmıştır.26 Ekim 1937'de Bayar'ın başbakanlığında kurulan kabinenin bakanları ve seçildikleri iller şu şekildedir:

Başbakan: Mahmut Celal Bayar(İzmir)

Adliye Bakanı: Şükrü Saracoğlu(İzmir)

Milli Savunma Bakanı: Kazım Özalp(Balıkesir)

İçişleri Bakanı: Şükrü Kaya (Muğla)

Dışişleri Bakanı: Tevfik Rüştü Aras(İzmir)

Maliye Bakanı: Fuat Ağralı(Elazığ)

Milli Eğitim Bakanı: Saffet Arıkan(Erzincan)

Bayındırlık Bakanı: Ali Çetinkaya(Afyonkarahisar)

İktisat Bakanı ve Ziraat Bakanı: Şakir Kesebir (Tekirdağ)

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Hulusi Alataş(Aydın)

Gümrük ve Tekel Bakanı: Ali Rana Tarhan (İstanbul)¹¹⁵

Hasan Rıza Soyak, Refik Saydam'ın Bayar Kabinesine girmek istemeyerek kendiliğinden Sağlık Bakanlığı'ndan ayrılmasını Atatürk'ün hiç beklemediğini ve bu hareketini "*idraksizlik*" olarak niteleyip üzüldüğünü belirtmektedir. Ne var ki, Bayar

¹¹⁴ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s. 207.

¹¹⁵ TBMM ZC, Devre V, Cilt.20, 1 Kasım 1937, s.12.

Hükümeti kurulduktan sonra İnönü sadece Başbakanlığı Bayar'a bırakmakla kalmamış, C.H.P Genel Başkan Vekilliğini de koruyamamıştır. Celal Bayar bu değişikliği şöyle açıklamıştır:

“İnönü Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra C.H.P Başkanvekilliğinde kalmak için benim yanımda Atatürk'ten istekte bulundu. Atatürk oldukça nazik bir biçimde “Bu usulümüze aykırıdır.” dedi ve beni göstererek, “O bu görevi yapacaktır” sözlerini ekledi. İsmet Paşa bir şey söylemeden ayrıldı.”¹¹⁶

. 1 Kasım 1937' Cumhurbaşkanı'na sunulan kabine onaylanmış ve şu şekilde Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na gönderilmiştir: *“Malatya Milletvekili İsmet İnönü Başbakanlıktan istifa etmiş ve istifası kabul edilerek Başbakanlığa İzmir Milletvekili Celal Bayar atanmıştır.*

Başbakan Celal Bayar tarafından seçilen ve tarafımızdan onaylanan Bakanlar Kurulu'nun listesini ilişik olarak arz ediyorum.”

Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk”¹¹⁷

Celal Bayar'ın mecliste okumuş olduğu Hükümet programında öncelikle yerel yönetim, ziraat ve asayiş konularına önem verilmiştir. Bunların dışında polis örgütünün ilçelere yayılması çok önemli görülmüş imar ve yapılanmaya çok önem verilmiş ve başta İstanbul olmak üzere tüm şehirler için bütçe dâhilinde bir plan yapılacağı söylenmiştir.

Bayar, sağlık işlerinde ana ve çocuk yaşam ve sağlığının korunmasını savunmuştur. Çocuk bakım evleri ile köylerdeki ebe sayısının belirli bir oranda artırılacağını söylemiştir. Köy merkezlerinin de doktorsuz kalmaması gereğine işaret ederken, köy ebe okullarının kurulması ve ilçe merkezlerinde doktor ve hastane sayılarının artırılmasını gerekli görmüş; sıtma, trahom, verem gibi hastalıklarla bilimsel savaşım ve teknik olanaklarının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yurt ve fert emniyeti ile ilgili olarak gerekli tüm tedbirlerin alınacağını ve kanunlarımızın uygulanmasında da ekonomik kriterlerin ön planda tutulacağını

¹¹⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.208.

¹¹⁷ **TBMM ZC**, Devre V, Cilt.20, 1 Kasım 1937,s.13.

söylemiştir. Kara ve deniz kanunlarının hazırlanıp bir an önce meclise sunulması gerekliliğini de öne çıkarmıştır.

Mahkûmları topluma kazandırabilmek ve ekonomiyi desteklemek için onların birtakım işyerlerinde çalıştırılacağını söylerken, işverenin ve mahkûmun faydasına olan bu kanun doğrultusunda özellikle mahkûmların maden ocaklarında çalıştırılmasını uygun görmüştür.¹¹⁸

Ekonomik konularda Cumhurbaşkanı Atatürk'ün görüşleri öncülüğünde hareket etmek istediğini açıklayan Celal Bayar şunları söylemiştir:

“Büyük Önderinde öncülüğünde; en ileri teknikte planlı ve randımanlı çalışılacaktır. Hatta Şefin söylediği gibi: Ekonomik hayat denince, ziraat, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün nafia işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Bu vesile ile bir millete müstakil hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık makinesinde devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirlerine bağlı ve birbirlerine tabidirler. O kadar ki bu cihazlar, birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa hükümet makinesinin motris kuvveti israf edilmiş olur. Ondan beklenen tam verim elde edilemez.”¹¹⁹

Celal Bayar okuduğu programda, zirai kalkınmada da Atatürk'ün görüşlerini dikkate alacağını söylemiş ve bu bağlamda Atatürk'ün de istediği gibi tüm çiftliklerin modernleştirileceğini ifade etmiştir. Ekim alanlarından çok mahsul elde etmek için de gerekli çalışmalar yapılacağını vurgulamış, ekim ve mahsul zamanları da bağlar ve tarlaların tek tek dolaşılacağını köylünün de bilgisine danışılarak gerekli tedbirlerin alınacağını söylemiştir. Yine bu doğrultuda ekinlere zarar verecek bitki hayvan ve hastalıklarla mücadele edilip iyileştirme, aynı zamanda da iyi tohum ve iyi fidan elde etmek için aşılandırma yoluna gidilmesini de gerekli görmüştür. Buğdayın fiyatı ile ilgili değerinden aşağı düşürmemek için mücadele edilmesi ile çiftçiyi, köylüyü ve halkı korumak için ambar stokuna gidilmesi gerektiğini söylemiştir.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 9 Kasım 1937, s.4

¹¹⁹ A.g.e., s.5.

Hayvancılığın gelişmesi için hayvan teşvikine, hayvan cinslerinin ıslahına ve çoğaltılmasına önem vereceğini söylemiş ayrıca hayvan mahsullerinin endüstrisinde de doğru çalışmalar yapılacağını vurgulamıştır.¹²⁰

Meyve ve sebze tarımına da önem verdiğini ve bu bağlamda taze meyve ve sebzenin iç ve dış piyasada bakımından teşkilatlandırılacağını bilhassa taze meyve ihracatının geliştirileceğini açıklamıştır.

Sütçülüğe ve süt sanayisine de önem verileceğini aktardıktan sonra sırası ile şehir ve kasabalarda temiz ve ucuz süt elde edebilecek fabrikaların tesisine gidilmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹²¹

Madencilikle ilgili olarak; seneden seneye artacak olan sütun ve travers¹²² ihtiyacını karşılamak için, elverişli yerlerde okalıptüs ormanları yetiştirmeye ve birçok bölgede de ağaçlandırmaya yönelik çalışmalar yapılmasını gerekli görmüştür.

Celal Bayar, tarımın gelişmesini ekonomimiz açısından çok önemli görmüştür. Bunun da öncelikle eğitimle mümkün olacağını vurgulamış ve çiftçi çocuklarını yetiştirmek için, pratik çiftçilik okulları açılacağını, köylerdeki kız ve erkek çiftçi çocuklarını yetiştirmek için kurslar temin edileceğini söylemiştir.¹²³

Türk ticaret politikasının Cumhurbaşkanı Atatürk'ün belirttiği gibi, milli ve uluslararası konjonktüre uygun olacağını aktardıktan sonra sanayileşme konusunda şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Türk Milletinin ruhundan kaynağını alan Kemalist Rejimi ekonomik alanda da kendimize örnek alacağız Şefin dediği gibi; Endüstrileşmek önemli bir milli davamızdır. Bu doğrultuda sanayileşmek yolunda büyük bir mücadele vermekteyiz. Lozan da yırttığımız kapitülasyonlardan sonra daha da ilerlemek vazifemiz olacaktır.”*¹²⁴

¹²⁰ Akşam, 9 Kasım 1937, s.7.

¹²¹ Akşam, 9 Kasım 1937,s.7.

¹²² Travers: Demir yollarında rayların altına konulan demir, beton veya ağaç altlık.

¹²³ Akşam, 9 Kasım 1937,s.7-8.

¹²⁴ Cumhuriyet, 9 Kasım 1937,s.6.

Celal Bayar, 1934'te uygulamaya başlanan I.Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda önemli çalışmalar yapıldığını ve bundan sonra yapılacak işlerde de bu doğrultuda ilerleneceğini ifade ederek şöyle demiştir:

“I.Beş yıllık Programa harici olarak Karabük Demir Çelik Fabrikalarına ek olarak çelik fabrikaları eklenmiştir. Yine çimento ve iplik fabrikaları da hayli ilerlemiştir. Bu bağlamda Şefin emrettiği II. Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde hazırız. Bütçe planımızı yaptıktan sonra, konu ile ilgili huzurunuzda geleceğiz”.¹²⁵

Büyük sanayi haricinde küçük el sanayisine, turistik sanayisine gerekli önemin verileceğini ve bu doğrultuda kanunlar çıkarılacağını da söylemiştir. Maden arama ve tetkik işlerine Eti Bank Öncülüğünde hız kazandırılacağını özellikle Türkiye için önemli olan madenlerden kömüre daha fazla ehemmiyet verileceğini ifade etmiştir. Kömür üretiminin %20'yi bulacağını garantisini vermiş ve havzanın kömür yüklemelerini kolaylaştırmak ve kış mevsimindeki zorluğun önüne geçmek için, Zonguldak'a varmış olan kömür hattını 4 kilometrelik bir kısım ile mühim bir üretim merkezi olan Kozluya kadar uzatmayı düşündüğünü de nutkunda ifade etmiştir.

Maden araştırma ve incelemeleriyle ilgili olarak kömürden sonra bakır madenini de önemli bulan Celal Bayar, daha önce başlamış olan Ergani Bakır Tesisatı'nın inşaatının biteceğini ve bir sonraki yıl üretime geçileceğini ifade etmiştir. Elde edilen ve işletilen bakır madeninin senede 2000 ile 2500 ton bakır vereceğini de sözlerine eklemiştir. Bununla beraber, Maden Tetkik Arama Enstitüsü tarafından yapılan araştırmaya göre Artvin vilayetinde bulunan Murgul Bakır madeninin işletmeye müsait olduğunu da açıklamış ve bu konu ile ilgili sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“Maden Tetkik Arama Enstitümüz iki, üç seneden beri memleketimizin muhtelif bölgelerinde simli kurşun tetkikatı yapmaktadır. Bu doğrultuda Bulgar dağı ve Keban madenlerimizin işletmeye müsait olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmalar yapılacaktır. Bu madenlerin yanında Denek ve Gümüşhane'de kurşun;

¹²⁵ Cumhuriyet, 9 Kasım 1937, s.7.

Espiye ve Iliç ta Bakır; Dalaman ve Elazız Krom; Turhal ve Göynük Antimuan madenlerine rastlanmıştır ve bunların işlenmesi içinde çalışmalar yapılacaktır.

Petrol arama mevzuuna gelince; memleketimizde yapılan aramalar sonucunda çok kuvvetli olmasa da petrolle ilgili bazı emarelere rastlanmıştır. Sondaj yapılan sahalarda Mardin Vilayetinde, Adana'da Trakya'da ve Van civarında müsait taşıyıcılar tespit edilmiştir.”¹²⁶

Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye için denizcilik çalışmalarını çok önemli bulan Bayar, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün de emriyle, ülkenin sanayi ve zirai gelişimi için karayollarıyla beraber deniz yollarının da bağlanması ve iyi işleyişi için Deniz Bank'ın kurulacağını söylemiştir. Bu doğrultuda yeni tersaneler ve havuzlar kurulacağını ve aynı zamanda limanların ıslah edileceğini ve deniz mahsullerinin kuvvetlendirileceğini de vurgulamıştır.

Hayat pahalılığı ile ilgili olarak mücadele edilmesi gerektiğini ve bu bağlamda kredilerin ucuzlatılması için çalışılacağını belirtmiştir. Aynı zamanda halkın şehirlerarası ulaşımını kolaylaştırmak amacıyla demiryolu çalışmalarının hızlandırılacağını ve demiryolunda doğu seferleri için çalışmaların başlanacağını da nutkunda belirtmiştir.

Toplumun ilerlemesi için eğitimi çok önemli bir unsur olarak gören Celal Bayar, eğitimle ilgili olarak düşüncelerini şöyle sürdürmüştür:

“Aileden sonra önemli bir eğitim aşaması olan ilköğretime önem verilecektir. İlköğretimden sonra mesleki eğitime yönlenecekler için çalışmalar yapılacaktır. Mesleki eğitim için arttırma faaliyetine gidilecektir. Ortaokul ve liseler ihmal edilmeyecek ve üniversite eğitimine de gerekli ehemmiyet verilecek bu doğrultuda Ankara Üniversitesi kurulacaktır. İyi ve çok eğitmen yetiştirmeye gayret edip, bütün devlet okullarına yetişmesi için çalışılacaktır. Yine aynı doğrultuda Güzel Sanatlar Akademisi'nin başlamış olan ıslah çalışmalarına devam edilecektir.”¹²⁷

¹²⁶ **Akşam**, 9 Kasım 1937, s.7.

¹²⁷ **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1937,s.8.

Türk Milleti'nin temeli olarak Türk Ordusu'nu gören Bayar, ordumuz için de gerekli çalışmaların yapılacağını ve orduya da en son sistem harp araç ve gereçlerinin sağlanacağını şu cümlelerle ortaya koymuştur:

“Türk Ordusu'na yönelik Programımızda kara, deniz, hava kuvvetleri içinde gerekli destek sağlanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda askeri fabrikalar takviye edilecektir. Ordunun ekonomik kültürel sosyal savaşlarımızda lüzumlu elemanları da yetiştirmesi için düzenlemeye gidilecektir.”¹²⁸

Dış politika konusunda da Cumhurbaşkanı Atatürk'ün izinden gidileceğini aktardıktan sonra barışa yönelik şu saptamalarda bulunmuştur:

“Şef'in Nutuklarında işaret buyurduğu gibi dostluktan ve kardeşlikten ayrılmayacağız. Bütün elçilik ve konsolosluklarımızın dış ilişkilerde donanmış olması için çalışılacaktır. Dış Politikamızdaki önemli noktalardan biri de Milletler Cemiyeti'ne bağlılık olacaktır.”¹²⁹

Celal Bayar'ın hükümet programına yönelik Türk basınındaki değerlendirmeler olumlu yönde olmuştur. İsmet Paşa'nın istifasına yönelik olarak, herhangi bir olumsuz eleştiri ya da görüşten çok yeni kabineye yönelik olumlu temenniler göze çarpmaktadır.

Bu bağlamda Yunus Nadi İsmet Paşa'nın istifasını değerlendirirken, İsmet Paşa'nın uzun müddet görevini başarıyla sürdürdüğünü söylemekte ve aynı kabineden birinin yani Celal Bayar'ın yeni hükümeti kuracak olmasını da olumlu bulmaktadır. Celal Bayar'ın İsmet Paşa Hükümeti'nden fikirsel olarak çok farklı olmadığını dolayısıyla iç ve dış siyasetimizde de herhangi bir olumsuz gelişme yaşanmayacağını da kaydetmiştir. Ayrıca Celal Bayar'ın kurulmuş bir düzen içerisinde çok rahat ilerleyeceğini ve iyi bir hükümet olacağını ifade etmiştir. Bununla beraber Celal Bayar'ı yorucu bir sürecin beklediğini yazan Nadi, İsmet Paşa istifa etmemiş olsaydı aynı yorucu işleri onun devam ettireceğini de ifade ederek sözlerini şöyle sürdürmüştür:

¹²⁸ A.g.e., s.8.

¹²⁹ A.g.e., s.9.

*“İstirahat ihtiyacı ile önce izin alıp, sonra istifa eden İsmet İnönü, hiç şüphesiz başta Celal Bayar olmak üzere, bütün arkadaşlarının hürmet ve sevgileriyle ayrılmıştır. Başbakan İsmet İnönü hakikaten çok çalışmış ve yorulmuştur. Lozan ve Mudanya’da gösterdiği büyük başarılarının ardından ayağının tozuyla hükümet görevinde bulunmuştur. O, bir çalışkanlık örneğidir. İstirahatı zamanında dahi bütün sevgi ve saygılarımız kendisiyle beraberdir”.*¹³⁰

Yeni Celal Bayar Hükümeti’nin İsmet İnönü’nün açtığı yolda aynı çalışma azmiyle ilerleyeceğinin vurgusunu da yapan Yunus Nadi, Celal Bayar’ın kendisinin çok eski bir arkadaşı olduğunu ve ekonomi bilgisiyle ülkeye çok faydalı olacağını vurgulamıştır. Nadi sözlerini şu olumlu ifadelerle tamamlamıştır:

*“Atatürk’ün ilham ve irşatlarından feyiz ve kuvvet alan Celal Bayar’ın hep muvaffakiyet dolu hamleleri, Başbakanlıkta memlekete daha şamil faydalar verecektir. Emniyetle bu güzel neticeleri bekleyerek kendisine hep hayırlı muvaffakiyetler dileriz.”*¹³¹

Yine Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Abidin Daver, İsmet İnönü’nün istifasına yönelik olarak değerlendirmede bulunurken, İsmet İnönü’nün çok yorulduğunu ve artık dinlenmesi gerektiğini söylemekle beraber ülkeye çok emeği geçen önemli bir devlet adamı olduğunun da altını çizmiştir. İsmet İnönü’nün, Atatürk’ün direktiflerinden hiçbir zaman ayrılmadığını ve yeni kurulacak kabine lideri Celal Bayar’ın da aynı doğrultuda Atatürk’ün yolundan ayrılmayacağını vurgulamıştır. Celal Bayar’ın ekonomi bilgisinin çok iyi derecede olduğunu söyleyerek İş Bankasındaki görevini de başarıyla sürdürdüğünü belirtmiş ve aynı zamanda İsmet Paşa Hükümeti esnasındaki İktisat Vekilliği görevinde de çok başarılı olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Bugünkü İktisadi bünyemizi kuran odur ve bu sahadaki muvaffakiyetleri ona medyunuz(borçluyuz). Bunlar arasında Beş senelik endüstri programının tahakkukunda, Celal Bayar’ın büyük himmetini hassaten kaydetmek bir vazifedir. Bu program, Türkiye’nin bugünkü endüstri varlığının temelini oluşturmuştur.

¹³⁰ Yunus Nadi, “Celal Bayar Yeni Başbakan”*Cumhuriyet*, 27 Eylül 1937, s.1.

¹³¹ Nadi, A.g.y., s.7.

Memleketin muhtelif yerlerinde, başta Sümerbank olmak üzere milli bankalar tarafından kurulan devlet fabrikaları, Türkiye şeker, kâğıt, pamuklu sanayide haricin esiri olmaktan kurtarmış, iktisadi istiklalimizi temin etmiştir''.¹³²

Celal Bayar Hükümet Programını okuduktan sonra, yazısında Yunus Nadi, Bayar'ı ve programını övücü sözler kaleme almıştır. Bayar'ın sadece meclis muhitinde değil tüm vatanda iş başaracağına inanılan bir adam olduğunu söyleyerek bu özelliklerinden dolayı Atatürk'ün onu iş başına getirdiğini ifade etmiş ve şu saptamaları yapmıştır:

“Celal Bayar, Atatürk'ün kıymetli kabiliyetlerine güvenerek bizzat iş üzerinde yetiştirdiği kıymetli devlet adamlarımızdandır. Vatanseverliği ve Atatürk'e bağlılığını ilk dakikalarda göstermiştir. Atatürk'ün onu seçmesindeki nedenlerinden başta gelen; Bayar'ın ekonomi alanındaki başarılarıdır. Celal Bayar, Mili Bankacılığı kuran ve sürdüren bir isimdir. Ayrıca İş Bankasına vermiş olduğu hizmet ve İş Bankası'nı 4 Yılda yükseltmesi de ona verilen değeri arttırmıştır.

Büyük Şef Celal Bayar Hükümetiyle; memlekete yeni bir istikamet vermiştir. Celal Bayar Büyük ve yetenekli bir devlet adamıdır.”¹³³ Yunus Nadi bu sözleriyle aynı zamanda hükümete olan güvenini dile getirmekteydi.

Necmettin Sadak ise; Celal Bayar'ın nutkunu dinledikten sonra, hükümet hakkında olumlu izlenimlerini aktarıyordu. Bayar Hükümetinin, eski hükümetle aynı firkadan oldukları için İsmet Paşa Hükümeti'nden fikirsel olarak farklı olmayacağını ve iş başına gelen hükümetin ne olursa olsun milletin ve devletin çıkarını koruyacağını söylüyor ve şu önemli konuya dikkat çekiyordu:

“Türkiye Meclisi'nde tek fırka vardır. Bu fırkanın programı bellidir. Her yeni hükümet ancak aynı partiden olabileceğine göre, fırka programından ayrılamaz. Bundan başka, Türkiye'de, fırka programındaki esasları yalnız fırka hükümeti değil devlet benimsemiştir. Devlet Milletin değişmeyen şahsiyeti olduğu için, iş başına gelen hükümet ne olursa olsun fırka programının ana hatları dışına çıkamaz. Bundan

¹³² Abidin Daver, “Celal Bayar Kabinesi'nden Dileğimiz” **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1937, s.1.

¹³³ Yunus Nadi “Yeni Hükümet Programı” **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1937, s.1.

dolaydır ki, Bayar Hükümeti'nin programı Kemalist yönetime çeşitli aşamalarda devam ede gelen çabaların evrim ve gelişimini gösteren bir çalışma planıdır."¹³⁴

Necmettin Sadak, Celal Bayar'ın nutkunu değerlendirirken, hükümet işlerinin çok ayrıntılı anlatıldığını ve bundan dolayı da uzun olduğunu ifade etmiştir. Bayar'ın Hükümet Programını Atatürk'ün nutkuyla kıyaslayan Sadak, Atatürk'ün gösterdiği hedeflerle örtüştüğünü de kaleme almıştır. Bayar'ın programında önceliği ekonomi işlerine verdiğini de ifade eden yazar, bir diğer önemli bir konuya da dikkat çekmiştir. Celal Bayar hükümet programını okurken, yapılacak işlerin içeriğinden bahsettiği gibi hangi usullerle de işlerin ilerleyeceğini yani metodunu ortaya koymuştur. Bundan dolayı Sadak'ın deyişiyle program tamamen "*Pratik Plan*" olmuştur. Ona göre bu planın 3 temel niteliği ise şöyledir:

1. *Rasyonel çalışma, yani ileri fen ve teknik esaslarından istifa ederek kuvvet, zaman, para israf etmeden en verimli işletme usulünü bulmak.*
2. *Teşkilatlandırma, yani dağınık, ferdi başıboş mesai yerine, toplu ve muntazam çalışma usulü.*
3. *Standardizasyon yani, istihssallerimizin(üretim) keyfiyet seviyesini daima yüksek ve ayırt tutmak.*¹³⁵

Yeni Asır yazarlarından Hakkı Ocakoğlu da, hükümet programını olumlu bir gözle yorumlarken aynı zamanda halk egemenliğine vurgu yapmıştır. Celal Bayar'ın kurduğu hükümeti de halk hükümeti olarak görmek istediğini dile getirmiştir. Celal Bayar'ın Atatürk'ün direktiflerinden şaşmayacağına inandığını söyleyen yazar isteğini şöyle dile getirmiştir:

"Programlarını halk partisinin ana ilkelerinden alan hükümetlerin kişilerle ilgisi olamaz. Türkiye'de kişilerin egemenliği değil ilkelerin egemenliği vardır. C.H.P' ne mensup kişilerden kurulacak herhangi bir hükümet, kesinlikle programını bu partinin ilkelerine dayandırmak zorundadır. Nitekim Celal Bayar'da öyle yapmıştır."¹³⁶

¹³⁴ Necmettin Sadak "Pratik Plan" **Akşam**, 9 Kasım 1937, s.1.

¹³⁵ Sadak, **a.g.y.**, s.4.

¹³⁶ Hakkı Ocakoğlu "Bayar Hükümeti" **Yeni Asır**,10 Kasım 1937.s,5.

Olumlu yazılardan birisi de Fazıl Ahmet Aykaç'a aittir. Celal Bayar'ın İsmet İnönü'nün ışığında aydınlandığını ve Atatürk'ün izinden de ayrılmayacağını düşünen yazar, Celal Bayar'a toplumun da güven duyduğunu ifade etmiştir. Celal Bayar'ın nutkunda ifade ettiği her şeyi de yerine getireceğini düşünen yazar sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“Türkiye'nin inkılâp havasında, bu genç fakat olgun cumhuriyet rejiminden milletimizin pek büyük muvaffakiyetler beklemesi ne kadar yerinde bir intizar olacağını Celal Bayar bize ispat etti. Bizce nutkun en değerli vasıflarından biri budur”.

Yazar, Celal Bayar'ın nutkunda bir diğer önemli husus olarak da, Bayar'ın Atatürk'ün nutkunun izinden gittiği ve emniyet ve kültürü her şeyin ana temeli olarak belirlediği gerçeğini görmüş ve yazısını şu cümleleriyle sona erdirmiştir:

“Bizim gözlerimiz, isteklerimiz ancak sınırlarımızın aşılmaz çizgisi ile çemberlenen aziz toprağın ufuklarına bakar. Dışımızda yaşayan insanlık için tek dileğimiz sulh ve medeniyet ışığıdır. Bu daima böyle idi. Bundan sonra böyle olacağına dair en büyük delil hükümetin yeni programıdır. Onu bize dikkatle, sevgiyle hazırlayan Başvekile yeniden muvaffakiyet dileriz”¹³⁷

Dönemin önde gelen kalemlerinden Falih Rıfkı Atay, İsmet Paşa'nın istifası ile ilgili olarak, Paşa'nın Türk Milleti'ne çok önemli hizmetlerde bulunduğu, Atatürk'ün izinden hiçbir zaman ayrılmadığı ve Atatürk'ün kalbinde de çok önemli bir yeri olduğu yorumunu yapmıştır. Yeni Başvekil Celal Bayar'ı değerlendirirken de, Bayar'ın Anadolu İhtilali'nin ilk günlerinden itibaren Atatürk davasının ön saflarına katıldığını ve hayatını da bu ideal için vakfettiğini belirtmiştir. Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün, Bayar'dan Ekonomi Bakanı olmasını istediklerinde çok zor şartlarda bakanlığa geldiğini ve bu zorlukları ekonomi bilgisi ile aştığını, bundan dolayı da yeni vazifesini tüm şerefiyle başaracağından şüphe duymadığını dile getirmiştir. Atay şu sözleriyle Bayar Kabinesine yönelik desteğini sergilemiştir:

¹³⁷ Fazıl Ahmet Aykaç, “Celal Bayar'ın Nutku” **Akşam**, 11 Kasım 1937, s.3.

*“Yeni Başvekil Celal Bayar, Anadolu ihtilalinin ilk günlerinde Atatürk davasını ön safına katıldı. ve bir an fasıla vermeksizin, hayatını onun idealine vakfetti. Ülkenin maddi koşullarının ne kadar çetin olduğu bir zamanda ekonomik işlerinin düzenlenmesinde Celal Bayar Tek sözcük ile başarılı olmuştur. Yeni vazifesini şerefle başaracağından şüphe edilir mi? İsmet İnönü gibi, onu da, hizmetinde yetiştiren ve devlet adamlığı vasıflarını keşfeden Atatürk’tür. O da, şimdiye kadar olduğu gibi, muvaffak olmakta ve İnkılâp Türkiye’sinin nesiller yıpratacak olan muazzam inşa eserini tamamlamakta devam edecektir. Atatürk seven herkes, Celal Bayar ’ın Yardımcısıdır.”*¹³⁸

Celal Bayar Hükümeti’nin programını, Atatürk’ün 1 Kasım 1937’de mecliste yapmış olduğu konuşmayla adeta aynı bulan Cemil Koçak, Bayar’ın okuduğu metinde sık sık “şef” deyimini kullandığını söylemiştir. Koçak, Bayar’ın yeni hükümeti kurarken hiçbir şeyin değişmeyeceğini vurgularken ekonomi alanında önemli değişiklikler olacağını ifade etmiştir. Dönemin koşullarında Türk ve yabancı basının da böyle bir değişimi zaten beklediğini söylemiştir.¹³⁹

¹³⁸ Falih Rıfkı Atay “Atatürk’ü Seven Herkes Celal Bayar’ın Yardımcısıdır” **Ulus**, 29 Eylül 1937 s.1.

¹³⁹ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.85.

2.1.2.1937 YILINDA ANAYASA'DA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Türkiye Büyük Millet Meclisi 3 Şubat 1937'de toplanarak Anayasa'nın bazı maddelerinin değiştirilmesi için 150 imza ile verilen önerge etrafında ayrıntılı görüşmeler yapmıştır. Özellikle üzerinde durulan konu Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı ilkesinin Anayasaya girmesidir.1937 yılında yapılan 3115 sayılı kanunla, öncelikle laiklik tartışılması imkânı olmayan bir kesinlikle Anayasanın temel ideolojilerinden biri olmuştur. Bu tarihe kadar fiilen uygulanan Laiklik artık resmi olarak anayasada yer almıştır.¹⁴⁰

Değişmesi teklif edilen maddeleri esas itibariyle dört başlıkta toplamak mümkündür:

1. Partinin altı ilkesinin Teşkilat-ı Esasi'ye girmesi.
2. Siyasi müsteşarların vazife ve mesuliyetlerine dair yeni hükümler konması
3. Köylüye toprak dağıtmak ve ormanları devletleştirmek için Teşkilatı Esasi kanununa istisnai hükümler koymak.
4. Tarikatlar kelimesinin esas teşkilattaki maddesinden kaldırılması.¹⁴¹

5 Şubat 1937'de yapılan değişiklikle,1924 Anayasasının 2.maddesine, devletin temel nitelikleri olarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında yer alan altı ok "*Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik, Milliyetçi ve İnkılâpçıdır*" biçiminde girmiştir. Ayrıca, 74.maddeye bir fıkra eklenerek, "*Çiftçiyi toprak sahibi kılmak ve ormanları devletleştirmek için alınacak toprak ve ormanların kamulaştırma karşılığı ve bu karşılıkların ödeneşi özel kanunlarla gösterilir.*" kuralı getirilmiş ve 75.maddede yer alan "*Hiçbir kimse felsefi inancından, din, mezhep ve tarikatından dolayı kınanamaz*" cümlesindeki "*tarikat*" sözcüğü çıkarılmıştır. 29 Kasım 1937'de yapılan değişiklikle de, 48.maddede yer alan bakanların sayısının

¹⁴⁰ Çetin Özek, *Türkiye'de Lâiklik*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1962, s.47.

¹⁴¹ *Tan*, 3 Şubat 1937, s.1

yasa ile belirleneceği kuralı, “*Bakanların kuruluşu özel kanuna bağlıdır.*” biçiminde değiştirilmiştir.¹⁴²

Dâhiliye Vekili ve C.H.P Genel Sekreteri Şükrü Kaya Teşkilat-ı Esasiye Kanununun değiştirilmesi hakkında Kamutay da önemli bir nutuk sunmuştur. Yaptığı açıklamalarda, anayasada yapılan değişikliklerde çok uzaklara gidilmediğini ve Türk Milletinin ihtiyaçları için en uygun maddeleri koyduklarını ifade etmiştir. Türklerin çok köklü bir tarihinin olduğunu söyleyen Şükrü Kaya, Türkleri bağımsızlığa kavuşturmak için Atatürk’ün çok uğraştığını ve bundan sonraki tarihin devam edebilmesinde de Atatürk’ün büyük payı olduğunu vurgulamıştır. Şükrü Kaya nutkunda altı temel ilke hakkında açıklamalarda bulunmuş bunların hepsinin gerekliliğinden bahsetmiş ve şu sözleriyle kanunun ekonomi üzerinden Atatürk bağlantısını kurmuştur:

“Başta Cumhuriyet Halk Partisinin umumi Reis Vekili Büyük başvekil İsmet İnönü olduğu halde partinin mebuslarından 153 arkadaşın imzası ile hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişiklikleri huzurunuza sunulmuştur.

Cumhuriyet Halk Partisinin prensipleri, programında açık bir şekilde belirtilmiştir. Tatbikatı için Türklere bakmak yeterlidir. Tarihimize çekinmeden bakabiliriz. Zaten insanlık tarihi Türklerle başlamıştır. Türkler olmasaydı belki tarihte olmazdı medeniyette.

Her millet kendi tarihini kendi yapar. Eğer bu gün iyi neticeler görüyorsak, onu da millet yapmış ve başarmıştır. Atatürk, milletin azim ve iradesini kendi azim ve iradesiyle birleştirerek Türk Milletini mahvolmaktan kurtardı.

Atatürk Türk İstiklalini kurtardıktan sonra Türk’ü bir daha böyle badirelere, tehlikelere düşürmeyecek bir devlet sistemi kurdu. Bu Devlet Sisteminde tatbik edilecek prensipleri sıraladı ve Cumhuriyet Halk Partisinin eline verdi.

*Cumhuriyet Halk Partisinin programları modern bir programdır. Bunların başında **Devletçilik** gelir. Türk Milleti Devletçidir. Asırların gösterdiği tarihin seyri ispat etmiştir ki, modern tekniğin ekonominin maliyenin yeni icatlarına ayak uyduramayanlar geri planda kalmışlardır. Geri planda kalmamak için de Türkler her*

¹⁴² A.Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Turhan Kitabevi, İstanbul, 2007, s.49.

daim ilerlemek zorundadır. Aynı zamanda Atatürk'ün Türkler için koymuş olduğu prensipleri de unutmamak ve uygulamak gerekir.

Arz etmek istediğim prensiplerinin başlıcalarının: Teşkilat-ı Esasiye ye geçmesi, Atatürk'ün prensiplerine olan bağlılığımızın hukuki ifadesidir. Bu nedenle devletçilik vasfını Teşkilat-ı Esasiye ye koyacağız. Atatürk'ün bahsettiği prensipler Türk'tür, Bu manada milliyetçilik vasfı da kendiliğinden çıkmış bir prensiptir.”¹⁴³

Şükrü Kaya, konuşmasında milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkelerine de vurgu yapmıştır. Bu ilkelerin önemini ve gerekliliğini öne çıkaran açıklamasında şu ifadeleri kullanmaktaydı:

*“Türk Milletinin beşeriyet içerisinde medeniyete yarar mümtaz bir camia yapmak için Türk Milletini layık olduğu medeniyet seviyesine çıkarmak bizim görevimizdir. Bu itibarla Millici olmamız zaruridir. Yalnız bizim **milliyetçiliğimiz** sadece kendi milletimiz için değil dünya milletlerinin de refahını düşünen bir unsurdur.*

*Diğer bir vasfımız **Halkçı** olmaktır. Bizim halkçılığımız halka doğru, halk için değildir. Halk tarafından halkla beraber sistemidir. Bu sistem memleketin doğrudan doğruya halk tarafından idaresini ifade eder. Sınıf imtiyazını reddeder. Bütün vatandaşlar üzerinde kanunlar eşittir.*

*Kanuni Esasi' ye koymak istediğimiz bir diğer husus ta **Laiklik**tir. İnsanların vicdan hürriyetine ve başka dinlere mensup olanlara zerre kadar müdahalemiz yoktur. Herkesin vicdanı hürdür. Bizim istediğimiz hürriyettir. Laiklikten amacımız; Dinin memleket işlerinde tesirli ve etken olmamasını temin etmektir. Bizce laikliğin hududu budur. Biz diyoruz ki; dinler camilerde ve mabetlerde bulunsun maddi hayatta ve dünya içine çıkmasın çıkarmıyoruz. Bizim bildiğimiz, Türk için yegâne ve doğru yol tarikat milliyetçiliktir. Bu yolu tutmak Türkün Dünya ve Ahreti için en büyük kuvvettir. Bu nedendir ki bu hususları prensip olarak yasalarımıza koymak istiyoruz.”¹⁴⁴*

¹⁴³ **Ayn Tarihi**, Sayı:39, 5 Şubat 1937, s.11.

¹⁴⁴ **A.g.e.**, s.21.

Şükrü Kaya'nın konuşmasında göze çarpan bir nokta da toprak reformu konusudur. Çiftçilerin toprak sahibi yapılması gerekliliğini kaydeden Kaya, hükümetin bu konudaki kararlılığını şöyle aktarıyordu:

“Diğer prensiplerimizden maddelerden tesadüf edeceğimiz bir iki nokta daha vardır. Bunlardan biri: Çiftçiyi toprak sahibi etmektir. Arkadaşlar, on sekiz milyon türkün on beş milyonu çiftçidir. Bu on beş milyonun birçoğu kendi toprağında çalışmaz. Çiftçiyi, Türk Çiftçisini toprak sahibi yapmak demek Türk Çiftçisini, yani Türkü kendi ekonomisine sahip kılmak bu memleket için hayırlı bir iş yapmak demektir.

Biz bu teklifi işlenmeyen toprakları işlemek için işsiz kalan topraksız köylüyü topraklandırmak için yapıyoruz.

Gümrük kanunlarımızın ekonomik kanunlarımızın hedefleri budur. Yaptığımız ekonomik işlerde başarılı olabilmek için aynı şey endüstride de geçerli Türk köylüsünü yüceltmek ve yükseltmek zorundayız.”¹⁴⁵

Son olarak, değişikliklerin genel ruhunu yansıtan inkılâpçılık, cumhuriyetçilik konusunda da şu önemli saptamalarda bulunuyordu:

*“Biz bu prensipleri statik olarak almadık. Ebediyen muhafaza etmek istiyoruz. Zaten bu prensipler hayatın ve Türk Milletinin içinden çıkmıştır. **İnkılâpçılığın** da esas ruhu budur. Bizim milletimiz için en iyi kanunlar bunlardır. Millet Meclislerinin de en büyük görevi halkına en uygun kanunları seçmektir. Bizim meclisimiz de bunu yapmıştır.*

Arkadaşlar bizim bu inkılâplarımız kendi kendine doğmamıştır. Bu uğurda çok kan dökülmüştür. Asırlarca Türkler bu inkılâba kavuşmanın hasretini çekti. Nihayet Büyük deha Atatürk'ün milletin kudreti ile birleşen irade ve kuvveti, Türk'e vatan istiklal ve prensip verdi. Biz bu prensipleri kendimizden ve milletimizden ayırmaz biliriz. Biz Cumhuriyeti muhafaza etmekle mükellefiz. İnkılâpçılığın esası budur.

¹⁴⁵ A.g.e., s.22.

Türk Milletinin tarih içerisinde ve dünyanın bu halinde yapacağı çok daha büyük işler vardır. Bu yüzden millet ve memleket için çalışacağız ve tuttuğumuz yol budur, Atatürk'ün yolu da budur.

Biz Cumhuriyetçiyiz diyoruz. Cumhuriyet Türkiye'nin değişmez devlet şeklidir diye ana kanuna hüküm koymuşuz. Fakat Cumhuriyetin bizde tatbik edilen tarzından başka çeşitli neveleri de vardır. Türkiye öyle bir Cumhuriyettir ki, bu şimdiye kadar anayasaya girmemiş olan ve bu gün girecek olan diğer beş vasıfla beraber bir siyasi unsur teşkil eder. Mesela Amerika da Cumhuriyettir, fakat idaresi büsbütün başka esaslara dayanır. Sovyet Rusya da bir Cumhuriyettir fakat sınıf hâkimiyetine dayanan büsbütün başka şekil ve manada bir cumhuriyettir. Türkiye Cumhuriyeti ise sadece kanunlarda cumhuriyetçiyiz demekle yetinmemiş aynı zamanda bunu fiiliyatta da çok güzel bir şekilde uygulamıştır. ”¹⁴⁶

Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında dönemin vekilleri açıklamalarda bulunmuştur. Altı temel ilkenin anayasaya girmesi ile ilgili olarak memnun olan vekiller bu ilkelere sonuna kadar sadık olunacağını ifade etmişlerdir.

Bunlardan, Muş Milletvekili Kılıç Hakkı Cumhuriyetin Halk Partisinin 6 temel taşı üzerine oturtulduğunu ve artık hiçbir zelzelenin onu sarsmayacağını ifade etmiştir.

Muğla Vekili Halil Mentеше ise Toprak kanunu ile ilgili olarak çiftçinin toprak sahibi olmasını doğru bulduğunu, üstelik kendi arazisinden de dört bin dönümün yarısını kendi ortakçalarına devrettiğini, böylece toprak kanununu ilk olarak uygulamaya geçirdiğini söylemiştir.¹⁴⁷

Muğla Vekili Hüsnü Kitapçı da Anayasa da yer alan değişiklikleri doğru bulmuş ve bundan sonrası için de değişikliklerin uygulanması ile ilgili olarak herkesin üzerine düşeni yapması gerektiğini savunmuştur.

¹⁴⁶ A.g.e., s.27.

¹⁴⁷ A.g.e., s.26.

Kütahya Vekili Recep Peker ise, Anayasada yer alan değişiklikleri yorumlarken öncelikle Cumhuriyet Rejimi'nin korunması ve kollanmasının önemi üzerinde durmuştur. Ayrıca Anayasada yer alan değişiklikleri büyük ve köklü bir inkılâp olarak değerlendirmiş ve şu sözleri eklemiştir: “*Hayattan alınarak Cumhuriyet Halk partisinin Programının içinde yazılmış bulunan bu hükümler, bu devletin bundan sonraki varlığına bütün yurttaşları bütünlük ve beraberlik ruhu ile besleyecek ve milli birlik içinde daha sıkı tedbir almış olacaktır*”.¹⁴⁸

Anayasa'da yer alan değişiklikler dönemin basını tarafından da çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Anayasanın çok önemli bir temel taş olduğunu vurgulayan yazarlar eklenen maddeleri olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Sadece eklenen altı prensibi değil Toprak Kanunu'nu da köylü için çok faydalı bulmuşlar ve Türk tarımı için başarılı sonuçlar doğuracağını söylemişlerdir.

Ulus gazetesi yazarı Burhan Belge anayasa değişimi ile ilgili olumlu değerlendirmeler de bulunanlardan birisidir. Anayasayı toplumun temel taşı olarak nitelendiren yazar, bu değişiklikleri hazırlayanları da övgü dolu sözlerle karşılamıştır. Buna karşılık anayasanın varlığını sürdürebilmesi için yeni nesile çok büyük görevler düştüğünü şu sözleriyle açıkça vurgulamıştır:

“Yeni Türkçe'nin en talihli ve en şahsiyetli kelimelerinden biri anayasadır. Anayasa bir millet için bir kere yazılan ve her gün okunan yasadır. Anayasa bütün yasaları ayarlayan ve ahenkleştiren yasadır. Güneş gezegen için ne ifade ediyorsa anayasa da milletin hayatında güneş gibidir.

Anayasaları ya büyük meclisler yahut büyük insanlar kaleme alır. Türk anayasası en gerekli anayasadır. Türk Anayasası Atatürk Devrinde ve onun yüksek gözetiminde kademe kademe yazılarak bu günkü şeklini almıştır. Bu sebeplerden dolayı anayasamızı çok sevmeliyiz. Ve onu her Türk yurttaşı, kendilerine ve çocuklarına en büyük terbiye esası olarak kabul etmelidir.

Anayasamızda yer alan büyük manayı ne kadar iyi anlar ve bu manadan kendimize, ne kadar sağlam bir ahlak çıkarırsak devletimizle milletimizin hakları o kadar sağlam olur.

¹⁴⁸ A.g.e., s.26.

Yeni Türk Anayasasını canlı tutmak için bu nesiller ve gelecek nesiller şu noktayı unutmamalıdır:

1. *Atatürk'ü ve onun inkılâp eserini anlamak ve sevmek*
2. *Anayasamızı anlamak ve sevmek. Ve bunda yatan yüksek manayı, kendi menfaatlerimize değil milletimizin ve geleceğimizin menfaati için düşünmek.*

Kendimizi ve çocuklarımızı bu ahlak ve terbiyeye alıştırsak "Türk Anayasası" Türk Milleti kadar payidar kalacak ve Türk Anayasasına alınmış olan "inkılâpçılık" esası da yerini almış olacak."¹⁴⁹

Yunus Nadi de anayasayı olumlu bir gözle ele alan isimler arasındadır. Yunus Nadi Teşkilat-ı Esasiye' nin oluşumunu Erzurum ve Sivas Kongrelerine dayandırmıştır. Anayasanın temellerinin resmi olmasa da oralarda atıldığını söylemiştir. Bundan dolayı da Anayasanın temelini dışarıdan alan bir anayasa değil kökenini halka dayandıran bir anayasa olduğunu savunmuştur. Yunus Nadi sözlerini şöyle sürdürmüştür:

"Dün Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihi günlerinden birini daha yaşadı. Cumhuriyet Halk Partisi Altı okla ifade edilen ana prensipleri Teşkilat -ı Esasiye Kanunumuza bağlanıyor ve gene aynı kanunda devlet teşkilatıyla milletin içtimai bünyesinde, ıslahatı bulunduran bir iki düzenleme daha yapılıyor. Dâhiliye Vekili ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya, büyük meclise sunulan teklifleri müdafaa ve izah etmek hususunda dünkü tarihi günün belli başlı kahramanı oldu.

Teşkilat-ı Esasinin ilk ana fikirleri Erzurum ve Sivas kongresinde tespit olunmuştur. Ancak o zaman bu ana fikirler etrafında toplanacak millet için ilk hedef olarak kurtuluşu başarmak gayesi gösterilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk kurulduğu tarihte Yeni Türkiye Cumhuriyeti Rejimi ile idare olunan bir varlık olmuştu. Fakat rejimin adı o tarihten üç yıl sonra söylenmiş oldu.

Bugünkü Cumhuriyet Halk Partisinin temeli "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ne dayanır. Demek ki bu prensiplerin oluşturan parti üyeleri kökenini halktan almıştır. Bu maksatla, Yeni Türkiye; Cumhuriyetçiliği, devletçiliği,

¹⁴⁹ Burhan Belge, "Anayasa" **Ulus**, 7 Şubat 1937, s.1.

milliyetçiliği, inkılâpçılığı, laikliği halktan almış demektir. Cumhuriyet Devri Türk Milli Hayatı için dinamik bir mahiyet almıştır. Dün yapılan Teşkilatı Esasi deki değişikliklerde bu mahiyetin önemli bir aşamasını oluşturmuştur."¹⁵⁰

Yeni Asır Gazetesi yazarlarından Şevket Bilgin ise anayasadaki değişikliklerden bahsederken, anayasaya eklenen prensiplerin bugüne kadar eklenmemesinin büyük bir eksiklik olduğunu kaydetmiş ve Atatürk'ün yaptıkları için Kemalist Rejim tabirini kullanmıştır. Bilgin değişikliklerin siyasi terbiye ile bağlantısını ise şu saptamasıyla yapmıştır:

"Dünyanın her tarafında demokrasiler, bünyevi zaaflarını tahrik eden sebepleri cesaretle önlemeye teşebbüs etmediklerinden sarsıntılar geçirdiler. Hatta sırf bu cesaretsizlik yüzünden mevkilerini diktatörlere terk edenler oldu.

Böyle bir zamanda genç Türk Demokrasisinin granitten kayalar gibi sarsılmaz bir kuvvet ve sağlamlık arz etmiş olması ne talihin ne de tesadüfün lütfu değildir. Kemalist Rejimin itina ile işlenmesinin zaferidir. Türk Milleti bu sayede aşılmaz sanılan merhaleleri aşmıştır.

Demokrasi dogmatik fikirlerin düşmanıdır. O yaşamak, kuvvetlenmek için muhtaç olduğu unsurları hareketten alır.

Türk Milleti on iki yıldan beri kendisini başarıya götüren prensipleri Anayasamıza sokulmamış bulunmasını büyük bir noksanlık saymakta idi. Cumhuriyetçi, inkılâpçı, milliyetçi, halkçı ve laik Türkiye nin özellikle devletçilik vasfının anayasamızda yer alması çok önemli olmuştur.

Bu tadilat siyasi terbiyemiz üzerinde etkili olmuştur. Devletçiliğimizin ruhunu ve manasını anlamamış olanlar hala varsa onlarda iyi bir vatandaş sıfatına hak kazanmak için ruhlarında gerekli olan bu değişimi yapacaklardır."¹⁵¹

Kemal Ünal ise Anayasa'da yer alan değişikliklerin özellikle "Köylüye toprak dağıtmak ve ormanları devletleştirmek için esas teşkilatı kanununa istisnai

¹⁵⁰ Yunus Nadi "Teşkilat-ı Esasi'de Tekâmül" **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1937 s.1.

¹⁵¹ Şevket Bilgin, "Anayasa'da Tadilatın Manası" **Yeni Asır**, 12 Şubat 1937 s.1.

hükümler koymak’’maddesi üzerinde durmuş ve bu maddenin çiftçinin faydasına olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Çiftçiye toprak verme işinde ana hedef, üretimi arttırmaktır. Bu sayede Türk Çiftçisi üretimde artış sağlayacaktır, İşlenmeyen toprakları işlemek şüphesiz üretimi arttıracaktır. İyi üretim şekli köylünün kendi toprağında çalışmasıdır. Toprağı az bölgelerde milli üretime çok zayıf olarak iştirak eden bir kısım halkın da, kol emeği bekleyen geniş sahalarda birer yurt ve toprak edinmesi üretimi arttıracak olan tedbirlerdendir.”¹⁵²

Ziraat tekniğinin genişletilmesi, üretim usullerinin ve vasıtalarının yenileştirilmesi, köyde bilgi ve sağlık tedbirlerinin artırılmasını çok önemli bir husus olarak gören yazar, toprak davasına yönelik bakışını şu cümlelerle tamamlamıştır:

“Her Türk Çiftçisini toprak sahibi yapmadan bu geniş tedbirlere girişilemezdi. Şu halde toprağını devlete vadeli bir istimlâkle veren bir kısım yurttaşlar, kendilerinde kalan kısmın bugüne göre çok artacak olan kıymetini gene devlet tedbirlerine borçludurlar. Bu yurttaşlar bu borçluluklarını çoktan kavramış bulunuyorlar. Toprak davasının bütün memleketçe benimsenmiş olması bu kavrayıştan doğmaktadır.”¹⁵³

¹⁵² Kemal Ünal, “Anayasa’da Toprak Meselesi’’ **Ulus**, 13 Şubat 1937 s.1.

¹⁵³ Ünal, a.g.y., s.5.

2.1.3. Dersim Olayı

Dersim adı birçok araştırmacı tarafından Gümüşkapı şeklinde tanımlanmıştır. Yine birçok araştırmacı ise, Dersim adının kökeninin, Hazar Denizinin güneyindeki Deylem bölgesinde yaşamlarını sürdüren Deylemlilere (bu bölgeye gelip yerleştikleri için) kadar uzandığını ileri sürmüştür.¹⁵⁴

Dersim bölgesi Selçuklular döneminden başlayarak merkezi otoriteye karşı cephe alan grupların sığındıkları bir koranak olarak dikkatleri çekmiştir. Selçuklulara karşı ayaklanan Harizmliler, İlhanlılardan kaçan Türkmenler, Şah İsmail yanlısı olduklarından ötürü Yavuz Sultan Selim'in cezalandırdığı aşiret gruplarından geriye kalanlar hep bu bölgeye sığınmışlardır. Üst üste yığılmalar ve mezhep farklılıklarının etkisiyle bu aşiret ve gruplar arasında da sürekli bir mücadele olmuştur. Böylelikle Dersim daha 16.yy başlarında merkezi yönetime karşıt bir yöre haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması Dersim bölgesindeki sorunlara Ermenilik ve Kürtlük gibi iki önemli akımın da eklenmesine yol açmıştır. Ayaklanan kimi aşiretler çevre kasabalara saldırırlarken Ermenilerin de bunu destekledikleri görülmüştür. Tehcir Kanunu'nun çıkmasıyla beraber birçok Ermeni de Dersim bölgesine sığınmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da olduğu gibi Dersim'de de örgütlenmişti. Giderek Kürt ve Ermeniler arasında bir yakınlaşma meydana gelmişti. Başta İngiltere olmak üzere savaşı kazanan İtilaf Devletleri'nin Doğuda bir Ermeni ve Kürt Devleti kurulmasını istemeleri bu yakınlaşmayı kolaylaştırmıştı.¹⁵⁵

Ankara Hükümeti 1927'de bu ayaklanmaları bastırmak için bölgeye Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'yı yollamıştır. Nurettin Paşa burada sert tedbirler almış suçluları cezalandırmıştır. Ancak bir süre sonra çıkarılan af yasasıyla bunların bir kısmı serbest bırakılmıştır. Olaylar sırasında çoğu aşiret reislerinin hayatlarını yitirmeleri, Meco ve Diyar Ağa gibi kimi önderlerin de TBMM'ne girmeleri onların bölgedeki güçlerini azaltmış, doğan boşluğu Seyit Rıza doldurmaya başlamıştır.

¹⁵⁴ Ali Kaya, *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*, Can Yayınları, 2002.s.16,17.

¹⁵⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, s.191,192.

Bütün üyeleri Seyit sayılan yani Peygamber Muhammed'in soyundan geldiği kabul edilen Kureyşan aşiretini başkanı olan Rıza, hem din adamı hem de ağa olarak zamanla gücünü arttırmayı bilmiştir.

1931'e girildiğinde bölgede sürüp giden düzensizliğe, yer yer baş gösteren çatışmalara kesin bir çözüm getirebilmek için, bölgede yeniden incelemeler başlatılmıştır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bölgeyi gezdikten sonra hükümete bir rapor sunmuştur. Seyit, Ağa ve Şeyhlerin bölgeden çıkarılması onlara ait toprakların köylülere dağıtılması suçluların yakalanması ve yöreye yetenekli memurların atanması ve bu bölgenin kültür merkezi haline gelmesi gerektiğini ifade etmiştir. Genel Müfettişlikte Hükümete benzer bir rapor sunmuştur. Hükümet bu raporlar ışığında 14 Haziran 1934'te Dersim için İskân(yerleştirme) Yasası hazırlamıştı. Yasaya göre aşiretlere tüzel kişilik tanınmayacak, Aşiret reisliği, ağalık, şeyhlik ve bunlara bağlı her türlü örgüt kaldırılacaktı. Aşiretlerde reis, ağa, şeyhlik yapmak isteyenler Bakanlar Kurulu Kararı ile başka yerlere göç ettirilecekti.

Bütün bu gelişmelerden sonra Atatürk 1 Kasım 1935'te TBMM de yaptığı konuşmada Dersim için "*Esaslı bir düzenleme Programı*" hazırladığından söz ederek sorunu meclis gündemine taşımıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk Dersim sorununun kesin çözümünü, yönetimde gerekli düzenlemeler ve iyileştirmeler yaparak bölgeyi ülkenin diğer yanına bağlayacak yolların yapımında görmüştür. Alınan kararlar fazla gecikmeden hayata geçirilmiş ve 25 Aralık 1935'te kabul edilen 2884 sayılı yasa ile Dersim'de Tunceli adıyla yeni bir il kurulmuştu.2 Ocak 1936'da yürürlüğe giren yasa, 1 Ocak 1940'a kadar geçerli olacaktı.¹⁵⁶

Tunceli Kanunu veya resmi olarak "*Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun*" adını taşıyan 2884 sayılı yasa, Cumhuriyet yönetiminin izlediği merkezîyetçiliğin inşası politikası çerçevesinde, Tunceli bölgesi halkını seyit, ağa reis gibi zorbalardan elinden kurtarmak, bölgeyi devlet kontrolü altına almak, burada devlet otoritesini sağlamak ve bölgeyi ekonomik, sosyal ve kültürel bakımlardan kalkındırmak amacını güdüyordu. Tunceli Kanunu, iki bölümlü, 38 maddeli bir yasadır. Kanunun önemli maddeleri şu şekilde sıralanabilir:

¹⁵⁶ A.g.e., s.197.

- a. Tunceli Vilayeti'ne ordu ile irtibatı baki kalmak ve rütbesinin salahiyetini haiz bulunmak üzere korkomutan rütbesinde bir zat vali ve kumandan seçilir. Bu vali ve kumandan teşkil edilen Dördüncü Umum Müfettişliğin de Umumi Müfettişidir.
- b. Vali ve Kumandan, vilayet umur ve muamelatında ve vilayet memurları hakkında vekillerin haiz oldukları bütün salahiyetlere haizdir.
- c. Bu vilayetin kaza kaymakamları ve nahiye müdürleri, Muvazzaf subaylardan dahi tayin olunabilir.
- d. Vali ve kumandan lüzum gördüğü belediyelerde reislik vazifesini kaymakamlara ve nahiye müdürlerine verebilir.
- e. Dava açılması izne bağlı olan işlerde izin verme yetkisi vali ve kumandanındır.
- f. Cumhuriyet Savcıları ilk tahkikat sonunda iddianamelerini iki gün içinde yazmaya mecburdurlar.
- g. Vali ve kumandan emniyet ve asayiş noktasından lüzumlu görürse vilayet halkından olan fertleri ve aileleri vilayet içinde bir yerden diğer yere nakletmeye ve bu gibilerin vilayet içinde oturmalarını men etmeye yetkilidir.
- h. İdam hükümlerinin vali ve kumandan tarafından tecile lüzum görülmediği takdirde infazı emrolunur.
- ı. Tunceli vilayeti merkezinde bir Ağır Ceza Mahkemesi ile Asliye Mahkemeleri ve kazalarda birer Asliye mahkemesi kurulur.
- i. Bu kanun neşri tarihinden 1 Kânunusani 1940 tarihine kadar geçerli olacaktır.¹⁵⁷

İçişleri Bakanlığı, Tunceli Kanunu gereği olarak Dördüncü Umumi Müfettişlik kurulmasını 6 Ocak 1936' da hükümete önermiştir. Öneri kabul edilmiş ve 16 Ocak 1936' da Dördüncü Umum Müfettişliği kurulmuştur. Tunceli ilinden

¹⁵⁷ Bilal N. Şimşir, **Kürtçülük**, Cilt,2.Bilgi Yayınevi, 2009. s.393-394.

başka Bingöl, Elazığ ve Erzincan illerini de kapsayan ve merkezi Elazığ'da bulunan yeni Umumi Müfettişliğin başına Korgeneral Abdullah Alpdoğan getirilmiştir. Alpdoğan Paşa, Tunceli ilinde hem vali hem askeri komutan idi, geniş askeri ve sivil yetkilere sahipti. 1936 yılında açılan Dördüncü Umumi Müfettişliğin başına getirilen Korgeneral Abdullah Alpdoğan, mahkeme kararlarını imzalamaya, düzeni ve güvenliği sağlamak açısından gerekli gördüğü durumlarda ilde yaşayan kişileri ve aileleri, il sınırları içinde bir yerden bir başka yere göndermeye ve il sınırları içinde oturmalarını yasaklamaya da yetkiliydi. Bu çerçevede 1936 yılının ilk aylarından başlanarak Tunceli ilinde reform uygulamalarına ve yoğun inşaat çalışmalarına girişildi. İlk aşamada şu yatırımlara başlanmıştır:

- Murat nehri üzerinde Pertek Beton Köprüsü,
- Pertek- Hozat yolunda beton Singeç Köprüsü,
- Elazığ- Pertek- Hozat-Pülür karayolu,
- Pülümür'de ve Ovacık'ın merkezi olan Pülümür'de birer kışla ve hükümet Konağı,
- Değişik yerlerde okullar ve dispanserler, Halkevi Binaları,

Bir yandan yollar açılmaya, köprüler yapılmaya, okullar karakollar inşa edilmeye; diğer yandan da vilayet idare ve adliye teşkilatında reform yapılmaya başlandı. Ayrıca Tunceli için Maarif Programının hazırlanmasına başlanmıştır. Bunlar Dersim yöresi kalkındırma çalışmaları idi. Bu kalkınma çalışmaları seyyid, ağa, bey ünvanını taşıyan aşiret liderlerinin hiç hoşuna gitmemiştir. Siyasal etkinliklerinin zaman içerisinde sarsılacağını anlayan bu kişiler, Tunceli halkı adına şu taleplerde bulunmuşlardır:¹⁵⁸

- Tunceli bölgesinde karakollar yapılmayacaktır.
- Bölgede köprü kurulmayacaktır.
- Bölgede yeniden nahiye ve kaza merkezleri meydana getirilmeyecektir.
- Tunceli halkının silahlarına el koyulmayacaktır.
- Tunceli halkı vergilerini pazarlık usulü ile ödeyecektir.

¹⁵⁸ Şerafettin Turan Türk **Devrim Tarihi**, 1996. s.198.

Kabul edilmesi mümkün olmayan bu talepler üzerine gerginlik artmış ve 27 Mart 1937 tarihinde Tunceli-Erzincan yolundaki bir köprü Haydaran ve Demanan aşiretleri tarafından yakılmıştır. Diğer Türk birlikleri ile bağlantı kurulmasını diye bazı Kürtler tarafından bölgenin telefon hatları da kesilmiştir. Jandarma birliklerine pusu kurularak Pax bucağı karakoluna baskın düzenlenmiştir. Seyit Rıza bizzat Sin Karakolu'nun da basılması için asi milislere emir vermiştir. Bölgedeki 9. Seyyar Jandarma Taburu'na da baskın düzenlenmiştir. Birçok askeri birlik basılarak askerler öldürülmüş ve yaralanmıştır. Asiler Mazgirt Köprüsü'nü tahrip etmiş ve ayaklanma başlamıştır.¹⁵⁹

Bu olayların haricinde Dersim'de İn Karakoluna baskın yapılmıştır. Harçık Suyu üstünde ve Pah nahiyesiyle Kahmut nahiyelerini birbirine bağlayan ahşap köprü yıkılmıştır. Bunun üzerine devlet gerekli olan tedbirleri almış ve isyan olan her yer de garnizonlar tesis edilmiştir. Ve bazı asiler kaçıma ve teslim olmaya başlamışlardır.

Askeri hareket Dersim'de birçok cephede başarılı olmuştur. Çetelerin hareket alanları azalmıştır. Dersimi isyana teşvik eden aşiretler çoluklu çocuklu Kutu deresine ve Sultanbaba dağlarına sığınmışlardır. Dersim hareketinin öncüsü Seyit Rıza ve aşiretinin de aynı bölgelere sığındığı öğrenilmiştir.

Genelkurmay'ın emri ile Türk Hava Kuvvetlerine ait uçakla, Sabiha Gökçen Seyit Rıza'nın evini ve bulunduğu bölgeyi bombalamıştır. Sabiha Gökçen gerek bombardımanda gerekse makineli tüfek ateşinde bölgeye atışlarda bulunmuştur. Uçağıyla beraber Sabiha Gökçen'in Tunceli ye akınları devam etmiştir. Takriben 25 bin askerle Tunceli hareketi başlamıştır.¹⁶⁰

Dersim elebaşlarına karşı yapılan hareket hızla ilerlerken, elebaşlarından, Kamer Hızır, Demenanlı Cebail, Yusufhanlı Kanber, teslim olmuşlardır. Diğer elebaşları Kutu deresine sığınmışlardır. Aşiret reislerinden başka günde yüzlerce silahlı asi teslim olmuştur.¹⁶¹

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1937 s.1,5

¹⁶⁰ **Akşam**, 15 Nisan 1937 s.1,7.

¹⁶¹ **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1937 s.1.

Genelkurmay'ın emri ile Türk Hava Kuvvetlerine ait uçakların 3 Mayıs 1937 günü Keçişeken Köyünü bombalamasıyla isyana karşı genel askeri hareket başlamıştır. 4 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Atatürk'ün başkanlık ettiği ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında, Dersim Ayaklanmasının bastırılmasına ilişkin tedbirler kararlaştırılmış ve uygulanmaya konmuştur. Alınan sert tedbirler asiler arasında paniğe neden olmuştur. Ama elebaşı Seyit Rıza hemen teslim olmamıştır.¹⁶²

Tunceli'de başlayan ıslahat hareketlerine direnen elebaşları da tek tek yakalanmıştır. Bazı dağlarda yaşayan Türkler yer yer teslim olmuşlar diğerleri de biraz direniş gösterdikten sonra teslim olmaya başlamışlardır. Kureysan Şeyhlerinden Hasso da teslim olanlar arasındadır. Elebaşlarından Seyit Rıza güçlü bir direniş hareketi göstermiştir. Bütün bu olup bitenler karşısında Tunceli halkı ise normal hayatını sürdürmüştür.¹⁶³

Tunceli'de yaşanan olayları yakından görmek isteyen İsmet İnönü yola çıkarak öncelikle 20 Haziran 1937 sabahı Elazığ'a varmıştır. Elazığ halkının tezahüratları ve alkışları içerisinde karşılanmıştır. Hemen ardından vakit kaybetmeksizin maiyeti ve Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam ile beraber Tunceli'ye hareket etmiştir. Başvekil Tunceli'de son durum hakkında bilgi almıştır. Bu arada ele geçirilmeyen bazı elebaşları kar kütleleri ile dolu kutu deresinde direnişlerini sürdürmüşlerdir. Bununla beraber erzak sıkıntısı da çekmektedirler.¹⁶⁴

Hükümete ait uçaklar eşkıyaların son sığınaklarını bombalamış ve Seyit Rıza'nın küçük oğlu yaralı olarak ele geçirilmiştir. Tunceli mıntıkasına hareket eden üç uçak filosu eşkıyaların son sığınak noktalarını taramıştır. Seyit Rıza'nın yanında yer alan birçok kişi onu terk etmiştir. İsyanın bütün elebaşları yakalanmıştır. Seyit Rıza'nın bir mağaraya saklandığı anlaşılmıştır. Seyit Rıza'nın küçük oğlu Hüseyin yaralı olarak ele geçirilmiştir. Büyük oğlu Hasan da hükümete sığınmak için müracaat etmiştir.¹⁶⁵

¹⁶² **Akşam**, 5 Mayıs 1937, s.1.

¹⁶³ **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1937, s.1,5.

¹⁶⁴ **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1937, s.1.

¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1937, s.1,3.

Yetmiş yaşında olan Seyit Rıza'ya genç karısı Beşi'nin, teslim olmaması için telkinlerde bulunduğu söylenmiştir. Eşkîyaların da gücü azalınca Seyit Rıza'yı yalnız bırakmışlardır. O esnada yakalanan eşkîyaların itiraflarına göre Seyit Rıza ağır bir şekilde yaralanmıştır.¹⁶⁶

Tunceli'de devletin başlatmış olduğu operasyon ilerlerken eşkîyaların başı Seyit Rıza hükümete yolladığı mektupta, masum olduğunu ve başkalarının suçlu olduğunu ifade etmiştir. Yakalanan diğer eşkîyaların da sorguları bizzat Tunceli savcısı Hatemi tarafından yapılmıştır.¹⁶⁷

21 Eylül 1937'de Seyit Rıza Erzincan'a gelirken yolda jandarmalar tarafından sıkıştığını anlayınca teslim olmuştur. Yaralı ve bitkin olduğu görülen Seyit Rıza "Ben isyan etmedim, Bu felaketi başıma getiren oğlumun katilleridir". (Kırganlılar aşireti Seyit Rıza'nın oğlu Babayı öldürmüşlerdir. Seyit Rıza da oğlunun intikamını almak için, Kırganlı'dan 20 30 adam öldürtmüştür.) Seyit Rıza Tunceli teşkilatına güveni olmadığını ve Erzincan'a oradan da Atatürk'ün yanına gitmek istediğini söylemiştir. Fakat bu isteği reddedilmiştir.¹⁶⁸

Elebaşı Seyit Rıza ve yandaşlarının mahkemesine 12 Ekim 1937'de Tunceli Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlanmıştır. Seyit Rıza mahkeme salonuna oğlu Hüseyin'le beraber girmiştir. Seyit Rıza ve oğlunun nüfus bilgilerinden sonra esas mahkeme başlamıştır. Halkı silahlı isyana teşvik ve asilere kumandadan dolayı ceza kanununun 149. maddesi gereği cezaları istenmiştir. Seyit Rıza ve arkadaşlarının yargılanmasına neden olan 149. maddenin içeriği şöyledir:

*"Her kim hükümet aleyhine halkı silahla isyana veya Türkiye ahalisini birbiri aleyhine silahlandırarak teşvik ederse 15 seneden evvel olmamak üzere ağır hapse konulur. Eğer bu teşvik neticesi olarak isyan veya kıtal(savaş) meydana gelmişse buna sebebiyet veren yahut asilere kumanda eden kimseler idam olunur. Bu suçlara yalnız iştirak etmiş olanlar altı seneden aşağı olmamak üzere ağır hapse konur."*¹⁶⁹

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 29 Haziran 1937, s.1,6.

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 1 Temmuz 1937, s.3.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 21 Eylül 1937, s.1,4.

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 13 Ekim 1937, s.1,8.

Tunceli Savcısı Hatemi, bu madde gereğince Seyit Rıza'nın idamını istemiştir. Tunceli'de günlerden beri devam etmekte olan tarihi mahkemenin hüküm kısmı sona ermiş ve 4 Kasım 1937 tarihli celsede Savcı Hatemi iddianamesini okumuştur. Savcı Hatemi, delilleri birer birer sayarak sanıkların bütün suçlarını meydana çıkarmış, elebaşlarının birbirleriyle yaptıkları bütün ilişkileri ayrıntılarıyla anlatmıştır. Sonuç olarak Hatemi, bütün suçları açığa çıkardıktan sonra bu suçların gereken cezalarını istemeye başlamıştır. Başta Seyit Rıza olmak üzere oğlu ve yandaşlarının sergiledikleri eylemin Türk Ceza Kanunu'nun 149. maddesinin 2.fikrasına uygun olduğundan buradaki cezaya çarptırılmalarını, olaya iştirak eden bir kısım sanıkların da aynı maddenin 3. fıkrası ile cezalandırılmalarını istemiştir.¹⁷⁰

Seyit Rıza ve altı yandaşı 15 Kasım 1937'de idam edilmişlerdir. Diğer 33 suçlu ağır hapis cezalarına mahkûm olurken 14 kişi de beraat etmiştir.

İdama mahkûm olan diğer kişiler şunlardır:

Seyit Rıza ile oğlu Hüseyin, Seyhanlı aşiret reisi Hasso, Seydi ve Yusufhanlı aşiret reisi Kamer oğlu Fındık ve Demenenli Aşiret reisi Cebrail oğlu Hasan, Kureyşanlı Ulukiye oğlu Hasan ve Mirza Ali oğlu Ali'dir.¹⁷¹

Başbakan İsmet İnönü 14 Haziran 1937 günü TBMM' de yaptığı konuşmada Dersim konusunda önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. İsmet Paşa; Tunceli'ye uzun süredir büyük bir ıslahat programı yapmak için uğraştıklarını ve amaçlarının bu bölgeyi medenileştirmek olduğunu ifade etmiştir. Fakat bölgede yer alan bazı kişilerin buna karşı çıkması sonucunda bazı tedbirler almak zorunda kaldıklarını da söylemiştir. Bu isyanları ordu ve jandarmanın başarıyla bastırdığını ve ıslahatlara devam edileceğini açıklamıştır. Bu çerçevede yol ve karakol yapımına da hızlı bir şekilde kalınan yerden devam edileceğini ifade eden İsmet Paşa, Dersim olaylarıyla ilgili şunları söylemiştir:

“Büyük Millet Meclisi'nin malumudur ki, hükümet iki seneden beri Tunceli mintikasında hususi ıslahat programı takip etmektedir. Bu program, bu mintikayı

¹⁷⁰ Cumhuriyet, 5 Kasım 1937, s.1,5.

¹⁷¹ Cumhuriyet, 15 Kasım 1937, s.1.

medenileştirmek için bütün vasıtalarla ve hususi hükümler dâhilinde orada geniş bir çalışma teferruatını ihtiva etmektedir. Bunu şimdiye kadar orada kanuna muhalefetten kuvvet ve zevk almış olan bazı reisler iyi karşılamadılar. İslahat programına mukavemet ve muhalefet etmek istediler. Bu bizi tarihini tam söyleyemiyorum, mart nisan aylarında hususi askeri tedbirler almaya icap ettirdi. Orada şunu düşündük: mukavemet eden ve hükümetin ıslahat programına muhalefet eden mıntıkada ne yapmalıyız? Şimdiye kadar olan Dersim tecrübeleri, orada hükümetin bir emrine karşı muhalefet olunca mühim bir kuvvet toplayarak o mıntıkada ciddi tedibat yapmak ve bırakmak.

Onun için size şimdiye kadar ki, yani üç aylık harekâtı, üç ay zarfında uğradığımız hakiki zayıtı olduğu gibi söylemek isterim.14 Haziran, bugün aldığım rapora göre şimdiye kadar olan zayıt jandarma, asker ve muhafız korucu olmak üzere 13 şehit, 18 yaralıdır. Bunların içinde bir tanesi subaydır, teğmendir. Bu zayıtın bize elem verdiği ve Büyük Millet Meclisi'nin hissiyatında çok acı yaptığını müşahede ediyoruz.

Bugünkü vaziyette arkadaşlar, tekrar ettiğim gibi, jandarma, Hükümet vaziyete tamamen hâkimdir. Kâfi derecede askeri kuvvet orada hazır. İslahat programı takip olunmaktadır. Huzurunuzda söylerken bütün memleketin ve mahallinde bulunan vatandaşların işitmesini isterim ki, Cumhuriyet Hükümeti oraya ıslahat programını süs olarak, heves olarak götürmedi. Ne kadar müşkülata uğrarsa, ne kadar çok sene sürerse yaz ve kış programı biz orada tatbik edeceğiz.”¹⁷²

Dersim olayları ile ilgili olarak Yunus Nadi'nin değerlendirmeleri ön plana çıkmaktadır. Bu değerlendirmelerinin ilkinde; yapılan ıslahatları gerekli gören ve doğru bulan yazar, hükümete yönelik olumlu görüşlerini açıklamıştır. Cumhuriyet Rejimi'nin zor şartlarda kurulduğunu bunun yanında hala bir takım zorluklarla karşılaştığını ifade eden yazar, bu engellemelerin Türk Devleti'nin ilerlemesini durduramayacağını da belirtmiştir. Dersim adının Tunceli olarak değiştirilmesinin, Tunceli'de Umumi Müfettişlik kurulmasının, Tunceli Halkı'nın feraha kavuşması için yapılan ıslah çalışmalarının hepsinin gerekli ve yararlı olduğundan bahsetmiştir. Tunceli'de yaşayan ağa ve aşiret reislerinin oradaki köylerde çalışan halkın mal ve

¹⁷² Cumhuriyet, 16 Kasım 1937 s.3.

mülkünü yağmaladıklarını ve bundan dolayı da hükümetin o bölgeye asker göndermesini haklı bulduğunu ifade etmiş ve harekete yönelik bakışını şu sözlerle somutlaştırmıştır:

“Hükümet Tunceli’de yaşayan bu aşiret reislerine şunu anlatıyor ki; Gelip geçici sel seferi (İsmet İnönü Dersim’le ilgili okuduğu nutkunda bu kişileri Sel seferi olarak adlandırmıştır) yoktur, Ya bu deve güdülecek ya bu dağdan gidilecek. Üç beş yüz belki üç beş bin dağlının, sarp dere ve dağlarda mahsuriyet halleri bile onlar için kâfi bir ölümdür. Hükümet onları oralarda müşkülâtlarla takip etmek yerine kendisini Dersim’in en ücra köşelerine götürecek yolları, köprüleri ve mektepleri yapa yapa rahatça ilerlemeyi tercih etmektedir. İşte son Tunceli Hadiselerinin en basit ve hakiki ifadesini teşkil eden vaziyet budur. Cumhuriyet Rejimi’nin yarattığı yekpare Türk vatanında eski adı Dersim olan bu Tunceli küçük bir leke idi. Adı gibi adet ve gelenekleri de tarihe gömülerek, o yalçın dağlardan halkı elinin emeğiyle gül gibi yaşayan bir vatan parçası çıkarılacak ve böylelikle Türk Ülkesi baştanbaşa yekpare ve medeni bir kül haline getirilmiş olacaktır.”¹⁷³

Yunus Nadi bir diğer yazısında da Dersim olayları ile ilgili olarak hükümeti destekleyen ifadelerde bulunmuştur. İsyân eden elebaşlarını eşkıya olarak adlandırarak hükümetin hiçbir şekilde bu eşkıyalara müsaade edemeyeceğini ve derebeylik yaşamının çok gerilerde kaldığını söylemiştir. Yunus Nadi, sözlerini tarihsel analiz eşliğinde sürdürmüş ve hükümete yönelik desteğini belirginleştirmiştir:

“Malumdur ki Cumhuriyet Rejimi’nin imparatorluktan tevarüs(miras kalan) ettiği memleketin şurasındaki ve burasındaki birçok kusurların bir ehemmiyetlisi, o zamana kadar bir derebeyi hayatı yaşamasına müsaade ve müsamaha edilmiş olan şark vilayetlerimizin umumi ve hususi vaziyetlerindeki tezatlarda idi. Unsuru boğdurmaya bir siyaset sanmış olan Abdülhamit bile şark vilayetlerinde teşkil ettiği Hamidiye Alaylarıyla adeta derebeyliğe, zulme, tahakküme ve şekavete (eşkıyalık) resmi devlet forması giydirmiş oluyordu. Fazla olarak devletten de kuvvet alan bu derebeylik hayatı devlet otoritesiyle tearuz(zıtlık) teşkil ediyordu. Derebeyleri, seyidiler, şeyhler bir kısım zavallı halkın başına bela olarak oralarda kendi

¹⁷³ Yunus Nadi, ” Tunceli Vilayetimizin Islah ve Modernleştirilmesi” **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1937, s.1.

kendilerine bir nevi devlet ve hükümet nüfuzu ile hüküm sürüyorlardı. Bu Ortaçağ nizamını bozup düzeltmek istediğiniz zaman esası eşkıyalığa müstenit bir takım menfaatleri ihlal etmiş olacaktınız ve binaenaleyh silahlı mukabelelere varıncaya kadar mukavemetin çeşitleriyle karşılaşmış bulunacaktınız.

Mukavemetle karşılaşmayalım diye bu türedi derebeylerinin orada hükümet otoritesine faik olarak yürütmeye çalıştıkları hüküm ve nüfuzu olduğu gibi bırakabilir miydik? Cumhuriyet Rejimi böyle bir duruma tahammül edemezdi. Kendi menfaatlerine taalluk eden hususlarda çok hassas olan şeyhler, derebeyleri, seyidiler bizim oralarda er geç tatbik edeceğimiz ıslahatı bile beklemeyerek harekete geçmekte hatta bize takaddüm(önde geçme) ettiler. Şeyh Sait İsyanının en hakiki manası bu olduğu gibi Kürtlük namına ileri götürülen ihtilal ve şekavet(eşkıyalık) hareketlerinin manası da asla başka değildi. Bu birinci kısım, devleti esaslı askeri hareketler ihtiyarına mecbur etti ve şark vilayetlerinin sakinleştirme işi, en bariz safhası Ağrı Dağında görülen devlet gayretiyle neticelenmiş oldu. Şimdi Tunceli adını verdiğimiz eski Dersim vilayeti şark vilayetlerimizin Cumhuriyet rejimi icaplarına mutabık bir ıslah ve imar ve terfih olunacak son bir numunesini teşkil ediyordu. Devlet bu dağlık havali için en büyük şefkatle şu kararları aldı:

1. *Dağlık arazinin yolları yapılarak her tarafta vücuda getirilecek karakollarla bir taraftan asayiş en sağlam bir şekilde tesis olurken diğer taraftan buralarda oturan halka iş olanakları sunularak sakin bir hayat yaşamalarını sağlamak.*

2. *Devletin bu ıslah ve imar hareketini kendi menfaatlerine uygun görmeyenler direniş göstereceklerdir. Bu türlü yanlış düşünce ve hareketlere asla izin verilmeyecektir ve bu iş sonuna kadar götürülecektir.*

3. *Görülebilecek bu isyanlara karşı alınacak tedbirlerde asla diğer halka zarar verilmeyecektir. Bilakis onların rahatlığı için çalışılacaktır. İşte uygulanacak plan budur ve hiçbir değişiklik olmadan aynen gerçekleştirilecektir.”¹⁷⁴*

Dersim Olayını ciddi bir iç sorun olarak değerlendiren Ahmet Emin Yalman, asırlardır bu sorunun olduğunu ve çözülemediğini dile getirmiştir. Dersimde yer alan

¹⁷⁴Yunus Nadi “Maksat Tenkil Değil Temdindir” *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1937, s.1.

aşiretlerin, halkın sırtından geçindiğini ve devletin yıllardır bu bölgedeki haksızlıklara bir türlü el atmadığını yazısında belirtmiştir. Yıllarca bir takım ıslahatlar yapılmaya çalışılsa da hep eksik kaldığını ve sorunları daha da arttırdığını söylemiştir. Çünkü düşünülenlerin sadece kâğıt üzerinde kaldığını ve harekete geçilemediğini belirtmiştir. Fakat yeni hükümetin artık bölgede büyük ıslahatlar yapacağını ve olanlara karşı sessiz kalmayacağını yazmış ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

*“Mazide ki hataları tekrar etmemek için senelerce araştırmalar yapıldı ve gidilecek yol en küçük teferruatına kadar kararlaştırıldı. Bir sene evvel de tatbikata geçildi. Fena hatıralarla dolu olan Dersim ismi atıldı. Tunceli adı verildi. Islahat işlerinin başına da General Abdullah geçirildi. Bu kıymetli generalimiz çok geniş görüşlü ve tedbirli bir asker ve idare adamı olduğunu Tunceli’de iş başında ispat etmiştir. Tunceli halkına, cezalandırılacak bir kabahatli değil, şifa bekleyen bir hasta gözüyle bakmıştır. Neticede köle sınıfının yüzü gülmüş, bunlar için insanca bir hayat başlamıştır. Fakat başkalarının sırtından geçinen derebeyler bu hayırlı gidişi kesmek için çok uğraşmışlardır. Hükümet ıslahat hareketlerini temellendirmek, emniyet ve asayiş tam bir surette kurmak istemiştir. Hareket esaslı şekilde hazırlanmış ve beklenen neticeleri kısa sürede almaya başlamıştır. Hükümetimizi, bu büyük davayı halletmek hususunda esaslı tedbir ve hareketlerinden ve şimdiden vardığı muvaffakiyetli neticeden dolayı tebrik ederiz. Hatay işinin prensiplerimize uygun olarak halli, memleketi ne kadar kuvvetlendirmişse, Dersim hastalığının tam bir şifa yoluna girmesi de o kadar büyük bir kuvvet kaynağıdır.”*¹⁷⁵

Eylül ayında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 5.dönem 3. Yasama yılı, meclis tutanaklarında İsmet İnönü Dersim Harekâtı hakkında T.B.M.M’ ye birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Tunceli’de yaşanan olaylar hakkında genel bilgiler vermiştir. Devletin yapnak istediği ıslahatlara karşı gelen aşiretlerin sayısını ve özellikleri hakkında da bilgiler vermiştir. İsmet İnönü Dersim olayları hakkındaki açıklamalarını şöyle sürdürmüştür:

“Cumhuriyetin imar ve ıslahat programına muhalefet eden, nüfusları az olmakla beraber, altı aşirettir. Bugün bu altı aşiretten ne kadar müşevvik ve sergerde

¹⁷⁵ Ahmet Emin Yalman, “Yüz senelik Dersim Şifa Yolunda”, **Tan**, 15 Haziran 1937, s.8.

(kışkırtıcı ve elebaşı) adam varsa, bunlar reisleriyle beraber tamamen faaliyet imkânından mahrum bırakılmışlardır. Altı aşiretten birinin reisi imha edilmiş diğerleri de yakalanıp adalete teslim edilmiştir. Tunceli'de isyan ve ıslahat ve ananesi, Dersim'in bütün hatıraları bir takım aşılmaz, geçilmez yuvaların ve istinat noktalarının hikâyelerinden ibarettir. Orada Kurd Deresi, kalan Deresi, Dojikkaba Dağı ve saire gibi isimler vardır ki, sadece bu isimlerin telaffuzu, eskiden birçok seferlerin bunlardan biri etrafında kördüğüm olup kaldırıldığını bahusus, isyan edenlerin bunlardan biri içine sığınarak aşılmaz bir melce halinde maksatlarına muvaffak olduğunu ifade ederdi. Cumhuriyet ordusu ve zabıtası, bu hadise esnasında yaptığı takiplerde, hurafe olarak zihinlerde yerleşen ne kadar uçurum halinde dere ve ne kadar dağ varsa hepsini Ankara sokakları gibi baştan başa geçmişlerdir. Kanun götüren ordu, jandarma neferlerinin, ayak basmadığı yer, inmediği dere ve çıkmadığı tepe yoktur. Cumhuriyetin ıslahat ve imar programına muhalefet eden bütün engeller ortadan kaldırılmış ve program tamamlanmıştır. Bugün orada yapılmakta olan yollar, kışlalar, karakollar, mektepler ve Hükümet konakları ile memleketin en mamur ve en ziyade iş içinde buluna muhitinin manzarasını görmek size ve hepimize zevk verse gerekir. Arkadaşlar mukavemet vaziyetini bertaraf ettikten sonra, halkının refah ve serbestisi için, takip edilen programa devam ediyoruz. Arkadaşlar Dersim Harekâtında verdiğimiz zayıat şu şekildedir: 1 şehit 4 yaralı subay, 28 şehit 46 yaralı er, 1 yaralı 1 şehit bekçi. Cumhuriyet Kanunlarının hükümlerini yerine getirmek için, aziz canlarını severek bu vatan uğrunda feda eden subay er ve vatan evlatlarımızı huzurunuzda yad ediyorum. Bunun yanında isyana iştirak edenlerde 849 kişi yakalanmıştır. 265 maktul vardır. Bilerek ya da bilmeyerek, muhalefet yoluna sapıp, kanunun şiddetine maruz kalmış olarak hayatlarını kaybedenler hakkında da Büyük Millet Meclisi'nin teessürlerini ve bunun diğer vatandaşlara ibret olması temennilerini ifade ediyorum. Cumhuriyet kanunlarının ancak refahı, umranı ve iyi geçinmeyi hedef tutan hükümlerini yürütmek için, çetin şartlar içinde alınan müspet neticelere ermek yolunda Cumhuriyet idaresinin kuvvetli olduğu kadar şefkatli ve adaletli olduğunu göstermek itibarıyla Tunceli hadisesi en son misal olmuştur.”¹⁷⁶

¹⁷⁶ TBMM ZC, Devre V. Cilt.19, 17 Eylül 1937, s.344.

2.2.KÜLTÜREL GELİŞMELER

2.2.1. 2.TÜRK TARİH KURULTAYI

" Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır, Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız." sözleriyle tarihe verdiği önemi ifade eden Ulu Önder Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'na ve çalışmalarına verdiği önem, 5 Eylül 1938'de düzenlediği vasiyetnamesinde parasal varlığından Kurum için de bir pay ayırmasıyla kanıtlanmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun ana geliri, bu vasiyetnameye uygun olarak, Atatürk'ün İş Bankası'ndaki hisse senetlerinden oluşmaktadır. Atatürk'ten sonra gelen bütün Cumhurbaşkanı'ları da Kurum'un koruyucu başkanları olmuşlardır. Atatürk'ün kurucusu ve koruyucusu olduğu Türk Tarih Kurumu'nun amacı Türk tarihi ile Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yollarla yaymaktır. Kurum bu amaçlarını gerçekleştirmek için anma törenleri, konferanslar, seminerler, kongreler düzenler, kazılar yaptırır, Türk ve Türkiye tarihine ait kitaplar yayımlar. Kurum, yeni buluşları ve bilimsel konuları tartışmak üzere, geleneksel duruma gelen ve günümüze dek aralıklarla toplanan Türk Tarih Kongreleri düzenlemektedir. İlk iki kongre Atatürk'ün koruyucu başkanlığında yapılmış, kongreleri kendileri izlemişlerdir.¹⁷⁷

I. Türk Tarih Kongresi, Atatürk'ün huzurunda, 2-11 Temmuz 1932 yılında Ankara Halkevi'nde yapılmıştır. Amacı yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yolun öğretmenlere ve kamuoyuna anlatılması olmuştur. Yusuf Akçura, I.Türk Tarih Kongresi ile ilgili olarak; Türk tarihinin sadece Osmanlı tarihinden ibaret olmadığını ve çok öncelere dayanan Türk kültürünün Türkiye Cumhuriyeti ile sağlamlaştığını ifade etmiştir. Tarih kavramının çok önemli olduğunu vurgulayan Akçura, özellikle Atatürk'le beraber Türk milletinin tarihinin daha bir ehemmiyet kazandığını söylemiştir. Bir milletin en sağlam temellerini dil ve tarih olarak gören Akçura, Osmanlı Devletini dil ve tarih konusunda olumsuz bir şekilde eleştirmiştir. Osmanlı'nın dilini ağır bulan Akçura okuma yazmanın geriliğini ve cehaleti bu zor

¹⁷⁷ Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s.4-5.

dile bağlamıştır. Tarih konusunda ise; Osmanlı tarihini sadece kendi dönemiyle sınırlı tutmasını eleştirmiştir. 20.Yüzyılda toplumu batı hayranı olarak gören Akçura, Atatürk'ün desteğiyle bunun sonlanmaya başladığını ve bu doğrultuda da Türk Tarih Cemiyeti'nin büyük faydası olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁸

I.Türk Tarih Kurultayı'nda Afet İnan; Türklerin atalarının küçük bir aşiretten değil on binlerce yıllık yüksek bir ırktan geldiğini savunmuştur. Sümerlerin medeniyeti başlattığını da savunan Afet İnan, Anadolu'daki ilk medeniyet halkını Etiler(Hitit) olarak göstermiş ve bu medeniyetin aslında Türk olduğunu ileri sürmüştür. Girit'te ve Yunanistan'da yaşayan kavimlerinde aslında orta Asya'dan gelen geniş kafalı ırktan oldukları ve birçok özelliklerinin dil ve din gibi Türklere benzediği de Tarih Kurultayı'nda savunulan düşünceler arasındadır.¹⁷⁹

I.Türk Tarih Kurultayı bu yöndeki tartışmalarla sona ermiştir. Atatürk Tarih Kongresini sonuna kadar takip etmiştir. Kongre dönemim Maarif Vekili Esat Beyin konuşmasıyla 11 Temmuz 1932 de son bulmuştur.

A.Türk Tarih Kurultayı'nın İlk Günü

20 Eylül 1937'de II. Türk Tarih Kurultayı Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk, İsmet İnönü Afet İnan ve birçok yabancı yerli tarihçi ve halkın katılımıyla açılmıştır. Kongre hazırlıklarına 1936 sonbaharında başlanmıştı. Fakat esaslı çalışmalara 1937 yılı haziranın başında İstanbul'da kongrenin toplanacağı Dolmabahçe Sarayı'nda başlanmıştır. Organizasyon heyeti iki komite halinde çalışmıştır. Bunlardan biri tezler ve tebliğler komitesi idi. Bu komite kongrede okunacak tez ve tebliğleri tetkik etmekte ve bunların hangi kısmının okunacağını tespit etmiştir. Bu tebliğlerle Atatürk yakından alakadar olmuş ve komitenin tasdikinden geçmiş olan tebliğleri basılmadan önce okumuştur. Bu komitenin emrinde bir de tercüme heyeti bulunuyordu. Bu heyet, yabancı dilden gelen tebliğleri Türkçeye çevirmekte, Türkçe yazılmış mühim tezleri de yabancı dillere tercüme etmekte idi. Bir diğer komite ise; serginin hazırlanmasıyla meşgul olmuştur. Türkiye müzelerinden başka, Berlin,

¹⁷⁸ Yusuf Akçura " I.Türk Tarihi Kongresi" **Ülkü Halkevleri Dergisi**, Cilt1, Sayı:1. Şubat 1933 s,23.

¹⁷⁹ **A.g.e.**, s,27

Viyana, Peşte, Paris, Londra, Irak, Yunanistan, Sovyet Rusya ve İtalya müze ve arşivlerinden birçok kıymetli evrak ve vesikaların mümkün olanlarını aynen, mümkün olmayanların da fotokopisi veya kopyasını getirip kongreye sunmuştur.¹⁸⁰

Toplanan kurultay bir de tarih müzesi açılmasına vesile olmuştur. Aynı gün saat 10,00 civarlarında, Atatürk'ün yüksek huzuruyla tarih sergisiyle ve daimi Resim ve Heykel Müzesi açılmıştır. Bu merasime vekiller, mebuslar, mülki ve askeri erkân ile kongre delegeleri davet edilmiştir. Atatürk ve yabancı ilim adamları sergiyi çok beğenmişlerdir. Tarih Sergisi'nin açılmasından sonra yine Atatürk'ün emirleriyle Dolmabahçe Sarayı'nın eski veliaht dairesinde hazırlanmış olan resim galerisi de Atatürk tarafından açılmıştır.¹⁸¹

Açılış saatinden önce Dolmabahçe Sarayı'nın koridorları ve salonları davetlilerle dolmuştur. Büyük Önder 'e kız kardeşi Makbule Hanım, Profesör Afet Hanım, vekiller, mebuslar, Tarih Kurumu Erkânı eşlik etmiştir. Atatürk önderliğinde serginin A:(Milattan evvel, Türkistan, İran, Sümer, Anadolu ve Mısır), B:(Milattan evvel ikinci bin yılda Eti ve Asur Ticaret kolonileri), C: (Cumhuriyet devrine kadar kısımlar) bölümleri gezilmiştir.¹⁸²

Akşam gazetesi yazarı Necmettin Sadak'ın Kongre ile ilgili yazısında tarih kavramının çok önemli olduğunun vurgusu yapılmıştır. Yazar, tarihçilere de büyük görevler düştüğünü ifade etmiştir. Bilgilerin yalan ve yanlış aktarılmasının kötü sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiş, bu nedenle objektif olunması gerektiği üzerinde durmuştur. Tarih Kongresi'nin Türk Milletinin geçmişini ortaya çıkardığını söylemiş ve bunları kongreye gelen yabancı yazarların da öğrendiğini belirterek, milletimizin dışarıda da çok güzel bir şekilde anlaşılacağı vurgusunu yapmıştır. Sadak, kongreye yönelik tespitlerini şöyle sürdürmüştür:

“Tarih yazmak Tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmasa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır”

K.Atatürk

¹⁸⁰ 2.Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, seri no.2, İstanbul, 1943. s.38.

¹⁸¹ A.g.e., s.39.

¹⁸² Cumhuriyet, 21 Eylül 1937, s.1. Ülkü, Cilt:10 Sayı:56, 1937, s.173.

Yukarıda yazdığımız vecize Atatürk'ün, bundan altı yedi yıl önce Türk Tarih Cemiyetine-bu cemiyet henüz kurulduğu sıralarda-hareket düsturu olarak verdikleri bir emirdi. Bu kısa söz, yalnız Türk Tarih Cemiyeti'ne değil, bütün dünya tarihçilerine hitabeden uzun bir dersti. Atatürk bu dersin tatbikatına girişti: Türk Milletinin tarihini yapmıştı. Türk Milletinin -o zamana kadar yalan yanlış eksik doğru-tarihini yazmak lazım geliyordu. Yüksek dehasını işgal eden bin bir muazzam iş ortasında, Türk Milletine alfabetini öğrettiği gibi, beşeriyet kadar eski şanlı mazisini de öğretmek istedi. Bütün dünya kütüphanelerinden getirttiği her dilden binlerce kitap üstünde gece gündüz uğraştı. Eski Türk Tarihi ne ait hakikatleri bu hakikatleri inkâr edenlerin tetkiklerinden çıkardı. Onların ağzından söyledi toprakları kazdırttı delilleri ortaya çıkarttı. Altı, yedi sendir onun bulunduğu ilk malzeme üzerinde ve daima onun gösterdiği istikametlerde çalışan Türk Tarih Cemiyeti takdire layık bir gayret ile tarihimizin bütün devirlerine ait bilgileri toplamak ve tedvin(kitaplaştırmak) etmekle meşguldür. Bu maksatla önümüzde ki Eylül ayında Dolmabahçe Sarayı'nda büyük bir tarih kongresi toplanıyor. Kongrenin gayesi Türk Milletinin insanlık kadar eski olan tarihini meydana çıkartmak, Türk Milletinin beşeriyet kültürünün inkişafında(gelişme), oynadığı büyük rolü teberrüz(meydana çıkarma) ettirmektir. Bu büyük ilim ve hakikat davasını söylemeye, dinlemeye, bütün memleket âlimleri, orta mektepler, liseler ve bütün tarih hocaları davetli oldukları gibi Avrupa ve Amerika'dan on sekiz memleketin elli kadar tarih âlimi de davetlidir. Bu ecnebi âlimler arasında mesela; ilk matbaacılığın, Gutenbergten hatta Yunanlılar'dan evvel Anadolu'da Türkler tarafından icat olduğunu kongrede izah ve ispat edecek olanlar vardır. Kongre de sözle izah edilecek olan bu büyük davanın müspet ve müşahhas delilleri, kongre ile beraber açılacak olan tarih Sergisi'nde ayrıca görülecektir. Bu sergide taş devrinden itibaren, beşerin bütün tarih ve kültür safhaları, Osmanlı tarihini somuna kadar teşhir edilecek, Atatürk'ün yarattığı yeni Türkiye ve kurduğu Cumhuriyet eserleri için başlı başına bir yer ayrılacaktır. Atatürk kurtardığı vatan, kurduğu devlet ve yaptığı tarihle Türk'ün kuvvet ve kudretini dünyaya gösterdi. Bu günkü muazzam abide her hangi bir milletin eseri olamaz. Tarihte atlama sıçrama yoktur. Büyük eserleri büyük milletler yaratabilir. Bu ilmi hakikati ispat etmek için Türk Milletinin -Şimdiye kadar tarihe başlangıç sayılan devir ve kültürlerden çok evvel- İnsanlığın ilk

*medeniyet yolunu gösteren millet olduğunu ispat etmek lazımdır. Tarih Kongresi'nin Tarih Kongresinin ve Tarih Meşherinin vazifesi bu olacaktır.*¹⁸³

Bu gelişmeler ardından, Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil Çember'in aşağıdaki nutkuyla kongre başlamıştır:

“Atatürk, Sayın dinleyiciler:

Bugün II. Türk Tarih Kongresi'ni açıyoruz.

*Burada her şeyden önce yüksek huzurlarıyla kongremize şeref verme lütfunda bulunan ve Türk Tarih Kurumu'nu tesis ettikleri günden beri ilmi direktif ve işaretleriyle, tarih araştırmalarına yeni bir veçhe veren Reisimiz Atatürk'e sonsuz saygı ve sevgilerimi arz etmekle bahtiyarım. İkinci Türk Tarih Kurultayı'ndaki çalışmaların tarihi hakikatlerin bir kat daha aydınlanmasına yardım eder ümidini izhar eder ve kongreye muvaffakiyetler temenni ederim”.*¹⁸⁴

Açılış konuşmasının ardından kongre gündemine geçilmiştir. II. Tarih Kongresi'nin ilk günkü gündemi şöyledir:

Profesör Pittard: Neolitik Dönemde Ön Asya ile Avrupa arasındaki Münasebetler.

Profesör Necmi Dilmen: Türk Tarih Tezinde Güneş -Dil Teorisinin Yeri ve Önemi

Profesör Landsberger: Ön Asya Tarihin Esas meseleleri.

Dr.Andrae: Sümerlerin Monümantal Sanatları

Dr: Arif Müfid Mansel: Ege Tarihinde Akalar meselesi.

Profesör Dr Dörfeld: Turova Hisarlık Hafriyatı

Profesör Bilegen: Turova Hafriyatı¹⁸⁵

¹⁸³ Necmettin Sadak ‘‘Tarih Kongresi Tarih Sergisi’’ **Akşam**, 14 Temmuz 1937.s.4.

¹⁸⁴ **Akşam**, 21 Eylül 1937, s.1.

¹⁸⁵ **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1937, s.4.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Cemil'in açılış nutkundan sonra yapılan çalışmalardan birisi de Reis, Fahri Reis ve Reis vekilleriyle kâtiplerin seçilmesi işlemidir. Dönemin Maarif Vekili Saffet Arıkan Reisliğe, İsviçreli Profesör Pittard Fahri Reisliğe seçilmiştir. Başkan seçildikten sonra Maarif Vekili Saffet Arıkan aşağıdaki nutku okumuştur:

“Türk Tarih Kurumu'nun amacı yalnız Türk Kültürünü araştırmak değildir. Biz o çalışmanın kıymetini ve önemini medeniyet hayatına ermiş bulunan bütün milletlerin orijinal varlıklarını ve kültürlerini arayıp meydana koymasında görüyoruz. Türk Tarih Kurumu araştırmalarında; tezlerini ispat için arkeoloji ve antropoloji gibi müspet ilim buluşlarına ve bunlarla beraber Türk Lengüistiğine dayanır. İşte biz, Türk Tarih Kurumu, milletlerin çocuklarına verecekleri ahlaki dersleri bu işaret ettiğimiz mevhumdan almaları taraftarıyız. Türkiye Cumhuriyeti Kültür bakanlığının okullar programını bu esaslara göre tertip etmiş olduğunu bildirmekte fahir (şeref) duyarım.”¹⁸⁶

Kongre reisinin nutkundan sonra, encümenlerin seçilmesine geçilmiştir. Seçimden sonra Dil Kurumu adına, genel sekreter İbrahim Necmi Dilmen bir konuşma yapmıştır. İbrahim Necmi Dilmen tarih ve dil işlerinin birbirine bağlılığını anlatmış ve demiştir ki:

“Bu iki çalışma birbirine o kadar sıkı ve yakından bağlıdır ki; Türk Dil kurumunun kurulması bile Birinci tarih Kurultayının verimlerinden biri olmuştur. O günden beri, iki kardeş kurum kendilerini kuran ve koruyan yüce önderin, kutsal irşatları altında(yönlendirme)el ele vererek çalışmaktadırlar.”¹⁸⁷

Yabancı profesörleri temsilen İsveçli Profesör Pittard, yoğun alkış ve tezahüratlarla kürsüye çıkmış ve şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu Kongreye katılan yabancı âlimler adlarına söz söylememi istediler. Bu arzuyu büyük bir memnuniyetle yerine getiriyorum. Acaba beni neden seçtiler? Şüphesiz hiç kimseyi ürkütmeyen ufak bir memlekete mensup olduğum içindir ve

¹⁸⁶ Akşam, 21 Eylül 1937, s.3.

¹⁸⁷ A.g.e., s.1.

yahut belki de klasik bir tarihçi olmadığım dan ve bilhassa, öyle sanıyorum-ve o zaman da bu sebebi sevinçle kabul ediyorum.-ki, otuz altı yıldan beri, Türk Milletinin -ihtimal birçoklarımızdan ziyade- dostu olduğumdandır.

Şuracıkta bulunan ve sergisinde Arkeolojik zenginlikleri bize teşhir eden Anadolu'ya bakacak olursak şunu görüyoruz: Dokuz yıl önce meçhulümüz olduğu halde, bu gün bu yurdun birçok noktalarında meydana çıkan yontulmuş taş medeniyetini neolitik medeniyet ve ondan sonra da, bakır ve tunç medeniyetleri istihlaf (yerine geçme) etmektedir. İşte, bundan sonradır ki, Protoetiler gibi kavimler tarihe giriyorlar. Lakin bu Protoeti'ler de kimlerdir? Hiç şüphesiz, aynı yerlerde, bunlardan önce ki medeniyetlerden öğrendiğimiz insanların keşifleri vukuu bulmaktadır.”¹⁸⁸

Profesör bundan sonra Afet İnan'ın Bükreş Kongresindeki nutkunu övücü sözler söylemiş, Türk Tarih Kurumuna ve Atatürk' e teşekkürlerini bildirmiştir.¹⁸⁹

Bu nutuklardan sonra Türk Tarih Kurumu'nun iki faaliyeti anlatılmıştır. Bunlardan birincisi yapılan kazılar etrafındaydı, diğerleri ise basılan eserlere dairdi.

Afet İnan birinci tebliğinde yapılan şu kazılardan bahsetmiştir:

1.AHLATLIBEL, 1933:Ankara'ya 16 km mesafede bulunan Ahlatlıbel' de bakır devrine ait eserler ortaya çıkmıştır.

2.KARALAR, 1933:Arkeolog R.O.Arık, Ankara'ya 60 km mesafede olan Karalar da hafriyat yaparak Galat devrine ait bir şehir meydana çıkarmıştır.

3.GÖLLÜDAĞ,1934:R.O Arık'ın çalışmalarıyla Göllüdağ'da Frikya dönemine ait bir şehir ortaya çıkmıştır.

4.ALACA-HÖYÜK:1935,1937,Türk Tarih Kurumu 1935 yılında Eti İmparatorluk merkezi olan Hatusas civarındaki Alacahöyük'te, hafriyat yapılmasını Dr. H. Z. Koşay'a tevdi etmiştir. Üç yıldır bu işlemlere devam edilmektedir.

¹⁸⁸ Cumhuriyet, 21 Eylül 1937, s.7.

¹⁸⁹ Akşam, 21 Eylül 1937, s.9.

5. TRAKYA HÖYÜKLERİ: 1936, 1937 yıllarında bine yakın tahmin edilen Trakya Höyüklerinden 500'ü tespit ederek, Alpulu Höyükte, Hasköy Höyüğünde, Lüleburgaz Höyüğünde kazılar yapılması görevi Dr. Arif Cansel'e verilmiştir.

6. ANKARA KALESİ: 1937 yılında Ankara kalesinde yapılan sondajları, R.O Arık idare etmiştir.

7. ÇANKIRIKAPI: Aynı arkeolog Ankara'nın Çankırıkapı höyüğünde hafirler (arkeolojik kazı) yapmıştır.

8. ETİYOKUŞU: 1937 ilkbaharında Ankara Tarih Fakültesi öğrencilerinin Ankara'ya 5 kilometre uzaklıkta Çubuksuyu Vadisinde, Eti yokuşu mevkiinde, eski devirlere ait çanak çömlek kırıntıları bulduklarını Türk Tarih Kurumu haber aldı. Burada hafriyat yapılması görevi de Prof Dr. Kansu ya havale edilmiştir.

9. PAZARLI, 1937: Alaca-höyük civarında, Pazarlı mevkiinde Alaca-Höyük heyeti tarafından yapılan araştırmalar, yeni bir istasyonu arkeoloji haritasına ilave etmiştir.

10. Bu civarda Kuş tepe taraflarında tarihten evvel keramiklere (seramik) rastlandığından bu bölgede kazılar yapılması kararı alınmıştır.

11. İzmir namazgâh hafriyatına maddeten yardımda bulunulmuştur.

12. İSTANBUL, 1937'de Sarayburnu'nda araştırmalar yapılması müzeler müdürü Bay Aziz'den rica edilmiştir. Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi ve Müzeler Müdürlüğü çalışmaları sürdürmektedir.

Profesör Afet İnan bu kazıları anlatırken, tarih çağlarına ve kronolojiye göre bir sıralamada bulunmuştur.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Akşam, 21 Eylül 1937, s.9.

B.Türk Tarih Kurultayı'nın İkinci Günü

Tarih Kurultayının 2.günündeki faaliyetleri, 21 Eylül 1937'de Dolmabahçe Sarayı'nda devam etmiştir. Bu toplantıda Dr. Hamit Zübeyir Alaca-Hüyük Hafriyatı ve sonuçları hakkında projeksiyonla bilgi vermiştir. Bunu Kolej dö Fransa Tarih profesörü olan L'abbe' h. Breuil'in "Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki kavuşma noktası Türkiye" mevzulu tezi takip etmiştir. Profesör, tezinde Türkiye topraklarının Paleolitik devirde, diğer kıtalarla olan kültür münasebetlerinin izahına çalışmış ve bundan başka, yazının doğuşunu hazırlayan şematik sanatın kökenini Orta Asya'ya kadar götürmüştür. Bundan sonra Profesör Şevket Aziz Kansu, Ankara ve civarının prehistoryasındaki yeni buluşlar hakkında projeksiyonla bilgi vermiştir.

Kurultaya gelemeyen profesör Grostrang'ın tezi seksiyonla okunmuştur. Profesör tezinde Eti hükümdarlarının stratejilerinin çok derin olduğunu ifade ettikten sonra Boğazköy'ün stratejik vaziyeti ve Etilerin siyasi strateji ile diplomasideki gelişmişlik düzeylerini anlatmıştır.¹⁹¹

İsviçreli Profesör Pittard açıklamasında, Avrupa Medeniyeti'ni Türk ırkının Asya'dan getirmiş olduğunu belirtmiştir. Avrupa'daki Dolikosefallerin(kafatası ölçümü) o zamana kadar hububat ve ehli hayvan yetiştirip kullanmak kabiliyetinden mahrum olarak pek ilkel bir avcılık usulü ile yaşadıklarını, bunların olmadığı bir medeniyetin ise kurulamayacağını delillerle anlatmıştır. Profesör Türklerin Anadolu'ya yayılan medeniyete yönelik katkılarını şu sözleriyle somutlaştırmıştır:

"Bu istila edenler gelmemiş olsaydı, Avrupa kıtası yalnız iklimi ve hayvanatı itibariyle eski taş devirlerine ait görüntüsünü muhafaza edecekti. Çin Seddi gibi bir duvar Avrupa'yı ayırsaydı biz göçebe avcı gibi bir hayatın içinde yaşayıp duracaktık. İlk gemiciler Avustralya'yı Melanezyayı ve Amerika'nın bazı topraklarını keşfettikleri zaman bizim bu farz ve tasaffur ettiğimiz manzaraya benzeyen bir manzarayla karşılaşmışlardır. Şimdi bu mülahazaya göre Mezolitik devir sonundaki Asya ve Avrupa âlemini iki yapraklı bir defter gibi göz önüne getirebiliriz. Bu defterin Avrupa yaprağında; göçebeler ve avcılar vardır. Bunlar ne hayvan

¹⁹¹ Cumhuriyet 22 Eylül 1937, s.1.

beslemeyi bilirler ne de çiftlik etmeyi bilirler. Bu insanlar Paleolitik Medeniyetleri idrak etmiş bütün insanlar gibi, hayvani sisteme tabi ve ufak gruplar halinde yaşarlar. Avrupa'nın bu Mezolitik halkın kesif bir tarzda bulunmasına imkân yoktu; ekonomik hayatları buna engeldi. Bugünün avcılıkla yaşayan ve bu sebeple her gün yer değiştirmeye mecbur olan insanları da bu prehistorik mevcudiyetin birer aksi gibidir.

Defterin Şark yaprağına gelince; bu büsbütün başka bir manzara arz etmektedir. Burada külliyetli ve toplu olarak görülen insanlar toprağı ekiliyorlar, ehli hayvanları meralara götürüyorlar. Bunlara göre avcılık çok kolay ve müdafaa işi. Bu insanlar vahşi bitkiler arasından yenilebilecek ve yemiş veren buğday, arpa, darı gibi üretilmesi mümkün olanları ayırmışlar, domuzu, keçiyi, koyunu ve özellikle atı disiplin altına almaya ve bunları kendisine bağlı kılmaya muvaffak olmuşlar. Bu insanlar ehlileştirirdikleri bu hayvanları bir taraftan koruyor diğer taraftan da üreyip çoğalmalarını sağlıyorlar. Neolitik Medeniyet dediğimiz sosyal inkılâbı getirenler bugün Anadolu'da yaşayanların atalarıdır.”¹⁹²

Dolayısıyla Profesör Pittard, açık bir şekilde o günkü Avrupa'nın temellerinin Ön Asya'da olduğunu dile getirmiştir.

Kurultay'ın 2.gününde okunan diğer tezler ise şöyledir:

Profesör Landslerger” *Ön Asya Kadim Tarihi'nin Esas Meseleleri*” adlı bir tebliğ sunmuştur. Profesör tarih felsefesi ve metodoloji hakkında uzun bir girişten sonra tarih ilminin yardımcı dalları arkeoloji ve antropoloji ilimlerinin geçmişi öğrenmek için ne kadar önemli olduklarını belirtmiş, dil unsurunu ve dil ve tarihin bir arada çalışılması gerektiğini vurgulamıştır.

Profesör bundan sonra iddiasının uygulamasına geçerek Gutium yahut Kut kavminin bir Türk kavmi olduğunu bu kavmin dilinden o güne ulaşan kral adlarından dört tanesinin açıkça Türk ismi olduğunu ifade etmiş ve konuşmasını alkışlarla bitirmiştir.

¹⁹² Akşam, 22 Eylül 1937, s.6.

Berlin Müze Direktörlerinden Dr.Andrae Sümerlerin sanatları hakkında bir tez sunmuştur. Bu tezde Sümer kültürü, mimarisi ve sanatı hakkında bilgiler vermiştir.

Dr. Hamit Koşay ise Alacahöyük hafriyatını anlatmıştır. Tarih Kurumu adına yapılan Alacahöyük hafriyatı hakkında mükemmel bir fikir verdiği düşünülen bu tebliğinde Hamid Koşay, kurumun burada nasıl hafriyat yaptığını ve ne kadar derinliklere inildiğini anlatmış ve bu hafriyattan elde edilen neticeleri paylaşmıştır.¹⁹³

C.Türk Tarih Kurultayı'nın Üçüncü Günü

22 Eylül 1937'de saat 14,00 da II. Türk Tarih Kurultayı'nın üçüncü günündeki sunuşlar yapıldı. Atatürk her zamanki gibi kongrede yer alıyordu. Yanında Sıhhiye Vekili Refik Saydam ve Maarif Vekili Saffet Bey vardı.

Kongre Reisliğini Hasan Cemil, Kâtiplikleri de Kemal Ünal ve Sıdıka İnan yapmıştır. Kongrenin üçüncü günündeki ilk tezi sunan Yusuf Ziya Özer olmuştur.¹⁹⁴

Profesör Yusuf Ziya Özer'in tezine göre; Asya'nın her tarafında elde edilen arkeolojik eserler, Neolitik medeniyetin kaynağının Orta Asya olduğunu göstermiştir. Özer, Pompelli'nin Eno hafriyatı ve Hezofeld'in Persopolis hafriyatının bu sonucu kesinleştirdiğini söylemiştir. Urada Lagasta, İran yaylasında son yapılan hafriyatında yeni fikirler ve yeni sonuçların ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmiştir.

Burada şimdiye kadar tarih ve arkeolojinin bize bildirmediği pek eski bir saltanat hanedanının mezarlarını bulduğunu, bu devirde kral ve kral ailesinin vefatında saray kadınlarından ve hademe ve muhafızlardan bir kısmının da bunlarla beraber kurban edildiği anlatmıştır. Burada ölülerin kullanıldığı bütün eşya ve mücevheratla kurbanların kendi zenginlerinin de beraber defnedildiğini söylemiştir. Sümerlerde böyle bir adet olmadığına göre bunların Presümeriyen olduğunu da ifade etmiştir.

¹⁹³ Akşam, 22 Eylül 1937, s.6.

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 23 Eylül 1937, s.1.

Mekküenem'in, İran yaylasında yaptığı hafriyat da, eski 1 süs denilen sanatın bütün İran yaylasında mevcut olduğu görüldüğünden Süs 1 medeniyetinin İran medeniyetini geliştirdiğini söylemiştir. Mösyö Konteno'nun hafriyatında süs 1 ve 2 medeniyeti diğerine karışım olarak bulunmasına karşın 2.süs müddetince de ayrı bir medeniyet olmayıp 1.süsün devamı olduğunu ifade etmiştir. Ancak Anadolu İran yaylasına kadar uzanan bir halkın tesirine maruz kalmak suretiyle 1.süsten farklı bir medeniyet gibi görüldüğü fikri de doğmuştur.¹⁹⁵

1.Süs Medeniyetinin İran yaylasında görülmüş olduğu kabul edilse de, İran yaylası bu devirde buz tabakalar halinde bulunduğundan bu medeniyetin orada olmayıp Orta Asya'dan yayılmış bir medeniyet olacağı, Süs ve Sümer Medeniyeti'ne ışık tutan İran'daki Neolitik medeniyetin Orta Asya mahsulü Türk Medeniyeti olduğu düşünülmektedir.

Subarlara gelince büyüklerin cenazesinde insan kurban edilmesi âdetiyle bunları İskitlerden ziyade Orta Asya'da Türk kavmine yaklaştırmanın daha doğru olduğunu söylemiştir. Etnik itibariyle Türklerin Suar kavmi olduğunu Suar ve Suların da aynı kabileden geldiğini ve su manasını taşıdığını ileri sürmüştür.

Türk Dil Kurumu başuzmanı ve Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türkoloji Profesörü Abdülkadir İnan Altaylardaki Pazırık hafriyatında meydana çıkarılan atların vaziyetini Türklerin defin merasimi bakımından açıklaması ile mezarın Türklere ait olduğunu anlatan bir tebliğ sunmuştur.

Bay İnan Altay'daki pazırık hafriyatında milattan önce üçüncü veya dördüncü asra ait birçok şeyin bulunduğunu söyledikten sonra gömüldüğü günden beri buz tabakası altında sapasağlam kalmış on at cesedi meydana çıkarıldığını, bunların hepsinin aygır olduğunu kuyruklarının kesik ve kulaklarında başka başka nişanlar bulunduğunu açıklamıştır.

Profesör bundan sonra bu yazıya dair çalışmaların, bu mezarı "Türk olmayan" bir kavme ait gibi gösterdiklerini, hâlbuki tarihi malumata göre üçüncü asırdan beri buralarda Türklerin yaşadığını söylemiştir. Ayrıca mezardan çıkarılan atların sayısının, nişanlarının, geyik kuyruklarının ve hepsinin ağır oluşunun ancak Türk

¹⁹⁵ A.g.e., s.8.

Tarihi ve Etnografyası ile açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre bu cihetin bu güne kadar yazılan tezlerde tamamıyla ihmal edilmesi yüzünden bütünüyle yanlış teşhisler konulmuştur.¹⁹⁶

Alman Profesör Vonder Osterin “Anadoluda Milattan Önce 3.Bin yıl” adlı tezinde ise, Anadoluda Milattan önce üçüncü bin yılda iki büyük kültür çevresi gördüğünü, bunlardan birisinin Truva II ve ona yakın istasyonlarda temsil olunan Garp tarafı Kültürü, diğeri de Orta Anadolu Kültürü olduğunu savunmuştur. Her ikisinin kökünün aynı olmasının muhtemel olduğunu savunan Profesör, Garptaki kültürün kendi içerisinde geliştiğini Orta Anadolu Kültürü’nün ise doğudan esinlendiğini ileri sürmüştür. Orta Anadolu Bakır devri adı verilen bu kültür Doğu Anadolu’nun zengin madenleri sayesinde doğmuş ve böylece çok yüksek bir maden kültürünü tetiklemiştir. Garba doğrudan yayılmış olan bu kültürün izlerinin Alishar, Alacahöyük, Ahlatlıbel ve Etiyokuşta görüldüğünü ve Alishar hafriyatının bu kültürün başlangıcına dair takribi bir tarih kabul etmeyi mümkün kıldığını savunmuştur. Ayrıca burada M.Ö. 3200 yılına ait bir mühür bulunduğunu söylemiştir.¹⁹⁷

Girit Arkeoloji İşleri Direktörü Profesör Dr. Marinatos, “ II. Bin Yılda Girit ve Girit Anadolu Dünyası” başlıklı tezinde, Girit’in pek eski zamanlardan itibaren kültür, sanat ve din bakımından küçük Asya’yla bir kül teşkil ettiğini, hatta üçüncü bin yıldan itibaren tüm Ege Havzası’nın Küçük Asya kavimleri tarafından istila edildiğini ileri sürerek son senelerde dile getirilen Hindo -Cermen göçleri fikrini reddetmiştir.

Profesör Marinatos Anadolu’nun Yunan karası ve diğer adalardan ziyade Girit’le irtibatı olduğunu ileri sürmektedir. Profesör Giritlilerin iki binyıl içinde Anadolu sahillerinde koloniler kurduklarını yahut zelzeleler yüzünden harabeye dönmüş adayı bırakarak Anadolu’ya geçmiş bulduklarını diğer taraftan da Akaların Kontinan’da kurmuş oldukları medeniyetin Anadolu ile yakınlığına işaret etmiştir.

¹⁹⁶ Akşam, 23 Eylül 1937,s.13.

¹⁹⁷ Cumhuriyet, 23 Eylül 1937, s.1,8.

Netice olarak Profesör Girit'in ilk önce Yunan karası ile etkileştiğini ve daha sonra bu iki medeniyetin Küçük Asya ile kaynaştığını, ayrıca aradaki bağların hiçbir zaman çözülmediğini söylemiş ve *“Beşeriyetin beşiği Asya'dır, Fakat kültürün beşiği Anadolu'dur.”* diyerek tezini sonlandırmıştır.¹⁹⁸

Bundan sonra Profesör Kurt Bitter, Prehistorik Devirde Anadolu'da ölü gömme adetleri mevzulu tebliğini sunmuştur. Profesör ölü gömme adetlerini tetkik suretiyle Etilerin dini ve fikri vaziyetlerini açıklamıştır. Tebliğ sahibi Boğazköy hafriyatında elde edilen bir çivi yazılı tablet aracılığıyla Etiler'de ölü gömme âdeti hakkında dikkate şayan bilgiler vermiş, Anadolu da başlıca dört muhtelif ölü gömme tarzı bulunduğunu ve bunlara topraktan mezar, yumurta şeklinde mezar ve sandık mezarı ve kuyu mezarı adı verilebileceğini söylemiştir. Profesör neticede ölü gömme hakkında bilgi vermiştir.

Ankara Dil Tarih Fakültesi Profesörlerinden Güterboğ da *“Etilerde Tarih Yazıcılığı”* mevzulu bir tez sunmuştur. Etilerdeki tarih yazıcılığının önem derecesini ilmi bir tarzda ve vesikalara dayanarak açıklayan Profesör tarihin ehemmiyetini ve milli şuurun tarih şuru demek olduğunu ve bu kongrenin Türkiye'yi idare edenlerin bu hakikati en iyi anlayan kişiler olduğunu anlattıktan sonra tezinin detaylarını vermiştir. Etilerde tarih yazıcılığının Sümer ve Babilliler'deki yapı veya vakıf kitabelerinde göze çarptığı gibi daima din ile alakalı olmadığını, Etiler'deki tarih tasvirlerinde ekseriyetle devlet fikri görüldüğünü, bu nevi tarihçilik örneklerinin hiyeroglif yazısıyla yazılmış bulunmasına göre, bunun Etilere mahsus ve Mezopotamya tasvirinden bağımsız bir zihniyetin ürünü olduğunu söylemiştir.¹⁹⁹

D.Türk Tarih Kurultayı'nın Dördüncü Günü

23 Eylül 1937 'de Tarih Kurultayı'nın dördüncü günü Atatürk önderliğinde toplanmıştır. Altı profesör tezlerini okumuşlardır. İlk olarak söz alan Profesör M.Şemsettin Günaltay tezinde Türklüğe ilişkin şunları ifade etmiştir:

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1937, s.8.

¹⁹⁹ *A.g.e.*, s.8-9.

“Bazı tarihçiler şu iddialarda bulunmuşlardır:1:Dokuzuncu ve onuncu asırlarda İslam Dünyasına en parlak devirlerini yaşattıran ilim hareketi Türk olmayan unsurların eserleridir.

2:Parlak bir inkişafa mahzar olan bu hareket, Selçuk Türklerinin Ön Asya'yı istila etmeleri neticesinde durmuş, bu hal İslam Dünyasının umumi inhitatına(aşağılanma) sebep olmuştur.”²⁰⁰

Profesör Şemsettin Günaltay İslam Dünyası'nın aşağılanmasına sebep olan bu iddiaları şöyle çürütmüştür.

“Selçuk Devletinin İslam Dünyasına hâkimiyetinin hakiki neticeleri şu oldu:

1.Yakın şarkı sarsmakta olan anarşik devir son buldu. Afganistan'dan Akdeniz kıyılarına, Mısır hudutlarına kadar uzayan sahalarda tek bir idareye bağlı, disiplinli bir imparatorluk kurulmuştur.

2.Geniş İmparatorluk dâhilinde herkesi malından, canından emin olarak yaşatan kanunlar, hükümler cari olmaya başlamıştır.

3.Vergiler düzenlendi, halkı ezen kanunlar kaldırılmıştır.

4.Türkistan'dan Akdeniz'e uzayan geniş sahada asayişin tekarürü, ticaretin gelişimine yol açtı. İpek Ticaret yolu yeniden açılmış olmuştur.

5.Malazgirt zaferi anarşik devirden istifade ederek bir taraftan Erzurum'a, diğer taraftan Urfa'ya, Trablus, Şama, Hamaya kadar ilerlemiş olan Şarki Roma İmparatorluğu'nun eski vaziyetini iade etmek yolundaki hülyalarına hitam etmiştir.

6.Bütün dinler ve mezheplere karşı eşit davranmaya çalışan Türk Milleti, devlet otoritesi ile daha da ilerlemiştir.

7.Selçuk Sultanlarının İslam dünyasına kazandırdıkları huzur ve asayiş yeni ilerlemelere yol açtı. Rey'de, İsfahan'da, Bağdad'da, Nişabur'da yeni üniversiteler açıldı. Hastaneler yanında Tıp Fakülteleri kurulmuştur.

8.Selçuk Türkleri, Müslümanlığı Ön Asya'da boğmak ve çıktığı çöle sokmak isteyen Haçlılara karşı koyarak Suriye, Mısır ve Mezopotamya Araplığını kurtarmışlardır.

9.Türklerle iletişimde olan Haçlılar Türklerden öğrendikleri sayesinde Garp'ta Rönesans'ı başlatmışlardır. Türk Tarihi düne kadar bizzat Türkler tarafından yazılıp müdafaa edilemediğinden yalnız Müslüman dünyası için değil,

²⁰⁰ Akşam, 24 Eylül 1937 s.1.

bütün beşeriyet için bir yükselme hızı olan Selçuk istilası, yabancılar tarafından bir felaket amili gibi gösterilmiş ve saydığım bazı hakiki neticeler ihmal edilmiştir."²⁰¹

Profesör Ernest Von Aster, "*Felsefe Tarihinde Türkler*" isimli tezinde Türk milletinin benliğine has bir milli kültürün yaratılmasında ne gibi aşamalardan geçtiğini ve cihan kültürüne ne gibi yardımlarda bulunduğunu, Türklerin felsefe tarihindeki payını araştırmaya çalışacağını belirtmiştir. Ardından da Garp Felsefesi başlangıcının ilk defa küçük Asya sahillerinde görüldüğünü, bununla beraber bu sahillere Sümerlerin mirası intikal etmemiş olsaydı astronomik tasavvurların kurulmasına imkân bulunmayacağını söylemiştir. Müteakiben Orta Çağ felsefesini yeni bir açıdan incelemeye girişeceğini söyleyen Von Aster, Farabi ile İbni Sina'yı tahlil ederken, İslam ve Hıristiyan felsefelerini de mukayese etmiş, Türk felsefesinin bağımsız fikir karakteri taşıdığını ve Eflatun ile Aristo'ya ait fikirleri geliştirip ileri götürdüğünü açıklamıştır. Son olarak da "*Garp tabiat üzerinde ilmi ve teknik hâkimiyetini tesis etmiştir. Hâlbuki şark, ruhun enginlerine karşı garptan daha kıymetli ve daha derin bir anlayış gösterdi. Bugün bu iki tarafı birleştirmek icap eder. Bu hususta ehemmiyetli bir yol oynaması gereken bir millet varsa o da Türk Milletidir*".²⁰² Demiştir.

Bayan Marguerite Dellebach "Türklerin Antropolojik Tarihlerine Dair Vesikalar" mevzulu bir tez sunmuştur. Ön Asya ve Balkanlar hakkında şimdiye kadar yayılmış olan Antropolojik ve Antropometrik tetkiklere dayanan bir harita yapmıştır. Ön Asya ve Balkan memleketlerinin ırkları ve kafatası ölçümleri hakkında bilgi vermiştir. Neticede Orta Asya'dan Tuna'ya kadar olan sahada uzun ve Orta boylu ve yuvarlak kafatasının(brakisefal) hâkim bulunduğu memleketlerle, uzun boylu uzun kafatası yapısı(dolikosefal) olanların memleketlerini birbirinden ayırmıştır. Bu ayrıma göre Bulgarlar, Araplar ve Efganlılar'ın uzun kafatasına sahip olduğunu ifade etmiştir.²⁰³

Profesör Fuat Köprülü "Orta Zaman Türk hukuki Müesseselerini" tetkik eden bir tebliğ sunmuştur. Profesör; bazı batı tarihçilerinin söylediği gibi "Türkler ancak

²⁰¹ **Akşam**, 24 Eylül 1937,s.1.

²⁰² **A.g.e.**, s.4.

²⁰³ **A.g.e.**, s,7.

Müslüman olduktan sonra hukuk müesseselerine kavuşmuştur” iddialarını çürütmüştür. Fuat Köprülü Türklerin Çin’le Avrupa arasında ve İslam’dan evvel muhtelif asırlarda kurdukları devletlerde eş hukuki karakterler olduğunu uzun uzadıya açıklamıştır. İslam’dan sonra kurulan Türk devletlerinde de dini hukuk çerçevesine kapanmayan Türklerin kendi ihtiyaçlarına ve anelerine göre hareket ettiklerini anlatmıştır.

İtalyan Profesörü Profesör Rossi, Türkçe konuşarak tezini sunmuştur: Bütün İtalyan kütüphaneleri arşivlerinin -bilhassa Venedik, Cenova, Roma Evrak hazineleri-Türlere dair yazılan birçok eserlerle dolu olduğunu söylemiştir. Profesör Rossi bunlardan inceleyebildiklerinin isimlerini anlatmıştır. Türkiye’ye dair İtalyadaki eserlerin hiçbir yerde görülmemiş derecede zengin olduğunu söylemiştir.

Profesör Bossert “*Tabi Sanatının Keşfi*” konulu tezinde; Çinliler ve Uygurların Tabi sanatı hakkındaki buluşlarından söz etmiştir. Faiston Diski üzerindeki incelemelerini anlatmıştır. Profesör bu diskin şekil ve vaziyetini, üzerindeki yazının karakterini ve ait olduğu devre göre, bunun ilk matbaa örneği olduğu dış üzerindeki yazının bir manzume olduğunu anlatmış ve bu vesikanın da Likya’ya ait bulunduğunu ifade etmiştir.²⁰⁴

E.Tarih Kurultayı’nın Beşinci Günü

24 Eylül 1937’ de II. Türk Tarih Kurultayı Profesör Afet başkanlığında beşinci toplantısını yapmıştır. Kurultay’ın sekreterliğini Münire Gürer ve Faik Reşit üstlenmişlerdir. Bir önceki toplantının özeti yapıldıktan sonra ilk sözü Profesör Cabriel almıştır;

Selçuk mimarisi hakkındaki tezinde, Anadolu’daki Selçuk mimarisinin o güne kadar tam olarak tanınmadığını ve ikinci derecedeki şehirler ihmal edilerek yalnız sultanlığın merkezi olan Konya’nın incelendiğini söylemiştir. Selçuk ekolüne yabancı bir ekolün devamı tarzında bakıldığını ve bunu yanlış bulduğunu ifade eden Profesör, sözlerini şöyle sürdürmüştür: “*Hâlbuki İran ve Suriye sınırlarından Bizans*

²⁰⁴ Akşam, 24 Eylül 1937,s.1,7.

kapılarına kadar, Konya Krallığı,12 ve 13. asırlarda üzerlerinde yepyeni bir ruhun tesiri bulunan orijinal eserlerin yükseldiğini görmüştür. Camiler ve medreseler Anadolu iklimine uygun, şuuri tiplere göre tasarlanmış olup her bölgenin yetiştirdiği malzemeyi mantıklı bir şekilde kullanmıştır. Yollar üzerine sıralanan kervansaraylar muhteşem kompozisyonlara denk gelmekte ve Orta Çağ Şark medeni kaynağının en önemlileri arasındadır. Türbeler ehram biçimindeki vakıfları ile gerek payitahta ve gerek eyalet merkezlerine bir hususiyet vermek için başlı başına yeterlidir. Sanatkâr onu taştan oymuş, renk renk parlak nakışlarla süslemiş, her yer de orijinalliğini ispat etmiştir. Bu kreasyonun Türkler olduğunu inkâr etmek mümkün değildir. Selçuk Abideleri yurdun sosyal durumu hakkında bize bilgi vermektedir. Bizans âleminin enkazı üzerinde 11.asırda birer fakir kasabacık menzilesine düşen eski zamanın o büyük beldelerinin yerinde, Türkler, yığınla abidelerinden her biri canlı bir vesika teşkil eden bu eserleri kurmuşlardı”²⁰⁵

Profesör Şevket Aziz tezinde Selçuklu İmparatorluğu’ndan, Oğuzlardan ve kökenlerinden bahsetmiştir. Profesör yapmış olduğu araştırmaları anlatmış ve çok önemli bilgiler vermiştir:

“ 11. ve 12. Asırlarda kurulmuş olan Büyük Selçuklu Devleti, Türklerin Oğuz veya Guz şubesinde dirler. Biz Garp Türklerinin Uygur ve Karluk Türkleri adını taşıyan zümrelerinden ziyade oğuz Türklerinin hüviyeti ve tabiatı üzerinde duruyoruz. Çünkü Asya’nın çok geniş bir sahasında Selçuk imparatorluğunu kuran İslam ve Türk âleminin -hatta bütün cihan tarihini-mukadderatı üzerinde kuvvetle tesir eden ve Anadolu’yu Türkleştiren Oğuz Türkleridir. Cihan Tarihinin üzerinde büyük etkileri olan Oğuz Türkleri hangi insan tipindedir? Bunun için Ankara’da Selçuklulara ait Yediler mezarlığında 1935 yılında haziran ayında meydana çıkardığımız Selçuk Türklerine ait iskeletler üzerinde yaptığım araştırmaları paylaşmak istiyorum. Türk Tarih Kurumunun yardımıyla yapmış olduğum bu araştırmam başlangıçtır. İnşallah devamı gelecektir.

Bu iskeletler yaklaşık on tanedir. Üçü kadın Yedisi erkektir. Bu iskeletlere paralel olarak çıkardığım netice şudur ki;

²⁰⁵ Cumhuriyet, 25 Eylül 1937, s.1,8.

- Selçuklular yuvarlak kafalı ince uzun burunlu, kafa damı yüksek yüzleri orta boyda ve orta boylu insanlardır. Bu insanlar fiziki olarak, beyaz ırkın "Alp'li" dediğimiz grubuna girmektedirler. Alpliler bize göre Proto-Türklerdir.
- Tarihi zamanlarda Anadolu'ya gelmiş olan Oğuz Selçuk Türkleri kendilerinden evvel Prehistorik çağlarda Orta Asya'dan garba doğru göç etmiş olan Pro -Türklerin göç yollarını takip etmişlerdir.
- Oğuz Selçuk Türkleri Anadolu'yu istila etmekle ihya edildiği gibi Anadolu'nun ırki simasını tamamen değiştirmiş değillerdir. Çünkü Selçuklular, Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu da Pro-Türkler varlıklarını sürdürmüşlerdir".²⁰⁶

Kürsüye gelen Profesör H.Vallais Ön Asya'nın ırk tarihi hakkında aşağıda yer alan tezini sunmuştur:

*"İrklar üzerinde çalışmak çok zor bir iştir. Bu mevzuda Asya'da, Filistin'de, Mezopotamya' da araştırmalarda bulundum. Orta Asya'da beyazlar ve bazı siyahlar vardır. Fakat bunlar kölelerden ibarettir. Sümerlerin beyaz ve siyah olduklarını söyleyenler vardır. Filistin'de Neolitik Devirde Neander Tolensis isminde bir tip yaşıyordu. Bu devri takip eden mezolitik devrinden kalan iskeletler brakisefal ile büyük bir benzerlik göstermektedirler. Delikosefal ırkı sonradan gelmiş ve bir takım değişimler geçirmiştir. Brakisefal, bu ırkı azar azar mahvetmiştir. Şimdi Anadolu da Brakisefal ırklar vardır. Hâlbuki Orta Anadolu da iki ırkta mevcuttur. Cenubda ise Delikosefal' lar mevcuttur. Bedevi Araplar Delikosefal ırkına mensuptur."*²⁰⁷

Bizans kaynakları ve Türk tarihi hakkında ise Macar Profesörü Moraveisk şunları söylemiştir:

*"Türk kavimleri ile Bizans münasebetinin harp ve sulh halinde bin yılı aşkın bir zaman saldırgan bir halde yaşamaları sebebiyle Türklere ait vesikalar harap olmuştur. Bizans kaynaklarında da Türklerden bahsedildiğine göre, Bizans Kaynakları Türk tarihi açısından çok önemlidir."*²⁰⁸

²⁰⁶ Cumhuriyet, 25 Eylül 1937, s.8.

²⁰⁷ A.g.e., s.8.

²⁰⁸ A.g.e., s.9.

14.ve 15. asırda Anadolu beyliklerinde Toprak ve Halk idaresi adlı tezinde Profesör İsmail Hakkı:

“Yapılan araştırmalar neticesinde Anadolu beyliklerindeki arazi ve halk idaresinin Osmanlılardakine benzediğini gördüm. Bu teoriden yola çıkarsak Osmanlı, toprağın idare usulünü Anadolu Beyliklerinden rnek almışlardır.

Arazi sisteminde Selçuklu Türkleri toprağını ikta, has, vakıf olarak bölmüştür. Arşıvdeki kayıtlarda Anadolu beyliklerinden Menteşe, Saruhan, Aydın ve Candaroğulları nın da bu yolda yürüdükleri görülmüştür. 14. ve 15.asırdaki halk idaresine bakacak olursak; Toprak devlete aittir. Kylde bu toprağın geçici sahibidir. Toprağı işletip özürsüz olarak boş bırakmadığı sürece toprak kylnndr. Öldüğü takdirde erkek çocuğa bırakılır şayet toprağı özürsüz işleyemese toprak elinden alınır ve bir başkasına verilmiştir. Toprağa böylece sahip olan köylü, toprağın hsılatından devlet hazinesine vereceği şr ve resmi oraya vermeyerek o vergi devletçe kime tahsis edilmişse ona verir. Yani köylünün işlediği toprak tımarlı sipahiye aitse ona, vakıfısa vakfa, mlkse mülk sahibine verirdi. Bazen ikisine birden verilirdi. Toprağı işleyen köylü Avrupa da olduğu gibi derebeyinin kölesi değildi. Toprak devletin olduğundan her ikisi de devlete karşı hizmetle mükellefti. Buradan yola çıkacak olursak Anadolu Beyliklerinde toprak yönetimi Osmanlı ile aynıdır. Beylikler de bu usulü Selçuklular'dan almışlardır.”²⁰⁹ sözleriyle iddiasının içeriğini aktarmıştır.

F.Türk Tarih Kurultayı'nın Son Günü

II. Türk Tarih Kurultayı 25 Eylül 1937'de son toplantısını yaparak faaliyetini başarılı bir şekilde bitirmiştir. Profesör Afet İnan Türkiye Cumhuriyeti tarihçesini ve Osmanlı Devleti'nin gelişim sürecini anlatmıştır. Tarihçilerin hepsine katılımları için teşekkür etmiş ve hepsinden övgüyle söz etmiştir. Kongrenin Türk Tarihi açısından çok faydalı olduğunu ve Türk insanının çok şey kazandığını ifade etmiştir.²¹⁰

Kurultay bittikten sonra Profesör Afet İnan tarafından; 26 Eylül 1937'de Beylerbeyi Sarayı'nda, Kurultay'a katılan 16 Profesre ay ziyafeti verilmiştir.

²⁰⁹ Cumhuriyet, 25 Eylül 1937 s.8

²¹⁰ Cumhuriyet, 26 Eylül 1937 s.1

Atatürk'ün de şeref verdiği bu ziyafete Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'la, İmar Bakanı Ali Çetinkaya, milletvekilleri ve Bükreş büyükelçisi Hamdullah Suphi de katılmıştır.²¹¹

İkinci Türk Tarih Kurultayı ile ilgili olarak Enver Ziya Karal bu kurultayın milletimizin geçmişi açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.1 Temmuz 1932'de yapılan 1.kurultayla 2.kurultayı kıyaslayan Karal 1.kurultayı ikincisine göre daha eksik bularak, 1937 Kurultayı'nın milletimizi daha da aydınlattığını ifade etmiştir. Özellikle 1.Kongrede Türkler hakkında çok fazla bilgi ortaya atılmasına rağmen Karal bunların bir çoğunu eksik bulmuştur.Buna karşılık II. Türk Tarih Kurultayında Türklerin kökeni hakkında özellikle Afet İnan'ın verdiği bilgileri çok yararlı bulmuştur. Afet İnan'ın kurultayda ifade ettiği gibi "*Türk Tarihi sadece Osmanlı tarihinden ibaret değildir*" sözüne katılmış ve Türk ulusunun bütün milletlere kültür ışığı dağıttığını ifade etmiştir. Karal Türk Tarih Kurultayı'nda bahsedilen tezleri oldukça faydalı bulmuş ve bunların özellikle yabancı tarihçiler tarafından da kabul edilmesi kendisi tarafından övgüyle karşılanmıştır. Bundan sonraki Kurultaylarda da Türk tarihçilerinden daha başarılı sonuçlar çıkacağına inandığını söylemiştir.²¹²

Tarih Kurultayı ile ilgili olarak Türk basınında birçok olumlu değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmelerden biri de Hasan Ali Yücel tarafından kaleme alınmıştır. Hasan Ali Yücel yazısında Tarih Kurultayı'ndan evvel açılan sergi ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Serginin Türk milletinin milli duygularını ortaya çıkartması açısından çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda geleceğimize ışık tutması açısından çok önemli olan sergi ve Tarih Kongresi hakkında olumlu saptamalarda bulunmuştur. Tarih Kurultayı'nı, Türk tarihini ve geçmişini anlamak açısından çok önemli bulan Yücel, yazısını şöyle sürdürmüştür:

"Dün açılan Türk Tarih sergisini mazide ve halde bize bizi bulunduran eşsiz varlığın, Atatürk'ün izinde yürüyerek ziyaret ettik, Bunun manası şu idi:

Türk Milleti dün ve bugünde neye sahipse, hepsini ona bulduran ve veren, yarın için en bahtiyar istikbali, bir ata mirası olarak müstakbel nesillere bahşeden büyük insan; tarihten önceki devirleri başlangıç almış ve Türkiye Cumhuriyeti ile en

²¹¹ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1937 s.1

²¹² Enver Ziya Karal, "Türk Tarih Kurultayı" **Yeni Türk Mecmuası** Cilt:5, Sayı:58 s.1143.

özlü bir eserde noktalanmış on binlerce yıllık bir yol üzerinde yürüyordu. Biz de onun arkasından, asırların çizdiği bu hattı şuurla, dikkatle ve içimizde saklamaya çalıştığımız heyecanla takip ediyorduk. O daima kendi benliğini milletin benliğinde aramıştır. Henüz genç bir mektepli iken, yatağında uykusuz geçirdiği geceleri dolduran düşünceler, bu aramanın en aziz hatıralarıdır. Hayatının her safhasında, aldığı küçük büyük resmi vazifelerin içinde ve üstünde hep Türk Milleti için duydu. Türk Milleti için düşündü ve Türk milleti için yaşadı. Milletini düştüğü çöküntü ve yıkımdan kurtarıp istiklale kavuşturdu. Türk Tarih tezi ve o tezin incelenmesine memur ettiği Türk Tarih Kurumu bu teveccühten doğmuştur. Dün öğleden sonra açılan ikinci Tarih Kurultayında yüksek tarih bilgini Profesör Pittard'ın, bütün yabancı âlimler adına söylediği nutku dinlerken Tarih Kurumumuzun aldığı ve başardığı vazife ve muvaffakiyetleri bir kez de ondan işitmiş olmak göğsümüzü iftiharla doldurdu. Delegelerimizin Bükreş'teki arkeoloji ve antropoloji enternasyonal kongresindeki kazandıkları başarıdan duyduğumuz memnuniyetler, büsbütün arttı. Türkiye Cumhuriyetinin ilim sahasında var olduğunu görmek ve onsuz, ilim âleminin eksik ve aksak kalacağını anlamak, ne büyük bir bahtiyarlıktır. Gördük ki Türkiye topraklarının altı, asırların tabaka tabaka biriktirdiği medeniyet eserleri ile doludur. Üstünü ise; Atatürk çocuklarının çalışma ve bilgilerinin eserleri süsleyecektir. Bu demek, dün ile bugün, mazi ile hal, tarih ile istikbal büyük bir şahsiyetin iradesinde tecessüm (göz önüne gelmiş) etmiş demektir. Onun için biz Atatürk'ün varlığında bütün Türk tarihi'ni görüyoruz ve mazimizi, onun dehasının eski günlerimize ışık salması, istikbalimizi gene onun dehasının nurlarını ileri ufuklara uzatması manasına alıyoruz.”²¹³

Ahmet Emin Yalman'ın yazısında ise tarih ve geçmiş kavramının çok önemli olduğu vurgulandığı gibi Tarih Kurultayı'nın Türk milletinin milli duygularını geliştirmesi açısından taşıdığı önem de aktarılmıştır. Aynı zamanda Türk Tarih Kurultayı'nda yer alan tezlerin Türk halkının tarih bilgisine büyük katkı sağladığı da şöyle açıklanmıştır:

“Bir millet için en büyük kuvvet kendi kendini tanımak kendi kendine güvenmektir. Tanımak diyince geçmiş günlerinde hesabı vardır. İnsan bilgisinin

²¹³ Hasan Ali Yücel, “Türk Tarihi ve Atatürk” **Akşam**, 21 Eylül 1937, s.1,7.

aydınlatabileceği en eski zamanlarda milletin ilk babaları neler yapmışlardır. Tabii muhitleri ve başka insanlarla mücadelelerinde ne gibi imtihanlar geçirmişlerdir? Milletin bütün tarihi varlığında beliren kuvvet ve zayıf unsurları nelerdir? Ne gibi medeni kıymetler yaratmışlardır?

Türk Milleti kendi kendini tanıyor mu?

Açıkça itiraf etmeliyiz ki bu sorunun cevabı pek çoklarımız için menfidir. Hiç şüphe yok ki Türk Milleti varlık ve istiklal mücadelesi için en büyük fedakârlıkları yapan bir millettir. Ölümün uçurumunu çok yakından görmüştür. Tehlike kısmında göze alamayacağı fedakârlık tasavvur bile kabul etmez. Sonra milletin hepsi milli bir hadise milli bir felaket karşısında derin samimi heyecanlar duyar. Bu bakımdan milli birliğimiz tam milli gururumuz hassas ve uyanıktır. Fakat her günkü hususi menfaatlerimizden fedakârlık etmek, milli teşebbüslerimizde el birliği ile çalışmak memleket işleri içinde hususi benliğimizi eritmek yolunda müspet bir yurtseverlik vardır ki bunda çok geriyiz. Kendi varlık kuvvetimize inanırız fakat medeni yollarda başarımız ve inkişaf kuvvetimize birçoklarımız inanmayız.”²¹⁴

Saim Ali Dilemre de köşesinde Tarih Kurultayı'nı değerlendirirken tarih bilgisinin çok önemli olduğunu ve tarihi aktarırken çok dikkat edilmesi gerektiğini ve tarafsız olunmasını vurgulamış, tarih biliminin tanımına ve onun özelliklerine değinmiştir. Bazı tarihi kavramların da nasıl doğduğunu ve geliştiğini anlatırken bunları da dil ve tarih sayesinde öğrendiğimizi ifade etmiştir. Tarih ve dil kavramlarının ayrılmaz bir bütün olduğunu da şöyle açıklamıştır:

“Tarih düşünce veren bir bilgidir. Kuru malumat tarih olamaz. Tarihin pedagojideki yeri, tarihsel düşünmeyi halka vermektir. Ve bir tarihçi kendi bilgisinden doğrucu ilhamlar almalıdır. Bunu yapmazsa mesleğinden vazgeçmesi doğru bir hareket olur. Bugün her şey ama her şey tarihtir. Bu bilgi hiçbir vakitte yalnız askeri ve siyasi bir bilgi değildir. Tarih yalnız ibret alınacak bir bilgi dahi değildir. O öyle bir dünya bilgisidir ki, bir büyük nehre akan küçük dereler gibi, bütün beşeri malumatımız ancak onun seviyesini yükseltmeye yararlar. Dil hadiseleri elbette onun önemli bir koludur. Mesela; sevgili Anadolu'nun kağnısı nereden

²¹⁴ Ahmet Emin Yalman, “Türk Tarihi Tezi” **Tan**, 21 Eylül 1937, s.1,10.

çıkıştır? Zannediyorum ki buna birden bire cevap verebilecek kimse yoktur. Bu gün Dil Bayramı münasebetiyle bu tatlı müşkülü halletmeye çalışacağım. Kağrı çok eski bir arabadır. Her ağacın gövdesi tekerlek tekerlek kesilir, tekerleklerin ortası delinir, bir dingil uydurulur. Olur kağrı. Bu arabanın kendisi belki elli bin seneliktir. Onun yaşını tahmin etmek zor olsa da acaba Türkçe olan Kağrı ne ola? Öyle gözükiyor ki; Kağrı kelimesi, kendi kendine bir tarih dersi alacak mahiyettedir. Güzel dilbilgisi, Güzel tarih, bu iki tatlı ve hoş sohbet arkadaş, birbirinden ayrılmazlar, Hangisi sıkışacak olsa biri ötekinin imdadına koşar. Tarih ve dil bir bütündür ayrılamaz.”²¹⁵

2.2.2. HALKEVLERİ

Halkevleri Türkiye’de halkın istek ve yeteneklerine uygun olarak kurulan ilk önemli teşkilatlardan biri olmuştur. Halkevleri, gençliğin gelişmesi, halkın aydınlatılması, Türk kültürünün bütün yönleriyle ortaya çıkarılmasını amaçlamış ve zengin programlarıyla icraatlarını başlatmışlardır. Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisi nin temel prensiplerini örnek alıp kurulmuş müesseselerdir. Aynı zamanda parti üyesi olup olmadıklarına bakmaksızın da tüm yurttaşları içine almışlardır. Halkevleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ülkenin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncesiyle oluşturulan kuruluşlardır.

Ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, yeni bir toplum inşa etmek için 19 Şubat 1932'de, ilk olarak 14 merkezde (Afyon, Ankara, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun) halkevi kurulmuştur. Bunlara 24 Haziran 1932’de Antalya, Bilecik, Edirne, Gaziantep, Giresun, Silifke, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kocaeli, Kütahya, Ordu, Rize, Sinop, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Trabzon, Van, Yozgat ve Zonguldak eklenmiştir. Böylece ilk yıldan başlayarak halkevlerinin sayısı giderek artmıştır.24 Şubat 1933’te 21, 1934’te 25 halkevi açılmıştır.1936 da 33 yeni halkevi topluma kazandırılmıştır.²¹⁶

²¹⁵ Saim Ali Dilemre, “Dil ve Tarih”, **Akşam**, 24 Eylül 1937, s.1.

²¹⁶ Nurcan Toksoy **Bir kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri** Orion Kitabevi, 2007s.43,44

1937 tarihine geldiğimizde ise; Akşehir, Ardahan, Burhaniye, Ceyhan, Emirdağ, Erbaa, Ergani Madeni, Fatsa, Hozat, Kağızman, Karaman, Keşan, Kırkağaç, Oltu, Pasinler, Perşembe, Pertek, Sarayköy, Sarıkamış, Tarsus, Tavas, Tefenni, Tirebolu, Tosya, Turhal’da olmak üzere toplam 31 yeni halkevi açılmıştır.²¹⁷

1937 yılı halkevlerinin yapmış olduğu bazı çalışmalara rastlamaktayız. Bu bağlamda Hatay meselesi ile ilgili olarak yapılan mitingler ve diğer çalışmalar hakkında bilgiler verilmektedir. Özellikle Adana Halkevi Hatay’ın kurtuluşu dolayısıyla 31 Ocak 1937’de yapılan büyük bir mitingden sonra müzikli ve çaylı bir gece düzenlemiştir.²¹⁸ Mersin Halkevi Tarsus ve çevresindeki bütün eski eserler ve abidelerin fotoğraflarını çekerek bir albüm oluşturmuş ve bunları yayınlamak halka dağıtmıştır. Merzifon Halkevi; atasözü, mani, koşma ve türkü derlemesi yapmış, Türk Dil Kurumu’nun derleme çalışmalarına katılmış, konferans ve toplantılar halkevinin önemli çalışmaları arasında yer almıştır. Samsun Halkevi ise düzenlemiş olduğu Perşembe Konferanslarını devam ettirmiştir.²¹⁹ Muğla Halkevi, çalışmalarının yer aldığı bir dergi çıkarmıştır.²²⁰ 1937 Eylül ayında bazı halkevlerinde, çocukların zihinsel gelişim ve kabiliyetleri için okuma odaları açılmıştır.²²¹

Türk halkının yurt sevgisini ve yurttaşlık bilincini geliştirmek, halkın bilimsel ve teknolojik gelişmelerle tanışmasını sağlamak, halk – aydın ilişkisini geliştirmek amacıyla halkevlerinde birçok konferans düzenlenmiştir. 1937 yılında Şişli Halkevi’yle birlikte İstanbul’daki halkevlerinde 271 konferans düzenlenmişti ve bunlar 56.340 kişi tarafından takip edilmişti.²²² Yine 1937 yılı boyunca ülke genelinde halkevlerinde 3,056 konferans, 1.164 konser, 1.549 temsil, 179 sergi faaliyeti gerçekleşmiş ve bu etkinliklere toplam 6,642.000 vatandaş katılmıştır.²²³

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya 20 Şubat 1937’de Pera Palas’ ta İstanbul gazetelerinin temsilcilerini kabul etmiş ve kendilerine bir demeç vermiştir. Kaya

²¹⁷ *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1937, s.3.

²¹⁸ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1937, s.3.

²¹⁹ Nurcan Toksoy, *A.g.e.*, s.200, 201.

²²⁰ *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1937. s.5

²²¹ *Ülkü*, Eylül 1937, Cilt:10 Sayı:56 s.180.

²²² Eminalp Malkoç, *Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi*, Derlem Yayınları 2009. s.59.

²²³ *A.g.e.*, s.67.

halkevlerinin açılış yıl dönümü münasebetiyle yapılacak törende bulunmak üzere Ankara 'ya gideceğini ifade etmiş ve şu açıklamada bulunmuştur:

“Kuruluş Yıldönümü münasebetiyle bütün halkevlerinin beş senelik çalışmalarına dair bir istatistik hazırlanmıştır. İstatistiğe göre, halkevleri her sene artmış, 1932’de 34 tane iken, 1933’te 55, 1934’te 80, 1935’te 103 ve 1936’da 136 ya çıkmıştır. Bu gün memleketin muhtelif yerlerinde yeniden 31 halkevi açılacaktır. Halkevleri ilk yıllardan beri halkı çatıları altına toplamak için çok uğraşmıştır. Bir yılda yüz kadar halkevinde 1000 den fazla konser verilmiştir. Halkevleri halkın kültür seviyesini yükseltmiştir. Her halkevinin merkezden beslenen bir kütüphanesi vardır. Halkevlerindeki kitap sayısı 122809 olduğu halde hala birçok kitaba ihtiyaç vardır.”²²⁴

Şükrü Kaya 20 Şubat 1937’de Ankara’da halkevlerinin açılış yıldönümü ile ilgili olarak da bir açıklamada bulunmuştur. Atatürk İnkılâbının en önemli vasıflarından birini Türk ve Türkçü olmasında gören Şükrü Kaya, bu özelliğin hiçbir zaman yok olmayacağını ifade etmiştir. Türkçülüğü esas olarak gören Kaya, bir diğer özellik olarak da inkılâpların kaynağının halk olduğunu söylemiştir. Atatürk’ün de bu inkılâplarda halkı esas aldığı ve özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’ni de bu amaçla kurduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin halkın her bakımdan yükselmesi için herşeyi yaptığını söyleyen Şükrü Kaya açıklamasını şöyle sürdürmüştür:

“Türk Milletini layık olduğu yüksek mevkide tutmayı ve Türk milletini beşeriyet içerisinde yaşamasını sağlamak partinin ana vazifesidir. Aynı zamanda bu vazife büyük önder tarafından partiye verilmiş bir vazifedir. Parti ve partililer her yerde bunu konuşmalılar, görüşmeliler ve konferanslar vermelidirler. Fakat eğer Atatürk kendilerine ve bütün millete Halkevleri gibi toplayıcı, birleştirici ve tanıştırıcı bir müesseseyi kurarak çalışmalarına emniyet etmeseydi bugünkü şartlar içerisinde fertlerin tesirleri çok sınırlı kalır ve amaçlarına ulaşmaları çok uzamış olurdu. Halkevleri kültür, sosyal ve ekonomik bakımlardan az zamanda yaptıkları aydınlanma işleri ile halka fayda sağlamışlardır. Her yurttaş orda bildiğini öğretir

²²⁴ Tan, 21 Şubat 1937 s.1.

ve bilmediğini öğrenir. Her Türk evladı bilgisini bu milletin onu yetiştirmek için sarf ettiği emeğe borçludur. Hiçbir makam, hiçbir memuriyet bu borcu tam olarak ödeyemez. Halkevleri kendileri ve onlar için açılmıştır.” ²²⁵

1937 yılında halkevleri diğer yıllarda olduğu gibi bazı eğlence ve anma geceleri düzenlemişlerdir. Adana Halkevi 27 Mart'ta Türk şairlerinden Nedim için müzikli bir eğlence tertip etmiştir. Bu çerçevede konuşmalar yapılmış Nedim'den şiirler okunmuş parçalar çalınmıştır.31 Martta II. İnönü zaferi için kutlamalar düzenlenmiştir.²²⁶2 Aralık 1937'de Namık Kemal için düzenlenen gecede başkan tarafından Namık Kemal'in hayatı hakkında konferans verilmiş şiirler okunmuştur.²²⁷ 28 Aralık 1937'de müzikli bir gece düzenlenmiş lise tarih öğretmeni Hüsnü Uğur tarafından konferans verilmiştir.²²⁸Muğla Halkevi, dergisinin 3.sayısını çıkarmıştır. Niğde Halkevi'nde Behçet Kemal Çağlar tarafından bir konferans verilmiş, şiirler okunmuş, Abdülhak Hamit için anma töreni yapılmıştır.²²⁹

13 Ocak 1938'de, yeniden 39 halkevinin daha açılmasına karar verilmiş toplam 31 halkevi daha diğerlerine dâhil edilmiştir. Halkevleri, etkin olarak varlık gösterdiği 1932-1953 yılları arasında önemli çalışmalar yapmıştır. Pek çok yayın ve eser ortaya koymuş, pek çok insanın topluma kazandırılmasını sağlamıştır. Halkın külfetsizce toplandığı, eğlendiği, çeşitli etkinlikler içinde yer aldığı ya da izlediği halkevi ve halk odalarının en önemli özelliklerinden birisi; yaygın “halk okulu” hizmeti görmeleridir.²³⁰

2.2.3. KÜLTÜREL ALANDAKİ DİĞER GELİŞMELER

1937 yılı içerisinde Türk basınına yansıyan kültürel alanda yapılan diğer önemli gelişmeler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin açılması, Atatürk'ün doğduğu evin Selanik belediyesi tarafından satın alınması ve Harbiye Yedek Subay Okulu'nda Atatürk anıtının açılması şeklinde belirtilebilir.

²²⁵ **Akşam**, 21 Şubat 1937, s.5.

²²⁶ **Ulus**, 1 Nisan 1937, s.1.

²²⁷ **Tan**, 3 Aralık 1937, s.6.

²²⁸ **Tan**, 29 Aralık 1937,s.1.

²²⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1937, s.1.

²³⁰ Nurcan Toksoy, **A.g.e.**, s.129.

İstanbul Üniversitesi'nde tesis edilen İktisat Fakültesi,4 Şubat 1937'de Hukuk 1. sınıf dershanesinde merasimle açılmıştır. Merasime saat 17.00' de Cemil Birsal'in nutkuyla başlanmıştır.²³¹ Rektör nutkunda Fakülte ile ilgili bilgiler vermiştir. İktisat Fakültesi kurmak fikrinin ilk defa, bundan altı sene evvel Ankara'da ortaya atıldığını söylemiştir. Son zamanlarda iktisadın bütün dünyada ki önemi dolayısıyla ülkede de bir iktisat Fakültesi kurulmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Üniversite rektörü Fakültenin hangi maksatla kurulduğunu ve amacının ne olacağını ise şöyle anlatmıştır:

*“Türkiye’de mühim bir iktisat faaliyeti vardır. İşte bu fakülte iktisadi bir ilim mevzuu olarak tetkik edecek memleketin ana ihtiyaçlarını göz önünde tutarak iktisadi meseleleri derinleştirecek ve anayasaların esaslarını hazırlayacak ve nihayet iktisadi hayatta müessir olacak elemanlar yetiştirecektir.”*²³²

Cemil Birsal'in nutkundan sonra kürsüye Fakülte Dekanı ömer Celal geçmiştir. Ömer Celal açıklamasında, fakülteye düşen vazifeleri anlatmıştır. Fakültenin şimdiye kadar işitilmemiş konular üzerinde araştırmalar yapacağını, iktisat bilgisi yüksek olan elemanlar yetiştireceklerini ifade etmiştir. Daha sonra kürsüye İktisat Fakültesi Profesörlerinden Kesler geçmiştir. Kesler "Sosyal Siyaset" mevzulu çok beğenilen ve alkışlanan bir konferans vermiştir.²³³

14 Şubat 1937'de Selanik Belediyesi tarafından Atatürk'ün doğduğu ev satın alınmıştır. Atatürk'ün doğduğu evin Selanik Belediyesi tarafından satın alınıp emirlerine sunulması üzerine Atatürk Selanik Belediye Reisine telgraf çekmiştir. Atatürk telgrafında Selanik Belediyesi'nin bu fedakârlığından dolayı teşekkürlerini bildirmiştir.²³⁴

²³¹ Cumhuriyet, 5 Şubat 1937, s.1.

²³² Akşam, 5 Şubat 1937, s.13.

²³³ A.g.e., s.13.

²³⁴ Akşam, 15 Şubat 1937, s.1.

Harbiye Yedek Subay Okulu 23 Nisan'da mezunlarına diploma vermiş ve aynı zamanda Atatürk Büstü'nü açmıştır. Heykeltıraş, ressam, mimar ve mühendislerin özel olarak çalıştığı Atatürk Büstü törenle açılmıştır.²³⁵

2.3. EKONOMİK ALANDA TÜRK İNKILABI

2.3.1. I. SANAYİ PLANI KAPSAMINDA TEMELİ ATILAN VE AÇILIŞI YAPILAN FABRİKALAR

A.Karabük Demir -Çelik Fabrikası

Karabük'te kurulacak olan Büyük Demir-Çelik Fabrikası'nın temeli, 3 Nisan 1937'de İsmet İnönü tarafından atılmıştır. Kendisine, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İngiliz Büyükelçisi Sir Persi Loren, İktisat Bakanı Celal Bayar, Gümrük Vekili Rana Tarhan eşlik etmişlerdir. “ *Modern ve ileri bir millet Endüstrisiz olamaz* ” diyen İsmet İnönü Atatürk'ün yönlendirmesi ile Cumhuriyetin bu en ulu eserinin temeline ilk taşı koyarken “ *Muvaffakiyet, hayır ve uğur* ” parolasını kullanmıştır. Merasime köylüler mızıkla ve davullarıyla eşlik etmişlerdir. Karabük Demir-Çelik fabrikası, yedi büyük fabrikadan oluşmuştur. Fabrikada, yüksek fırınlar, çelik fırınlar, kok fırını, 20,000 kilovat kudretinde elektrik santrali, büyük bir atölye oluşturulmuştur. Bu fabrikada günde bine yakın işçi çalıştırması planlanmıştır.²³⁶

İsmet Paşa fabrikanın temellerinin atılmasıyla beraber fabrika ile ilgili önemli bilgiler içeren bir açıklamada bulunmuştur. Fabrikanın kuruluşu, ne kadara mal olduğu hangi ihtiyaçlara cevap vereceği, burada çalışanların eğitimi ve bunların ihtiyaçları ile ilgili olarak halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Aynı zamanda fabrikanın kurulmasında Atatürk'ün de çok büyük katkısı olduğunu açıklamıştır. Fabrikanın Türk İngiliz ilişkileri açısından da çok önemli olduğunu vurgulayan İnönü, İngilizlerden de fabrikanın kurulmasında yaptıkları yardımdan ötürü övgüyle söz etmiştir. Yine İsmet Paşa fabrikanın kurulmasıyla beraber Cumhuriyetin altı

²³⁵ Cumhuriyet, 24 Nisan 1937 s.1

²³⁶ Tan, 4 Nisan 1937, s.1.

prensibinden biri olan devletçiliğin de önemli bir şekilde uygulanmaya koyulduğunun vurgusunu yapmış ve sözlerini şöyle tamamlamıştır:

“Bütün bu müesseselere 22 Milyon Liradan fazla para sarf edilecek. Fabrikaların her gün kullanacağı madenleri 206 vagon taşıyacaktır. Bu her gün on trenin buraya gelmesi demektir.

Endüstri hayatına hevesle girdikten sonra asıl endüstrinin ana kısmına, ağır endüstriye bu gün başlamış bulunuyoruz. Makine endüstrisine de buradan başlanmış bulunur. Burada çalışanların ikamet ve sıhhat şartları ve mektep ihtiyaçları ayrıca hazırlanacak, bunlar için ayrı müesseseler kurulacaktır. Görüyorsunuz ki, Karabük demir ve çelik fabrikaları ile memleketin her sahada çok kıymetli olan başlıca ihtiyaçlarına cevap verecek olan müessese kurmakla kalmıyoruz. Cumhuriyetçi ve milliyetçi Türkiye'nin manevi ve içtimai bir medeniyet ve kültür müessesesini de meydana getirmiş oluyoruz. Cumhuriyet rejiminin yapıcı ve yaratıcı oluşu partimizin prensiplerinin iyi bir şekilde tatbiki ile kendini göstermiştir. Yakın bir zamanda burada vatandaşlarımız Cumhuriyetin üç mühim eserini üç büyük feyzini kutladılar. Bir sene içinde demiryolunun açılmasını gördük iki üç gün öncede kömür havzasının tamamen millileştirilmesi yolunda başarılmış büyük bir işten dolayı milletvekilleri sayın arkadaşım Celal Bayar'a karşı mecliste takdirlerini gösterdiler. Bu günde üçüncü olarak Demir ve çelik fabrikalarının temellerini atıyoruz. Bu münasebetle söyleyebilirim ki memleketimizin her bölgesi için bir takım icraat ve ıslahat programlarımız vardır. Biz bu programları bir takım zorluklarla karşılaştık bile yine yapacağız.

Her şey Türkiye'nin daha büyük ve daha ileri olması içindir. Demir ve Çelik fabrikalarının temelinin atılması millet ve memleket için çok sevinilecek mühim bir hadisedir.”²³⁷

İnönü'nün bu sözlerinden sonra Brassel firmasının mümessili ve İngiliz sefiri Sir Persi Lorain da önemli açıklamalarda bulunmuştur:

²³⁷ Cumhuriyet, 4 Nisan 1937 s.1.

*“Bugün aranızda bu merasime iştirak için Cumhuriyet Hükümetinin bana bahsettiği, ehemmiyet ve kıymetini kayda mahal olmayan imkândan dolayı pek mütehasşısım. Bu ovada doğacak olan, bu toprağı asırlık uykusundan uyandıracak olan, sürülerin ve çobanların yerine en asri madencilik fennini cihazlarını kuracak olan ve ay ve yıldızların gece parıltısına yüksek bacaların kırmızı ışığını etkileyecek olan bu yüksek teşebbüsün Türkiye için haiz olduğunu Ekselans başvekil benden önce izah etmiştir. Ben size İngiltere ve Türkiye ilişkilerinde aştığımız büyük bir aşamayı ifade etmek istiyorum. İki millet tarihlerinde harp sanatlarında kuvvetini gösterdiler, mertçe birbirleriyle çarpıştılar. Bugün, biz İngilizler ve Türkler sulh sanatlarında beraber mesai ediyoruz ve Krallık modern Türkiye'nin sanayi ve iktisadi hayatına kardeşçe elini uzatıyor. Memleketimde, Türkiye'nin kendi hayatında ve milli kaynaklarının gelişmesinde göstermiş olduğu güzel hamleler büyük bir ilgi ile takip edilmektedir. Ve pekiyi biliyorlar ki bu büyük Türk ilerleyişinin nazımı ve ilham kaynağı Büyük başbuğunuz Atatürk'tür. Azminin ve memlekete olan aşkının kuvveti ile milli hayatın her şubesinde büyük bir yenilenme ile işine sarılmış olan büyük adama hiçbir kimse bir İngiliz kadar hürmet edemez ve hayran olamaz. Devlet şefinin mesaisine yardım etmek ve onun dehasının çizdiği yoldan yürümek hususunda Cumhuriyet Hükümetinin ve bahusus dostum başvekilinizin güzide bir ekip disiplini ile çalışmasını hiçbir kimse bir İngiliz'den fazla takdir edemez. Bu gün burada memleketin iktisadi hayatının esaslı ve verimli bir amili olan Türk ağır sanayinin temeli atılıyor. Bu büyük işi dostluğumuza istinaden bize bırakmış olduğunuzu görmek bizi bahtiyar etmiştir. İngiliz, deha fen ve kudretinin size verebileceği en mükemmel esere sahip olacaksınız. Başvekil, hariciye ve İktisat vekillerinize göstermiş oldukları dostça tutumlarından dolayı müteşekkirim”.*²³⁸

Karabük Demir-Çelik Fabrikasının temelini atılması münasebetiyle, İktisat Vekili Celal Bayar ve İngiliz Ticaret Nazırı B.Walter Runciman arasında aşağıda ki telgraflaşmalar gerçekleşmiştir:

*“B.Walter Runciman
Ticaret Nazırı*

²³⁸ Cumhuriyet, 4 Nisan 1937, s.7.

Karabük Demir ve Çelik Fabrika'larının temel atma merasimi münasebeti ile bu işteki kıymetli alakanızı anar ve saygılar sunarım.

İktisat Vekili Celal Bayar

Türkiye

Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarının temel atılması münasebetiyle lütfe ettiğiniz telgraftan dolayı pek ziyade müteşekkirim. Bu teşebbüsün inkişafının iki memleket arasında ki dostluğu ve teşriki mesaiyi ayrıca takviye edeceğinden de eminim.

Ticaret Nazırı Runciman. ”²³⁹

Necmettin Sadak, Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın kurulmasını medeniyet yolunda ilerleme açısından çok önemli bir adım olarak görmüştür. Aynı zamanda Türk-İngiliz işbirliğini de ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Fabrikaların açılmasını, Türk ekonomi hayatı açısından önemli bulurken, ilerleyen zamanda bunların hızla çalışması gerektiğini de ifade ederek şunları yazmıştır:

“Vaktiyle açılmış fabrikaların izi bile yok. Çünkü iki esaslı şart henüz elde edilmemişti. Her şeyin başı olan, siyasi istiklal, milli kültür seviyesi. Sanayi hayatına varmadan evvel birçok işlerin halledilmesi lazımdır. Cumhuriyet devresinde yaşadığımız bu merhale ancak on beş yılın çalışılması sonucu ortaya çıkmıştır. Vatanın kurtulması için harp meydanlarında bizzat dövüşen İsmet İnönü, Yeni Türkiye'nin siyasi istiklalini Lozan da pençeleşerek gene kendisi kurtardıktan sonra, bin bir zorluk ve engel karşısında, hiç kimseye muhtaç olmadan, hatta memleketin mali varlığını her şeyden üstün kıskanarak yapmaya muvaffak olduğu şimendiferlerle şimdi demir fabrikasının temelini bizzat atmaya gitti. Her biri bütün bir neslin iftihat etmesine yetecek kadar büyük olan bu işleri, bir adam, İsmet İnönü Hükümeti yaptı. Kendisi için ne şeref. Memleket için ne talih.”²⁴⁰

3 Nisan 1937'de temelleri atılan Karabük Demir Çelik Fabrikası 13 Mayıs 1955 tarihine kadar Sümerbank'a bağlı “Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi Müdürlüğü” adı altında çalışmıştır. Müessesesi, 13 Mayıs 1955 ten sonra bağımsız bir

²³⁹ **Akşam**, 7 Nisan 1937, s.2.

²⁴⁰ Necmettin Sadak, “Bir Hadisenin Manası”, **Akşam**, 4 Nisan 1937, s.7.

kit durumuna gelmiş ve ‘‘Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü’’ adını almıştır.

B.Ereğli Bez Fabrikası:

Başbakan İsmet Paşa 4 Nisan 1937’de, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Ekonomi Bakanı Celal Bayar, İngiliz Büyükelçi Sir Persi Loren, meclis azaları, bankalar direktörleri ve maiyetiyle beraber Ereğli’de dokuma fabrikasını işletmeye açmıştır. İstasyonun dışı, fabrikaya kadar giden yol, genç ihtiyar kadın erkek ve bütün Ereğli halkı bu güzel açılış merasiminde bulunmak için etrafı doldurmuşlardır.

Başbakan İsmet Paşa işlemekte olan fabrikanın iplikhane, depo, boyahane ve su tesisatını gezmiştir. İsmet Paşa Sir Persi’nin de yer aldığı maiyetiyle fabrikanın usta ve amele mektebini incelemiştir. İngiliz Büyükelçisi Sir Persi Loren, burada okuyan çocuklardan birine fabrika mamulâtının Türkiye ihtiyacının ne kadarını karşıladığını sormuş ve genç öğrencide o günkü ihtiyacın dörtte birini karşıladığı cevabını vermiştir.²⁴¹

Fabrika iç kısımları %20 genişletilecek şekilde kurulmuştur. Almanya’dan getirilen 4 makine kurulmuştur. Kombinada bine yakın işçi çalışmaya başlamıştır. İsmet Paşa fabrika hakkında gerekli bilgiyi aldıktan sonra bölgeden ayrılmıştır. Bu sırada Karaman’da 300 metre derinlikten su çıkarıldığı bilgisi de kendisine verilmiştir.²⁴²

Ereğli Fabrikası’nın açılmasını ve Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın temelinin atılmasını Türkiye’nin ekonomik kalkınması açısından çok önemli bulan Ahmet Emin Yalman, Türkiye’nin bu başarısını ekonomi devleti olmasına bağlamıştır. Bu bağlamda da, Türkiye’nin kısa bir süre içinde sanayileşme yolunda hızla ilerlediğini ve demir ağlarla örüldüğünü de vurgulamıştır. Yalman, devletin ekonomiye müdahaleleriyle ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştır:

²⁴¹ **Akşam**, 5 Nisan 1937, s.4.

²⁴² **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1937 s.1-7

“Yoksa Teşvik-i Sanayi Kanunu sayesinde de olsa, münferit teşebbüslerle az zamanda bu kadar büyük işlere girmemize ve bu kadar seri adımlar atmamıza imkân yoktur. Şimdi devlet teşebbüsü ziraate karışmak üzeredir. Memleketin iktisadi refaha kavuşması için, toprağın işlenmesi, köyün zenginleşmesi ve köylünün refaha ermesi lazımdır. Bu da köylünün tek öküzü ve iki dönüm tarlası ile olamaz. Toprak içinde ferdi teşebbüs Türkiye’yi Ortaçağ iktisadından kurtaramaz. Onun için devlet bu yıldan itibaren memleketin her tarafında kombineler kurarak ziraat işine girişmek üzeredir. Ve devletin toprağı işletmeye başlaması, bizi umulmadık kısa bir zamanda refaha kavuşturacaktır.”²⁴³

C. Nazilli Basma Fabrikasının Açılması

Nazilli Basma Fabrikası, genç Cumhuriyetin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın ilk önemli eseridir. Devlet eliyle kurulan ilk basma fabrikadır. Makineler ve teçhizatların çoğu Sovyetler Birliği’nden narenciye karşılığında alınmıştır. Fabrika kuruluşundaki işçi açığını kapatmak için 120 Sovyet montör ve mühendisi istihdam etmiştir. Fabrikanın temelleri 25 Ağustos 1935’te atılmış, yapımı 18 ayda tamamlanmış ve 9 Ekim 1937’de açılmıştır. Bina ve makineler dâhil, 8 milyon liraya mal olmuştur. Fabrikanın, 28 bin iş ve 800 otomatik tezgâh ile çalışmaya başlaması ve 2.400.000 kilo iplik işlemesi planlanmıştır. Bununla 20 milyon metre basma imal edilecektir. Fabrika 15 bin ton kömür yakacaktır. Fabrika her gün en fazla 2400 işçi çalıştıracak ve ücret olarak senede 1 milyon lira ödeyecektir. Fabrika, beş kısımdan oluşmuştur: Dokuma bölümü, Basma bölümü, Desen bölümü, Gravür bölümü ve Baskı kısmı. Basma, Desen, Gravür bölümünden geçen kumaşlar, Dokuma bölümünde, yarısı elektronik olmak üzere 768 tezgâhta dokunacaktır. Günlük dokuma, 62.000 ile 64.000 metre arasındadır. Baskı bölümünde ise 4 baskı makinesi vardır. Burada farklı renk ve desenlerde günlük ortalama 85.000 metre basma yapılacaktır.²⁴⁴

Türkiye’de devlet eliyle kurulan bu ilk basma fabrikasını 9 Ekim 1937’de bizzat Atatürk altın anahtarla açmıştır. Atatürk, Ege manevraları için bölgede

²⁴³ Ahmet Emin Yalman, “Bir Haftada İki Fabrika” **Akşam**, 4 Nisan 1937, s.4.

²⁴⁴ Aslan Buğdaycı, **Dünden Bugüne Nazilli**, Eğitim Yayınları, İstanbul, 2001. s.83.

bulunan ordu komutanlarıyla ve yöneticilerle birlikte açılışa gelmiştir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral İzzetin Çalışlar, Genelkurmay Asbaşkanı Asım Gündüz, Jandarmanın Genel komutanı Naci İldeniz gibi komutanlar ve Trakya Umum Müfettişi General Kazım Dirik ile İzmir Valisi Güleç, Başvekil Vekili Celal Bayar, İsmet İnönü, Afet İnan, Kütahya Milletvekili Recep Peker, Ziraat Vekili Şakir Kesebir, Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Nafia Vekili Ali Çetinkaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp, Maliye Vekili Fuat Ağralı, Kültür Vekili Saffet Arıkan, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Ali Rana, Orman Umum Muhafaza Komutanı Korgeneral Seyfi gibi nerdeyse devletin bütün askeri ve sivil erkânı tam kadro Atatürk'le birlikte Nazilli'dedir.²⁴⁵

Nazilli Basma Fabrikası istasyonunda fabrika yetkililerince karşılanan Atatürk'ün ilerlediği istasyondan fabrika müdüriyet binasına kadar parke döşenmiş yolun her iki yanında halk düzenli bir şekilde sıralanmıştır. Sıraya geçmiş küçük kızlar ellerinde pamuk dallarıyla misafirlerini karşılamışlar ve bunları Atatürk'e hediye etmişlerdir. Fabrika binası ve meydanlar bayraklarla süslenmiştir. Atatürk, yanındakilerle birlikte fabrikaya geldiğinde, mahşeri kalabalık tarafından Halkevi Orkestrası eşliğinde büyük sevinç ve tezahüratla karşılanmıştır. Atatürk halkın bu coşkulu karşılamasına fabrikanın girişindeki müdüriyet binasının balkonundan halkı selamlayarak cevap vermiştir.

Açılışa yapılan konuşmalardan sonra Atatürk, fabrikanın yönetim dairesinden çıkarak iplik dokuma ve halı makinelerinin bulunduğu binaların kapısı önüne gelmiştir. Fabrikanın elektrik santralinin önünde elektrikle aydınlanan bir büstünü gören Atatürk, bir süre bu büstü inceledikten sonra "güzel" diyerek fabrika müdürüne iltifatta bulunmuş ve daha sonra açılışı yapmıştır. Atatürk'ün fabrikayı açmasıyla birlikte 480 makine bir anda çalışmaya başlayarak ilk pamuğu işlemiştir. Tören boyunca bir uçak filosu fabrika üzerinde uçuşlar yapmıştır.²⁴⁶

Atatürk'ün açtığı Nazilli Basma Fabrikası, çok kısa bir sürede Nazilli'nin çehresini değiştirmiştir, Daha önce göç veren Nazilli kısa zaman içinde göç alan bir

²⁴⁵ Akşam, 10 Ekim 1937, s.1,8.

²⁴⁶ A.g.e., 1937, s.1,4.

kent haline gelmiştir. Genç cumhuriyetin çağdaşlaşma projesi kapsamında en erken ve en köklü şekilde aydınlanan kentlerden biri, belki de birincisi Nazilli olmuştur. Nazilli'nin "çağdaşlaşmasında" Nazilli Basma Fabrikası'nın yeri çok büyüktür.

D. Malatya Bez Fabrikası:

14 Kasım 1937 günü saat 13.00'de Malatya'ya ikinci defa gelen Atatürk, tren garında Malatya Valisi Sayın İ. Ethem Akıncı, Belediye Başkanı Sayın Teyfik Temelli, milletvekilleri, askeri yetkililer, öğrenciler, izciler ve Malatya halkı tarafından parlak bir törenle karşılanmıştır. Bu karşılama töreni sırasında 21 pare top atışı yapılarak Atatürk'e olan saygı ifade edilmiştir. Malatya garından şehre hareket eden Atatürk, 25 Mayıs 1937 günü temeli atılan ve inşaatına devam edilen Malatya Bez Fabrikası inşaat alanına uğramış, ilgililerden bilgi almış, biran önce bitirilmesi talimatını verdikten sonra İş Bankası Genel Müdürü Muzaffer Eriş'le görüşerek, Malatya'nın sınaî kalkınması ile ilgili bir rapor hazırlayıp kendisine vermelerini söylemiştir. Buradan doğruca, inşa halindeki Malatya Devlet Hastanesi'ne gidilmiş, gereken bilgi alındıktan ve gerekli talimatları verdikten sonra halkevi'ne gelinmiştir.²⁴⁷

2.3.2. İ.SANAYİ PLANI KAPSAMI DIŞINDA YAPILAN AÇILIŞLAR

1937 yılı içerisinde Türk Basınına yansıyan ekonomik alanda yapılan diğer önemli gelişmeler ise 31 Mayıs 1937'de Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya tarafından açılan Sakarya Köprüsü ve 27 Eylül 1937'de İstanbul-Edirne-Londra yolunun inşaatı bitirilmiş olan İstanbul- Lüleburgaz kısmının açılması olmuştur.

Sakarya Köprüsü 31 Mayıs 1937'de Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya tarafından açılmıştır. Ali Çetinkaya "bu köprü'nün yapılmasına öncülük eden Ulu Önder'in işaret ve direktiflerinin önemine bir kez daha değinmiş, emeği geçenlere

²⁴⁷ Akşam, 26 Mayıs 1937 s.1,4.

teşekkür etmiştir. Konuşmaların ardından Bakan Çetinkaya, resmi zevat ve halkla beraber köprüde yürümüş, köprüden geçen ilk kişi olmuştur. Bakan köprü yapımına nezaret eden fen memurunun "mühendislik eğitimi" almasını sağlamak amacıyla da Köprüler Reisine emir vermiştir. Tören nedeniyle Adapazarı'nda bulunan Çetinkaya, İstanbul – Ankara Tren yolunun İzmit-Arifiye-Adapazarı-Hendek-Düzce-Bolu güzergâhından geçirilerek 100 km kısaltacak bir projenin hazırlandığından ve yakında hayata geçirmek istediklerinden söz etmiştir. 4 Temmuz 1937 tarihinde, Bayındırlık bakanı Ali Çetinkaya tarafından Adapazarı'nda Sakarya üzerinde kurulan betonarme köprünün inşasında gösterdikleri çalışmadan dolayı, Vali B. Hamit Oskay'a, Bayındırlık Müdürü İsmail Devlet Kuşu'na teşekkür edilmiş ve birer takdirname gönderilmiştir.²⁴⁸

27 Eylül 1937'de İstanbul-Edirne-Londra yolunun inşaatı bitirilmiş olan İstanbul- Lüleburgaz kısmının açılış töreni yapılmıştır. Bu açılış dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanı Ali Çetinkaya yapmıştır. Törende Vali Muhittin Üstündağ'da yer almıştır. 3 sene zarfında tamamlanmış olan bu yol Bayındırlık Bakanlığına 3,350 000 liraya mal olmuştur. Yolun uzunluğu 155, 5 kilometre ve genişliği 7 metredir. Üzerinde de 187 köprü yer almıştır.²⁴⁹

2.3.3. ZİRAAT BANKASI KANUNU

1937 yılında Ziraat Bankası'nda yapılan önemli değişikliklerle banka yeni bir statüye kavuşmuştur. Yeni düzenlemedeki kanun tasarısında kurumun, Türkiye'yi tarımsal ekonomide daha yararlı bir konuma getirmek için yeniden yapılandırıldığı savunulmuştur. Bu bağlamda Ziraat Bankası, tarımsal ürünlerin sürüm ve satışına yardımcı olmak, tarımsal sanayinin gereği olan kredileri düzenlemek, yönetmek ve dağıtmak, bu amaçları gerçekleştirecek kuruluşları kurmak ya da bu tür kuruluşlara katılmak gibi görevlere sahiptir ve nizamnamesine uygun her türlü bankacılık işlemlerini de yapabilecektir. Krediler, bankanın yönetim mekanizması, idari meclisi, genel müdür ve umumi heyeti dışında idare komitesi organlarından meydana

²⁴⁸ "Sakarya Köprüsü Nafia Vekili Ali Çetinkaya Tarafından Açıldı", **Ayın Tarihi**, , Ankara, Mayıs-1937, s.61-62,

²⁴⁹ **Son Posta**, 28 Eylül 1937, s.1,2.

getirmektedir. Denetim mekanizması ise iktisat ve hukuk alanlarında tecrübeli kişilere bırakılmıştır. Tarımı verimli hale getirebilmek için, tarım ürünlerinin satışları daha kolay hale getirilmeye çalışılmıştır. Tarım için verilen kredilerin de doğru yere gidip gitmediği bu denetçiler tarafından kontrol edilmiştir. 1937 yılındaki yürürlüğe giren bu kanunla, devlet işletmesi kimliği kazandırılan Ziraat Bankası, tarım açısından olduğu kadar sanayileşme açısından da önemli bir kurum olmuştur.²⁵⁰

4 Haziran 1937 tarihli bütçe görüşmelerinde Ziraat Bankası için belirtilen kanunu çıkarılmıştır. Ziraat Bankasına kazanç vergisi ayrıcalığı verilmiş ve ziraat memurlarının çalışma şekilleri ve kazançları arttırılmıştır. Bazı vekiller buna karşı çıkmışsa da sonuç olarak kanun kabul edilmiştir.²⁵¹ Yeni düzenlemeye ilişkin kanun tasarısında, kurumun tarım ekonomisi için daha yararlı hale getirilmeye çalışıldığı vurgulanırken, dikkati çeken nokta tarımsal üretimi arttırmadıkları düşünülen bazı toprak sahiplerine ciddi eleştiriler getirilmesidir. Hükümete göre kimi toprak sahipleri yeterli arazileri bulunmamasına rağmen tarımsal üretime katkı sağlamamaktadırlar. Bu nedenle kredi olanaklarından, üretimde bulunan ve o güne kadar yaşanan zorlukların atlatılmasında büyük faydası dokunan gerçek çiftçi ve köylülerin yararlanmalarını temin edecek hükümler getiriliyordu. Ayrıca tarımsal kredi konusu özel kuruluşların yapamayacağı bir kapsam ve önemde bir devlet işlevi olarak nitelenmekte ve banka statüsündeki değişikliklerin bir tarım reformunun başlangıcını teşkil ettiği ileri sürülmektedir. Tasarıyı ele alan encümenler kurumun devlet işletmesi haline dönüşmesinin bankanın çalışma işlevini daha verimli hale getireceğini ifade etmişlerdir.

Bütçe encümeni reisi Mustafa Şeref Bey, Ziraat Bankası'na hükümetin her zaman yardım ettiğini ve edeceğini şu sözleriyle ortaya koymuştur:

“Hangi zamanda Ziraat Bankası ihtiyacı gösterdi de, hükümet, onun gösterdiği zararı karşılamaktan vazgeçti? Ziraat Bankası alacaklarını belirlenen günlerde taksitlere erteledik. Fakat buna rağmen Bankanın maruz kalacağı zararı da karşılamak üzere her sene 1,5 milyon lirayı emrine amade ettik.”

²⁵⁰ Serkan Tuna, **Türkiye de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)** Derlem Yayınları, İstanbul, 2009. s.75-76.

²⁵¹ **Tan**, 4 Haziran 1937 s.1.

İktisat Bakanı Bay Fuat Ağralı yeni düzenlemeyle ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Ziraat Bankası’nı mümkün olduğu kadar himaye edelim. Bütçe encümeni aynı fikirdedir. Muhterem Hasan Fehmi Ataç da bize katılmaktadır. Hükümette bize destek vermektedir. Bu himayenin iki surette icrası mümkündür. Muafiyet tesis ederek mevcut kanunlardan her hangi bir suretle istisna etmek, her hangi bir suretle mevcut usullerde yara açmadan istisnalar yaratmak.

Banka vaziyetim budur dediği vakit orada görülecek lüzum üzerine yapılan yardımın yenilenmesine yeniden karar verilebilir.”²⁵²

Bankaya ilişkin yeni yapılanmayla ilgili olarak hükümeti tebrik eden Bay Hüsnü Kitapçı bu kanunlar için geç kalındığını da söyleyerek şu yorumu yapmıştır:

“Memleketin esas işi ekonomi Ziraat olduğuna göre, ziraat işlerini tanzim edecek tedbirleri başarabilecek olan geniş bir teşekkülü önde bulundurmak icap ederdi. Kendilerini bekleyen çok geniş bir saha varken başka işlerde çalışan ziraat memurlarını gördükçe, hem hayret hem de acı duyarım Vekâletin kadrosu dardı ve verimli çalışamıyorlardı.”²⁵³

Türkiye’yi bir ziraat memleketi olarak gören ve yeni yapılandırmaya ilişkin görüşlerini açıklayan Falih Rıfkı Atay, Türkiye’nin ilerleyen yıllarda ekonomisinin daha da güçleneceğini yazmıştır. Türk sanayisinin temelini köylüde ve toprakta gören yazar köylünün ve çiftçinin de Cumhuriyet döneminde kendisini geliştirdiğini ifade etmiştir. Özellikle İsmet İnönü Hükümeti’nin çiftçi ve köylüye Ziraat Bankası Kanunu’yla destek olduğunu söyleyerek bankaya ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:

“Bu sene teşebbüslerinden en mühimi, ikinci müzakeresi bugünlerde yapılacak olan yeni bir kanunla Ziraat Bankası Meselesinin halledilmesi idi. Bu Bankayı saltanattan nasıl devraldığımız bellidir. Cumhuriyet Rejimi’nin banka için neler yaptığı ise, onun içeride ve dışarıda kazanmış olduğu tam itimad ile izah

²⁵² Tan, 4 Haziran 1937, s.4.

²⁵³ Tan, 5 Haziran 1937 s.1,6.

edebiliriz. Bu kanundan sonra Ziraat Bankası, muhtar bir devlet müessesesi olarak, Türkiye Ziraat davasının içinde başlıca bir amil olacaktır. Yeni banka artık basit bir ikraz sandığı değil, Türk Çiftçisinin zirai istihalleri, ziraat mahsullerinin sürüm ve satışı, ziraatin ve ziraat endüstrilerinin ve bunlarla alakalı bütün teşebbüslerin milli ekonomi prensiplerine göre tanzimi için çalışan modern bir organizmadır. Türkiye'yi kim dolaşırsa her tarafta, toprağın ve şehirlerin ucuz ve zengin kredi müesseselerinin ihtiyacı ile kıvrandığını görür. Devlet Ziraat Bankası ile bunlardan birini halletmek yolunu bulmuştur. Şüphesiz yakın zamanda hakiki zengin bir emlak bankasına vücut verecek bir emlak bankası imkânlarını aramaya sıra gelecek.”²⁵⁴

2.3.4.1937 YILI DEVLET BÜTÇESİ

Bütçe bir ülkenin kamu politikasını ve dönemin tarihini anlamak için kullanılabilecek önemli araçlardan biridir. Bütçe, ülkenin ne yapmak istediğini ve neler yapabileceğini anlamamız açısından bize yardımcı olan önemli bir ekonomik cetveldir. 1937 yılı bütçesi 1 Mart 1937'de meclise verilmiştir. 1 Haziran 1937'de başlayıp 1938 Mayıs sonunda bitecek olan 1937 mali yılı bütçesi kalkınma hamlesi bakımından 1936 yılına göre biraz daha geniş olmakla birlikte ana prensipleri açısından aynıdır. 1937 yılı bütçesinin gelir kalemleri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 1. 1937 Yılı Devlet Gelirleri Bütçesi

1. Kazanç ve Servet Gelirleri	
Hayvanlar	15 500 000
Kazanç	20 275 000
Veraset vergisi	400 000
Madenler	650 000
Toplam	36 825 000

²⁵⁴ Falih Rıfki Atay, “Ziraat Bankası Kanunu” Tan, 6 Haziran 1937, s.4.

2. Tüketim ve Muamele vergisi:	
Gümrük:	46 850 000
Muamele:	22 640 000
Dâhili Tüketim:	18 822 000
Damga Vergisi:	6 415 000
Tapu Harçları:	1 000 000
Mahkeme Harçları:	1 530 000
Diğer Vergiler:	2 981 000
Toplam:	100 238 000

3. Tekeller:	
Tütün Tuz İspirtolu içkiler	33 000 000
Milli Savunma Vergisi:	3 700 000
Kibrit:	1 229 000
Oyun Kâğıdı:	30 000
Toplam:	37 959 000
4. Devlete Ait Emlak ve Eytam	
İşletilen Emlak Geliri	241 000
Devlet Emlakının satışı	1 140 000
Toplam	1 381 000

5. Devletçe idare edilen müesseselerden gelen (Darphane, resmi matbaa, mektepler, kılavuzluk vs.)	401 000

6. Genel Müesseseler ve Şirketlerden Devlet Hissesi	
Fenerler	650 000
Mükerrer Sigorta	250 000
Musul Petrolü	800 000
Toplam	1 700 000

7. Müteferrik Varidat	
Hazine muamelelerinin geliri	1 170 000
Uçak vergisi	2 600 000
Askerlik mükellefiyeti	1 170 000
Cezalar	1 450 000
Müteferrik hâsılat	2 600 000
Kıymetli evrak	200 000
Diğer hâsılat	317 000
Toplam	10 107 000

8. Fevkalade Varidat	
İktisadi buhran	12 979 000
Muvazene	17 560 000
Hava kuvvetlerine yardım	4 870 000
Buğday koruma	7 000 000
Toplam	42 409 000
1937 Yılı Genel Gelirler Toplamı	231 020 000

Kaynak: Kemal Ünal “1937 Devlet Bütçesi”, *Ülkü*, Sayı: 55, Eylül 1937, s.81,82

Cumhuriyet hükümeti birçok tedbirlerle yurttaki ekonomik refahı artırırken, aynı zamanda da devlet gelirlerini yükseltmeye çalışmıştır. 1937 yılı bütçesinde 1936 yılına göre gümrük, muamele ve tüketim vergilerinde artış gözlenmiştir.

1937 yılı gelirlerine baktığımızda, %60’lik bölümün gümrük vergilerinden geldiğini görmekteyiz. Bunun dışında, gelirlerin %26’sı tekellerden , %14’ü kazanç ve servet vergilerinden elde edilmiştir. 1936 yılına nazaran hayvan vergisi büyük oranda indirilmiştir. Bu tedbir hayvan ve hayvan mahsullerinin artmasına fayda sağlamıştır. Buna paralel olarak 1936’da hayvan mevcudu 34.121.00 iken, 1937’de 38 milyonu bulmuştur.

1937 yılında, ziraatta makine kullanımının artırılması amacının dışında halkın da ihtiyacı düşünülerek benzin ve petrol vergileri indirilmiştir.

Tablo 2. 1937 Yılı Devlet Giderleri Bütçesi

Büyük Millet Meclisi	3 627 000
Cumhurbaşkanlığı	404 960
Divanı Muhasebet	602 034
Başbakanlık	1 302 165
Şurayı Devlet	236 914
İstatistik Genel Müdürlüğü	317 591
Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü	517 085
Diyanet İşleri Başkanlığı	608 241
Maliye Bakanlığı	20 251 149
Genel Borçlar	49 149 275
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1 370 222
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	5 643 967
İçişleri Bakanlığı	4 856 198
Matbuat Genel Müdürlüğü	186 009
Emniyet İşleri Genel Müdürlüğü	5 666 967
Jandarma Genel Komutanlığı	10 210 300
Dışişleri Bakanlığı	3 305 925
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	6 498 737
Adliye Bakanlığı	9 246 603
Milli Eğitim Bakanlığı	12 229 371
Bayındırlık Bakanlığı	15 773 108
İktisat Bakanlığı	5 668 316
Ziraat Bakanlığı	6 112 962
Mille Savunma Bakanlığı	
Kara Kuvvetleri	49 292 880
Hava Kuvvetleri	7 824 493
Deniz Kuvvetleri	6 283 826

Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü	3 065 293
Harita Genel Müdürlüğü	745 512
Genel Toplam	231 017 776

Kaynak: Kemal Ünal “1937 Devlet Bütçesi”, *Ülkü*, Sayı: 55, Eylül 1937, s.84-85.

1937 yılı giderlerine baktığımızda en çok pay %32 ile Milli Savunma Bakanlığı'na ayrılmıştır. İkinci olarak genel borçlar bütçenin % 21'ini oluşturmaktadır. Diğer harcama oranları ise yaklaşık olarak şu şekildedir: Maliye%8, bayındırlık %7, eğitim %5 ve sağlık %3 tür. 1936 yılının devlet giderleri bütçesi 212.755.580 lira iken, 1937 yılında giderlerde yukarıda görüldüğü gibi artış gözlenmiştir. Bu artış özellikle idare, kültür ve eğitim işlerinde bir kat daha artmışken, ekonomi ve bayındırlık alanlarında da kalkınma hızla devam etmiştir. Bu arada 15 Ekim 1937'de Yeni Türk Harfleri ile basılan beş liralık kâğıt paralar Merkez Bankası tarafından tedavüle çıkarılmıştır.²⁵⁵

Bütçeye ilişkin yapılan bir yoruma göre, Cumhuriyet hükümeti 1937 yılında, bütçeden ayrılan pay ile şu işleri yapmaya çalışmıştır: Adli bütçedeki 9 milyon liradan başka demiryolları için 8.320.bin lira, büyük su işleri için 4.250.000 lira ayrılması planlanmış, deniz yollarına, satın alınan vapurların bedeline ait 5 milyon lira pay ayrılması düşünülmüştür. Sümer ve Eti Bank'a sermaye olarak 5 milyon lira, eğitime 1,5 milyon lira, göçmen ve iskân işlerine 2,5 milyon lira, Ankara Tıp Fakültesi inşaatına 900 bin lira, yaş ve kuru meyvelerin ıslahatı için 630 bin lira, hükümet konakları inşası için yarım milyon lira, Şarkta imar işleri için 2 milyon lira, milli savunma hizmetlerine de 10 milyon liraya yakın bir miktar ayırmıştır.²⁵⁶

Ahmet Emin Yalman 1937 yılı bütçesini değerlendirirken, mali anlamda büyümenin istenilen seviyede olmadığını söylemiştir. Ancak buna rağmen ekonomide çok önemli bir aşama kat edildiğini ve istenilen ekonomik seviyeye bu gidişle büyük çalışmalarla ulaşılabileceğini de ifade etmiştir. Birbiri ardına gelen savaşların ülkeyi yıprattığını buna rağmen denke yakın bir bütçeye sahip olduğunu

²⁵⁵ *Akşam*, 16 Ekim 1937, s.4.

²⁵⁶ Kemal Ünal “1937 Devlet Bütçesi”, *Ülkü*, Sayı: 55, Eylül 1937, s.86

da yazmıştır. Her şeye rağmen milli sanayinin kurulmaya çalışılması önemli bir gelişme olarak kaydetmiş ve bütçeye ilişkin şunları söylemiştir:

*“Bu sene talihimiz iyi gitti. Fransız frangının düşmesi vaziyetinden istifade etmeyi bildik. Duyunu Umumiye ile harice ödediğimiz diğer taksitlerden bu sayede senede 3 milyon 200 bin lira tasarrufumuz var ki, senede bunun yarısı nispetinde serbest dövizde kurtarıyoruz demektir. Bu seneki bütçemizde gördüğümüz en büyük noksan buhran ve muvazene vergilerinde değişiklik olmamasıdır. Maaşlı çalışanların rahatlama için bu vergilerin hafifletilmesi gereklidir. Hiç şüphe etmiyoruz ki, maliyemiz bu sene bu iki vergi üzerinde araştırmalar yapacak, hem prensip, hem de yük fazlalığı bakımından düzeltilmesi lazım gelen bu işe gelecek bütçe için çareler hazırlayacaktır.”*²⁵⁷

²⁵⁷ Ahmet Emin Yalman, “1937 Yılı Bütçesi Karşısında “ **Tan**, 26 Mayıs 1937, s.8.

3.BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA ALANINDAKİ GELİŞMELER

3.1. TÜRK FRANSIZ İLİŞKİLERİ VE HATAY MESELESİ

A.Milli Mücadele Dönemi'nde Hatay

İskenderun Sancağı bir toprak parçası olmaktan önce bir kavşak, Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan ve Belen boğazından Güneydoğu Toros'ları aşan büyük yolun zorunlu olarak geçtiği yer ve Akdeniz ile çöl arasında İskenderun Limanı bağlantısı ile yapılan büyük doğu ticaretinin mal yükleme merkeziydi. Bu sebeple gerek ticaret yolları, gerekse Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından jeostratejik öneme sahip zengin bir bölge olmasından dolayı 18.yüzyıl başlarından itibaren Fransa'nın göz diktiği bir yer olmuş; bölgeye eğitim, sağlık, din ve demiryolu alanlarında yatırım yaparak nüfuzunu yerleştirmeye çalışmıştır.²⁵⁸

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye eyaletine bağlı bir sancak(ilçe) olduğu için sancak diye anılan İskenderun ve yöresi Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında Türk kuvvetlerinin elinde iken İngilizlerce işgal edilmişti. Ama İngilizler burasını aralarında daha önce imzalamış oldukları Osmanlı topraklarının paylaşılması anlaşmalarına uyarak Fransızlara devretmişlerdi. Müttefik Devletler Yüksek Konseyi'nin 25 Nisan 1920'deki San Remo toplantısında da Suriye ve Lübnan Fransa mandası altına verilmişti. Oysa 28 Ocak 1920'de ilan edilen Misakı Milli'ye göre İskenderun Sancağı Türkiye'nin parçasıydı. Misakı Milli'de ölçüt alınan, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı esnadaki "*Osmanlı İslam çoğunluğunun oturduğu kısımların tümü birbirinden ayrı kabul edilemez*" maddesine göre bu bölgeler milli sınırlar içerisindeydi. Bu nedenle Fransa ile yapılan 20 Ekim 1921 günlü Ankara Antlaşması'nda Sancak bölgesinin kime bırakılacağı büyük bir sorun oluşturmuştu. Türkiye bölgenin kendine bırakılmasını savunurken, Fransa burasının Suriye'nin bir parçası olduğunu öne sürerek İskenderun'u geri vermemekle direnmişti.²⁵⁹

²⁵⁸ Hamit Pehlivanlı- Yusuf Sarımay- Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay*, Asam Yayınları, Ankara.2001, s.40.

²⁵⁹ Şerafettin Turan *Türk Devrim Tarihi* s.170,171.

Suriye'nin Fransız Mandası altına konulacağı 25 Nisan 1920'de Sen Remo Antlaşması ile tespit edilmişti. Bu sırada Anadolu'da Milli Mücadele hareketi devam ettiği için Suriye'nin kuzey sınırları henüz kesin olarak tespit edilmemişti. Bu sınırlar 1921 Ankara Antlaşması ile belirlenmiş ve Lozan Antlaşması'nın 3.maddesi ile kesinleşmişti. Ankara Antlaşmasının 7.maddesi ile Sancak bölgesi Fransız mandası altına girmiş oluyordu. Bu durum Milletler Cemiyeti tarafından da 23 Eylül 1923'te tasdik edilmiştir.²⁶⁰

1921 Ankara Antlaşmasının 7.maddesi şöyledir:

*“İskenderun bölgesi için, özel bir yönetim rejimi kurulacaktır. Bu bölgenin Türk soyundan gelen halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır”.*²⁶¹

B.1936 Yılı Sonrası'nda Hatay Meselesi'nin Ortaya Çıkışı

Suriye üzerinden manda idaresinin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da bir antlaşma yapılmıştı. Bu antlaşma Sancak'ın statüsü meselesini tekrar ortaya çıkarmış ve bu mesele Fransa ile Türkiye arasında 1939 yılına kadar devam etmiştir. Adı geçen antlaşmanın 3.maddesi şöyle idi:

*“Yüksek Akid taraflar Manda Rejiminin sona erdiği gün, Fransız Hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak, ya da bu memleket adına imzalanan bütün antlaşma, sözleşme ve diğer milletlerarası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerini yalnız Suriye Hükümetine devretmek için bütün tedbirleri alacaklardır”.*²⁶²

9 Eylül 1936'da mandaya son verecek ve onun yerine iki yan arasında bağdaşma kuracak olan Fransa -Suriye anlaşması, Suriyeli bakanlarca imza edilmiştir.²⁶³

²⁶⁰ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, “Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası” Atatürk. Araştırma Merkezi. Ankara 1990 s,127.

²⁶¹ Şerafettin Turan. **Türk Devrim Tarihi**, s,171.

²⁶² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası** s,129.

²⁶³ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1978 s.6.

25 yıllık süre için yapılan bu anlaşmaya göre, Suriye 3 yıl sonra bağımsızlığına kavuşacaktı. Suriye'ye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran 1936 anlaşmasında İskenderun Sancağı hakkında açık bir hüküm bulunmuyordu. Yani Fransa Suriye'den çekilirken anlaşmanın 3.maddesi ile Sancak üzerindeki hak ve yükümlülüklerini de yeni Suriye Hükümeti'ne devrediyordu. Bunun anlamı Sancak bölgesinin ileride Suriye'ye kalması ve bölge Türklerinin de Suriye içinde azınlık durumuna düşmesi demektir. Zaten Fransa ile anlaşmayı yapan Suriye heyetinin Şam'a dönüşte İstanbul'da verdikleri demeçte, Sancak bölgesi Türklerinden azınlık olarak söz etmeleri, Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Türk basınında, Suriye'ye verilen bağımsızlık hakkı memnuniyetle dile getirilirken, Sancak bölgesinin Anadolu kadar eski bir Türk yurdu olduğu, bu sebeple Sancak Türklerinin bir azınlık olarak Suriye'ye bırakılmayacağı vurgulanıyordu. Ayrıca konunun bir "ekalliyet" davası olmadığı, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a istiklal vermeyi uygun gördüğü aynı şartları fazlasıyla taşıyan İskenderun Sancağı'na da istiklal vermesi gerektiği belirtiliyordu. Bu gelişmeler üzerine harekete geçen Türkiye, Hatay davasına resmen el atmış ve sorun 1936 sonbaharından itibaren Türkiye'nin önemli davası haline gelmiştir.²⁶⁴

Bu gelişmeler üzerine 1936'da toplanan Milletler Cemiyeti Konseyi'nde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından durum resmi bir şekilde dile getirilmişti. Türkiye'nin de Suriye'ye bağımsızlık verilmesinden yana olduğunu söyleyen Aras, Sancakta oturanlara kendi işlerinin kendilerince görülmesine olanak verilmesinin gerekli olduğunu belirtmişti. Fransız temsilcisi ise Sancağın Suriye'nin bir parçası olduğu yolundaki tezlerini yinelemiş, ancak 1921 anlaşması çerçevesinde görüşmeler yapılabileceğini de söylemişti. Bu esnada bağımsızlığa kavuşan Suriye Parlamentosu için seçim hazırlıkları başlamıştı. Sancak Türklerinin ileri gelenleri seçimlere katılmama kararı almışlardı. Bu yüzden Türklerle Fransız ve Suriyeli yöneticiler arasında gerginlik baş göstermişti. Öte yandan Ortadoğu'da büyük çıkarları olan İngiltere, sancaktaki değişiklikte Suriye'den değil Türkiye'den yana eğilim göstermişti. Türkiye 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği bir nota ile Sancak

²⁶⁴ A.g.e., s.7.

bölgesine bağımsızlık verilmesi talebinde bulunmuştu. Fransa bölgeye bağımsızlık verilmeyeceğini, ancak özerkliğinin korunacağı yanıtını vermişti.²⁶⁵

Mücadele diplomatik alanda Paris ve Cenevre de sürdürülürken, bin bir baskı altında bulunan Sancak Türk'lerinin maneviyatını yüksek tutmak için Atatürk'ün emriyle Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak 28 Kasım 1936'da Dört Yol'da bulunan Tayfur Sökmen'e şu mektubu göndermiştir:

“Aziz Kardeşim”

*Telgraflarınızı, mektuplarınızı alıyorum, muntazam verdiğiniz malumattan dolayı çok teşekkür ederim. Az ve dar zamanda yaptığınız işlerin çok büyük, davamıza pek faydalı olduğunu iftiharla söyleyebilirim. Cidden şayanı tebriksiniz. Davamız iyi bir yoldadır, iyi kurulmuş ve her gün artan bir ısrarla takip edilmektedir. Meselenin Milletler Cemiyeti'ne intikal etmesi başarılı neticeye doğru atılmış mühim bir adımdır. Fransızların teklifi, ricat için bir çıkar yol aramak düşüncesine müstenit olması bile bize haklı davamızı, cihan umumi efkârı karşısında, bir kere daha açıklamaya fırsat verdiğinden dolayı çok faydalıdır. Milletler Cemiyetinde muarızdan (karşı koyan) fazla dost ve taraftar bulacağımıza kuvvetle inanıyoruz; neticeyi tam bir kalp rahatlığı ile bekleyebiliriz. Tabiidir ki, icap eden tedbirlerin hiç biri ihmal edilecek değildir; hatta ben bu günkü durum içinde, bütün tedbirlerimizi tatbik hususunda daha müsait bir saha ve hava bulacağımıza kaniim. Netice alınca kadar oradaki baskının hafifletilmesi ve muhterem halka daha müsait bir yaşayış temini için teşebbüslerimizi bu günden itibaren şiddetlendireceğiz ve devamlı surette takip edeceğiz; bundan herkes emin olmalıdır. Sizi ve sayın arkadaşların en derin sevgi ve takdir duygularıyla gözlerinizden öper, mukaddes mücadelemizde her gün daha büyük muvaffakiyetlere ermenizi candan dilerim kardeşim”.*²⁶⁶

30 Kasım 1936'da İskenderun Sancağı'nda 2.derece seçimler yapılmıştır. Türklerin boykotu ve Fransız yönetiminin hile ve baskısı sonucu Antakya'dan Adalı Mehmet ve Kuseyri Mustafa, İskenderun'dan Şeyh Süleyman Sami ve Kırkhan dan Tasabeyzade Mahmut adındaki kişilerin mebus seçildikleri ilan olunmuştur. Antakya halkı; Türkler (Aleviler de dâhil), Çerkezler Taşnaklardan gayri Ermeniler ve

²⁶⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi* s.174.

²⁶⁶ Hasan Rıza Soyak *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi yayınları Cilt.2, s.571.

Ortodokslar toplanarak bu seçimin kanunsuz olduğunu, bu kişilerin Antakya-İskenderun halkını temsil edemeyeceklerini, esasen memleketlerinin Suriye ile hiçbir alakası olmadığını hükümete bildirip protesto etmişlerdir. Sokak kavgaları artmış ve birçok Türk tutuklanmıştır.²⁶⁷

8 Aralık 1936 günü Türk Hükümeti Fransız Hükümeti'yle anlaşmış olarak sonucu Milletler Cemiyeti Konseyi'ne götürmüştür. Konseyin 14 Aralık günkü toplantısında ise Türkiye, konunun esasına girilmeden önce, sancakta huzurun sağlanması için oradan Fransız askerlerinin çekilip, bir Milletler Cemiyeti komiserine bağlı tarafsız jandarmanın gönderilmesini istemiştir. Esasta ise Fransa'nın Suriye ve Lübnan'da yapmış olduğu gibi Hatay halkıyla da bir anlaşma yapmasını ileri sürmüştür. Fransa bunu reddetmiştir. Sonunda Konsey Fransa'nın isteğine uyarak, Hatay için yalnız üç gözlemci seçerek davacı iki hükümete aralarındaki görüşmeleri sürdürmelerini önermiştir. Bu karar Türkiye Konseyince onaylanmıştır. Bunun üzerine Türkiye Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Paris'e gidip Fransa sorumlularıyla görüşmeye koyulmuştur.(21 Aralık 1936). Suriye, Lübnan ve Hatay'ın (Sancak) birer bağımsız varlık olmalarını, bir konfederasyon içinde birleşmelerini, konfederasyonun ise ancak; Dış işleri, Gümrük Birliği, Para Birliği konularında yetkili olmasını önermiştir. Fakat bu istekler kabul edilmemiş ve Aras bu durumu 5 Ocak 1937 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin gizli oturumunda bildirmiştir.²⁶⁸

C.1937 Yılında Hatay Meselesi

1937 yılına girildiğinde Suriye mandası altına girmek istemeyen Hatay'da yaşayan sancak Türklerinin bağımsızlık istekleri bütün şiddetiyle devam etmiştir.1937 Ocak ayı Türk basınında yer alan haberlere göre Antakya ve İskenderun'da ki Türk milisler görevlerinden çıkarılmış ve yerlerine tamamen yabancı kimseler alınmıştır. Suriye'deki seçimlerde Suriye lehine oyunu kullanmayanların birer vesile ile evleri basılmakta, malları zapt olmakta ve işkenceye maruz kalmaktadırlar. Ayrıca Hatay bayrağını taşıyan Türklere işkence yapılmıştır.

²⁶⁷ A.g.e., s.572.

²⁶⁸ Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, s.8-9.

Sancaklılar “ İstiklal istiyoruz Suriye'nin mandası altına katıyen giremeyiz” diye bağırınca Araplar tarafından işkenceye uğramışlardır.²⁶⁹

Sancakta Türkler ile diğer halkın bir kısmı arasında süren gerginlik tehlikeli bir şekilde devam etmiştir. Başka bir deyişle sancak meselesi ciddi boyutlarda yoğunluğunu devam ettirmiştir. Bu arada İskenderun ve Antakya'nın durumunu incelemek üzere Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen gözlemciler halkın fikirlerini incelemişlerdir. Milletler Cemiyetinin göndermiş olduğu gözlemciler, Alevi köylerinde ziyaretlerde bulunarak köyün ileri gelenlerin fikirlerini almışlar ve Suriye aleyhine memnuniyetsizlik olduğunu gözlemlemişlerdir. Araplar ve Ermeniler mevcut durumdan memnun olduğunu söylerken, Türkler ise; 2 ye ayrılmışlardır. Muhafazakârlar Suriye lehinde iken gençler ise Suriye'den bağımsız olmak istediklerini söylemişlerdir. Gözlemciler Hatay'da yer alan Boylan bölgesinden geçerken, 200'e yakın Türk Suriye aleyhinde protestolarda bulunmuştur.²⁷⁰

Bu arada 18 Ocak 1937'de Fransa Başbakanı Leon Blum, Türk Büyükelçisi'ne bir mektup yazarak, şu düşünceleri ileri sürmüştür:

“Sırf hukuk alanında anlaşmamız güçtür. Milletler Cemiyeti ise bizde olmayan tam özgürlüğe sahiptir. Fransız Hükümeti şunu açıklayabilir ki; Cemiyetin bu sorun için seçeceği sözcünün görevini en geniş biçimde anlamasına hiçbir engel görmemektedir ve Konseyin kararına önceden razıdır. O, şimdiden Sancağı ayrı bir varlık gibi ele alabilir. Tek bir kaygım vardır, anlaşmazlığımızın gerçek nedenlerini kavrayıp onlara çare bulmak ve bu dikenli sorunu ülkelerimiz arasında daha da dostçasına bir yakınlaşmayı sağlamak için bir vasıta yapmak.”²⁷¹

Sancak meselesini görüşmek üzere toplanacak Milletler Cemiyeti Konseyi'nde hükümetimizi temsil edecek olan Dışişleri Bakanı B. Tevfik Rüştü Aras'ın reisliği altındaki, Dışişleri Bakanı Kâtibi Numan Menemencioğlu, Cumhurbaşkanlığı Kâtibi Hasan Rıza'dan oluşan heyet Cenevre'ye hareket etmiştir. Bu arada Sancak'ta Arap ve Ermeniler' i toplamak için nüfuzlu adamlar harekete

²⁶⁹ Akşam, 9 Ocak 1937, s.1.

²⁷⁰ Ayın Tarihi, Sayı:38, 9 Ocak 1937, s.56-57.

²⁷¹ Tayfur Sökmen, A.g.e., s.9.

geçirilmiştir. Atatürk'ün, parti ve Türk bayrağı resimlerini taşıyan rozetler halkın yakasından çıkarılmıştır.²⁷²

20 Ocak 1937'de Fransa Dışişleri Bakanı M.Delbos ve Dışişleri Müsteşarı M.Vienot Dışişleri Bakanı Rüştü Aras liderliğinde Türk üyeleriyle toplantı yapmışlardır. Hemen sonrasında Fransa Dışişleri Bakanı M.Delbos, Romanya Dışişleri Bakanı Antenesko ile görüşmüş ve şerefine ziyafet vermiştir. Konseyde Hatay Meselesinin raportörü olan İsviçre murahhası M.Sandler de akşam Türk ve Fransız murahhas heyetleri şerefine verilen ziyafete eşlik etmiştir.²⁷³

27 Ocak'ta 1937'de Türk ve Fransız hükümetlerinin ilke bakımından anlaşmış oldukları bir metin, sözcü İsveçli Sandler tarafından Milletler Cemiyetinin onayına sunulmuştur. Bunun en önemli iki hükmü Sancağın ayrı bir varlık sayılacağı ve içişlerinde tam bir özgürlüğe sahip olacağı ile Türkiye'ye İskenderun limanında transit kolaylığı için bir takım hak ve üstünlük tanınacağıdır.²⁷⁴

25 Ocak 1937 tarihli Tan gazetesinin manşetinde “*Hatay Davamızda Prensipten Anlaşmasına Varıldı*” cümlesi yer almıştır. Dışişleri Bakanı Saraçoğlu da aynı gazetenin muhabirlerine aşağıdaki açıklamaları yapmıştır:

“Milletler Cemiyetini günlerden beri kaplayan ağır hava artık yatışmıştır. Hatay davamızda prensip anlaşmasına varılmıştır. Şimdi Türk ve Fransız heyetleri bu prensipleri inceleyip uygulama yoluna gideceklerdir. Hatay davamızda varılan neticeler şunlardır:

- *Hatay içişlerinde tamamı ile serbest olacaktır.*
- *Kendi Teşkilatı Esasi Kanununu (anayasasını) bizzat yapacaktır.*
- *Bir parlamentosu bulunacaktır.*
- *Hatay'da Türk varlığı zevelden korunacaktır.*
- *Yeni devlet huzur ve emniyet içinde öz Türk kültürüne dayanarak gelişebilecektir.*
- *Hatay askerlikten tecrit edilecektir.*
- *Hatay'ın emniyeti Türkiye ve Fransa tarafından beraberce korunacaktır.*

²⁷² Akşam, 21 Ocak 1937, s.1.

²⁷³ Tan, 21 Ocak 1937, s.1,6.

²⁷⁴ Cumhuriyet, 29 Ocak 1937, s.1.

- *Sancağın iç istiklali Milletler Cemiyeti garantisinde olacaktır.*
- *Cenup hududumuzda emniyet ve istikrar kurulacaktır.*²⁷⁵

Cumhuriyet gazetesinin 25 Ocak 1937 tarihli manşetinde de; “*Türk Hatay’ın istiklali temin edildi*” ve *Cenevre’de yapılan anlaşmaya göre Sancak müstakil devlet halinde kendi kendini idare edecek ve tamamîyetini Türkiye ve Fransa kefil olacaktır*” diyerek, benzer bir şekilde anlaşmaya atıf yapılmıştır.²⁷⁶

Ocak 1937’de Sandler Raporu’nun ardından İngiliz gazetelerinin bildirdiklerine göre, Sancak meselesi hakkındaki Türk -Fransız anlaşmasını protesto anlamında Şam’da gösteriler yapılmıştır. Aynı zamanda genel grev ilan edilmiş ve Suriye şehirlerinde dükkânlar kapatılmıştır. Suriye Başbakanı Bay Cemil, Suriyelilerin Türk dilinin resmi dil olarak kabulüne müsaade etmeyeceklerini ve İskenderun limanını Türkiye lehine kendilerinden almayı hedefleyen her türlü karara muhalefet edeceklerini bildirmiştir.²⁷⁷

Tüm bunlara rağmen Hatay davasının kazanıldığı haberi tüm yurttaki büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu münasebetle İzmit’te büyük bir miting yapılmıştır. Mitinge yakın köyler de katılmıştır. Milli Hatay davasının zaferle neticelenmesi Zonguldak’ta da derin sevinç uyandırmıştır. Bu zaferi kutlamak için büyük bir miting hazırlanmıştır. Hatay mümessilleri heyeti imzasıyla basın genel direktörlüğüne de şu telgraf gelmiştir:

*“Anavatan matbuatının Hatay davasını müdafaada gösterdiği asil varlık kalplerimizde ebedi minnetlerle yaşayacaktır. Kurtuluş sevinçleri içinde çalkalanmakta olan Hataylılardan sonsuz sevgi ve saygı ve selamlar.”*²⁷⁸

Yurdun her köşesinden alınan haberlere karşılık bütün nahiye, kaza ve vilayet merkezlerinde de Hatay için milli mitingler yapılmıştır. Türkiye’deki mitinglere katılan kadınlı erkekli halkın iki milyon olduğu kayıtlara geçmiştir. Bu mitinglerde Hatay davası ve Hatay Türkleri hakkında halk hatipleri söz alarak Milletler Cemiyeti’nce Hatay’ın ayrı bir varlık ve Türkçe’nin esas resmi dil olarak kabul

²⁷⁵ Tan, 24 Ocak 1937, s.1.

²⁷⁶ Cumhuriyet, 25 Ocak 1937, s.1.

²⁷⁷ Tan, 29 Ocak 1937, s.1.

²⁷⁸ Ayın Tarihi, Sayı:38, 29 Ocak 1937, s.69.

edilmesini kutlamışlardır. Milletler Cemiyeti ile orada Türk davasına yardımcı olan müttefik ve dost devletler hakkında güzel sözler söylenmiştir. Hatay davasında elde edilen sonucu kutlamak için yurdun her tarafında olduğu gibi Ankara’da da büyük bir miting düzenlenmiştir. Ayrıca halkevi önünde toplanan binlerce halk önlerinde mızıkla olduğu halde Saman pazarı yolunu takiben Ulus Meydanı’na gelerek toplanmış ve zafer anıtına çiçekler koymuşlardır. Cumhurbaşkanı Atatürk’e, Başbakan İsmet İnönü’ye, Mareşal Çakmak’a, Dışişleri Bakanlığı ve C.H.P Genel Sekreterliği’ne teşekkür ve tebrik telleri çekilmiştir.²⁷⁹

Bu süreçte bir yazı kaleme alan Ahmet Emin Yalman da Hatay davasıyla ilgili olarak sorunun barış yoluyla çözüleceğine ve bir an evvel sonlandırılacağına inandığını söylemiştir. Türk halkının da Hatay bağımsızlığı için verilecek olan mücadelede devletin yanında sonuna kadar olacağını ve olması gerektiğini ayrıca belirtmiştir. Atatürk’ün tarihin en büyük askerlerinden biri olduğunu söyledikten sonra, beklenmez askeri hedeflere mucize şeklinde vardığı halde onun maceradan ve gösterişten daima kaçınarak, etrafımızdaki bütün harp ihtimallerini kökünden kurutacak bir siyaset tuttuğunu ifade etmiştir. Balkan Birliği İngiliz Dostluğu, Rusya, İran, Irak işbirliklerini de buna örnek olarak vermiştir. Fakat *“Atatürk bir gayeyi, harbi göze alacak kadar mühim görüyorsa elbette bunun bir hikmeti vardır”* diyerek Atatürk’e olan saygısını da dile getirmiştir. Atatürk istediği sürece, Hatay için harp işareti verse dahi arkasında olacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte Atatürk’ün gösteriş namına bir savaş istemeyeceğini de vurgulamıştır.

Bu açıklamalara ek olarak Hatay topraklarındaki tehlikeyi zamanında göremediğimizi ve bunu Atatürk’ün ileri görüşlülüğü sayesinde anladığımızı dile getiren yazar, Hatay meselesinde asla zaaf gösterilmemesi gerektiğini belirtmiş ve bu sorunu dünya siyaseti ile şöyle bağdaştırmıştır:

“Fransız müstemleke(sömürge) siyaseti bize karşı bir taraftan bu yıkıcı manevrayı hazırlarken, bir taraftan da Fransız müstemlekecileri hududumuzda senelerden beri hazırlıklar yapıyorlardı. 1921 anlaşması neticesinde Kilikya anavatanın içinde kalmıştı. Fakat Fransız müstemlekecileri arasında burası Sykes-Picot anlaşması ile Fransa’ya verilmiş olan sahaya dâhildi. Günün birinde alınması

²⁷⁹ A.g. e., s.71.

lazımdı. Osmanlı istila devrinde bir "serhat mevhumu" akın usulleri vardır. Cenup hududumuza Fransız müstemlekeçileri bu yolda bir serhat gözüyle bakıyorlardı. Kaçakçılık, irtica propagandası, istihbarat dalaveresi şeklinde buralarda tehlikeli, tehditli bir vaziyet teşkil ediyordu. Fransa-Suriye muahedesinin hükmü yerini bulsaydı hudut üzerinde çalışan bir kısım müstemleke memurlarının şahsi menfaati, Fransız müstemlekeçilerinin toprak ve nüfus ihtirası ile birleşerek 770 kilometrelik açık bir hudut üzerinde Türkiye'nin varlığını açıktan açığa kemirecekti. Hatay işinde Atatürk'ün, İsmet İnönü Hükümetinin, bütün Türk Milletinin azimli mücadelesi bütün dünyaya yüksek sulh kıymetleri kazandırmış, yakın Şarkta yarın mutlaka harp doğuracak macera kapılarını kapatmıştır. Varılan netice, bizim kadar, Hatay kadar, Fransa ve Suriye içinde, hatta dünya için de bir kardır. Çünkü macera siyaseti, hiçbir zaman hiç kimse için kazançlı bir saha değildir ve olamaz. Bunun için sisler dağılıp bütün dünya hakikati anladığı zaman takdir edilecektir ki Atatürk'ün idare ettiği büyük mücadelede, Türkiye kendi menfaati ancak dünyanın sulh ve huzurunun takarrür etmesinde ve yakın şarkta macera kapılarının kapanmasında aramıştır."²⁸⁰

Cumhuriyet gazetesi yazarı Abidin Daver, Sancakla ilgili olarak 27 Ocak 1937 günü Sandler Raporu'nun kabul edilmesinden sonra yazdığı yazısında bunu büyük bir zafer olarak nitelendirmiş ve çok sevindirici bir olay olarak görmüştür. Dünyada kazanılan zaferlerin kanla ve çarpışmayla olduğunu vurgulayan yazar, Türklerin bunu barış yoluyla hallettiklerini söyleyerek bu durumdan duyduğu memnuniyetini dile getirmiştir. Yazar, Türkiye'nin Hatay davasında haklı çıkmasını 2 nedene bağlamıştır:

"Bunlardan ilki, Hatay Davasında haklı olmamız yani; Biz İskenderun-Antakya havalisindeki kardeşlerimiz için daha 1921'de iki elimiz ateşte iken Fransız dostlarımıza kabul ettirdiğimiz hakların şimdi teyiden tanınmasını istiyorduk. O zaman Fransa'nın da tamamıyla haklı bulup kabul ettiği vaziyet, asla değişmemiştir. Hatay'daki ırkı vaziyet aynı idi. Orada 1921'de olduğu gibi 1937'de de halkın tamamı Türk'tü. 16 yıldan beri, her Hataylı, Türk olduğunu ve Türklüğün dünyalar değer kıymet ve şerefini anlamış, Türklüğüne dört elle sarılmıştır. Zaferimizin ikinci

²⁸⁰ Ahmet Emin Yalman "Atatürk ve Hatay" **Tan**, 26 Ocak 1937 s.1.

amili ise; bu çok haklı davanın, çok kuvvetli bir şekilde müdafaa edilmiş olmasıdır."²⁸¹

Hatay davasındaki sonucu Boğazlar meselesindeki gibi başarılı bulan yazar, bu iki başarıda da en büyük etken olarak, başta Cumhurbaşkanı Atatürk olmak üzere İsmet Paşa Hükümeti'ni gördüğünü övgü dolu sözlerle belirtmiştir.²⁸²

Bu arada Hatay Anayasası hazırlanması doğrultusunda çalışmalar başlamıştır. Türkiye'nin büyük davası olan Hatay meselesi için Şubat ayının yirmisinde toplanacak olan heyet Sancağın anayasasını hazırlamak için, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi Rıfat Menemencioğlu ile çalışmalara başlayacaktır.²⁸³

Cenevre'de Hatay'ın Anayasasını ve dâhili konularını görüşecek olan komisyon çalışmalarına başlamıştır. Görüşmelerde Türk, Fransız, İngiliz ve Hollanda heyetleri hazır bulunmuştur. Görüşmeler Mart ayına kadar sürmüştür. Suriye'den gelen haberler, Hatay halkının Paris'teki heyetlerinin temaslarından kendileri için tatmin edici neticeler alınmadığını ve hayal kırıklıklarının olduğunu göstermektedir. Bununla beraber Hataylı şefler, Fransa'nın Sancak delegesi M. Düriyö' nün Paris'e çağrılmasına büyük bir ehemmiyet vermiştir.²⁸⁴

Şam ve Halep'te Demir Gömlekliler olarak ifade edilen Suriyeliler Hatay Anayasasının hazırlanmaması için birçok yasadışı gösterilerde bulunmuşlar ve köylerde silah aramak bahanesiyle bin bir türlü saldırı düzenlemişlerdir. Türklere yapılan işkenceler karşısında sessiz kalmayan Kırıkhan Kaymakamı Süreyya Halet, görevinden alınmıştır. Sancak Türkleri bu habere çok üzölmüşlerdir.²⁸⁵

Bütün olanlara rağmen Milletler Cemiyeti Konseyi'nin gayrı resmi toplantısında, Sancak Meselesi raportörü İsveç Dışişleri Bakanı Bay Sandler, Sancağın statüsü ve Sancak için hazırlanması gereken anayasa için konseye aşağıdaki hususlar üzerinde bir an evvel karar alınması gerektiğini bildirmiştir:

²⁸¹ Abidin Daver, "Fransızlar da Suriyeliler de Bizim Kadar Memnun Olmalıdırlar" **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1937, s.1.

²⁸² A.g.e, s.4.

²⁸³ **Tan**, 2 Şubat 1937, s.1.

²⁸⁴ **Tan**, 26 Şubat 1937, s.1.

²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1937, s.1.

1. Statünün ve Teşkilatı Esasi'nin bir an evvel yürürlüğe girmesi,
2. Sancak meselesi için ilk seçim tarihinin tespiti,
3. Seçimleri hazırlayarak kontrol edecek komitenin teşkili, bu komitenin ve sancaktaki Milletler Cemiyeti delegelerinin masrafının ne şekilde karşılanacağı,
4. Statü ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Fransa ve Türkiye tarafından onaylanması,
5. Sancağın tamamıyeti mülkiyesinin garantisi hakkındaki Türk Fransız muahedesi ile Türkiye Suriye hududunun tecavüzden masuniyetinin garantisi hakkında Türkiye-Fransa-Suriye anlaşmasından konseyin haberdar edilmesi.²⁸⁶

29 Mayıs 1937'de Hatay'ın milli bütünlüğünü teminat altına alan ve Türkiye-Suriye sınırlarını tespit eden bir antlaşma Milletler Cemiyeti başkanlığında imzalanmıştır. Bu antlaşmayı Türkiye namına Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras, Dışişleri Siyasi Müsteşarı Numan Rıfat Menemencioglu ve Riyaseti Cumhur umumi kâtabi Hasan Soyak ile Fransa namına Dışişleri Bakanı Delbos, Vienot ve Ponsot imzalamışlardır. Bu imzayı takiben konsey hemen toplanmış ve sancak meselesi hakkında Raportör İsveç Nazırı Bay Sandler' in raporunu aynen kabul etmiştir. Konsey esnasında Fransa Dışişleri Bakanı Delbos, İngiltere Dışişleri Bakanı Bay Eden, Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Litvinof ve diğer murahhaslar Sancak Meselesi'nin hallolmasından dolayı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Milletler Cemiyeti Konseyi Hatay meselesi hakkında Sandler' in raporunu ittifakla onaylamıştır.²⁸⁷

Böylelikle Hatay 18 yıldan bu yana beklediği istiklaline kavuşmuştur. Fransız Komiseri Kont De Martel uçak ile Antakya'ya gelerek belediye binasında söylediği tarihi nutuk ile bu mutlu hadiseyi Hatay halkına müjdelemiştir. Bütün halkı sevindiren bu hadise adeta bir bayram havası yaratmıştır. Aylardan beri bu anı bekleyen Hatay halkı gözünü açtığı zaman her tarafı Türk ve Hatay bayraklarıyla donanmış bir şekilde bulmuştur.²⁸⁸

²⁸⁶ **Ayn Tarihi**, Sayı:42. 25 Mayıs 1937, s.238.

²⁸⁷ **Ayn Tarihi**, Sayı:42, 30 Mayıs 1937, s.239.

²⁸⁸ **A.g.e.**, s.240.

Bu haber üzerine 3 Haziran'da Suriye Mebuslar Meclisi oy birliği ile şu bildiri yayınladı:

“ Suriye Mebuslar Meclisi, gerçekten halkı temsil eden sancak mebuslarının tümü içinde olarak, Misak-ı Milliye ve “Suriye bağımsız ve egemen bir devlettir” diyen anayasanın 1. maddesine, onun topraklarından “Hiçbir parçası ferağ ve terk edilemez” ve “Suriye parçalanamaz bir siyasi varlık” tır diyen anayasanın 2.maddesi doğrultusunda; Mademki Fransa-Suriye anlaşması Fransa için Suriye topraklarının bütünlüğünü ki İskenderun onların bir parçasından ibarettir, savunmasını zorunlu kılıyor. Suriye topraklarının bir parçasını Suriye egemenliğinden ayırmak amacını güden veya güdecek olan her hangi bir girişimi doğrudan doğruya milletler meclisince onaylanmış bir anayasa ile mürekkebi henüz kurumamış olan bir anlaşmanın bozulması olur. En asil ümitlerini acun vicdanı üzerine kurmuş olan Suriye Milleti, hem birliğine, hem de yeniden doğuşuna zarar getiren hiçbir çözümü tanıyamaz. İmanının ve hakkının bütün kuvvetleriyle kendini savunmaya kararlıdır. ”²⁸⁹

İşler bu durumda iken Atatürk; 1 Kasım 1937'de T.B.M.M.'nin 5.dönem 3.toplanma yılını açarken Hatay konusunda ve Milletler Cemiyetinin kararlarına değinerek şöyle demiştir:

“Dış politikamız, geçen yıl içinde de, barış ve uluslararası işbirliği yolunda gelişmiş ve yürüdüğümüz yolun değişmez olduğunu bir kez daha belirtmiştir. Milletler cemiyetinin geçirmekte olduğu çetin dönemlerde, cumhuriyet hükümeti, bu uluslararası kuruluşla olan bağlılığını, her alanda göstererek barış idealine en uygun yoldan ayrılmamıştır. Milletler Cemiyeti yüksek yönetimi altında yapılmakta olan görüşmeler, Hatay halkına yaraşan mutlu ve bağımsız yönetime kavuşması yolunda amaçladığımız gayeyi sağlayacak belgelerin kabul ve imzası ile sonuçlanmıştır. Hatay rejimi ile ilgili dostça bir düşünce doğrultusunda işbirliği yapmış olduğumuz Fransızlarla iyi niyetle ve istenen amaca ulaşmayı sağlayacak biçimde anlaşılması sağlanacaktır ”²⁹⁰

²⁸⁹ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 10.

²⁹⁰ TBMM ZC, Devre V. Cilt.20, 1 Kasım 1937, s.8.

Hatay'ın işlerinde tam bağımsız olmasını sağlayan Milletler Cemiyeti'nin 29 Mayıs 1937 günlü kararıyla, Fransızların Hatay yönetimini Türklere bıraktıkları 4 Haziran 1938 günü arasındaki bir yılı aşan süre boyunca Hatay'daki manda yöneticileri var güçleriyle Türklük aleyhine çalışmış ve bu uğurda her türlü şiddet tedbirlerine başvurmuş, bunları kışkırtmış ve desteklemiştir.²⁹¹

29 Mayıs günlü karar gereğince Hatay'ın işlerinde kesin özgürlüğünün gerçekleşeceği 27 Kasım 1937 gününde, Suriye Fransız Fevkalade Komiseri M. De Martel'in tutumu ile ilgili olarak Ulus gazetesi başyazarının sorularına karşılık veren Atatürk'ün söyledikleri yaşanan durumu özetlemiştir:

“Bunlara dair henüz teferruatlı malumat almadım. Eğer Suriye Fevkalade Komiseri m. De Martel Sancağa gelerek, Hataylıların müstakil rejime kavuştuklarını bizzat ilan etmedi ise ve bu münasebetle Hataylıların bayramlarına şeref vermekten kendini alıkoymuşsa; buna diyeceğim yoktur. Hatay'da Fransız delegesi, Hataylıların çok şevk ve heyecanlı bayram yapmaları tabii olan bir günde, eğer Hatay Türklerini serbestçe bu günü kutlamaktan Hataylıları men edecek tedbirler almışsa, buna yazık derim. Çünkü böyle bir zihniyet devletlerarasında, yüksek dostluk münasebetlerini hal ve istikbal için müspet yolda yürümek lüzumunun henüz anlaşılmamış olmasından ileri gelir. Mamefih her şeye rağmen, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükümeti arasında Cenevre'de imza olunan vesikaların tayin ettiği rejimin birinci safhası, Hatay Türklüğü'nün yüksek azim ve enerjisi ile başlamıştır. Başka türlü olamazdı ve bundan sonra da olamaz. Buna Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk Milletinin olduğu kadar, bu meselede söz vermiş olan Fransa Hükümeti'nin de şeref ve haysiyeti müsait değildir.”²⁹²

Öte yandan 4 Temmuz 1937'de Türkiye ile Fransa arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. İki hükümet bir bildiri yayınlayarak İskenderun Sancağı'nın durumunu saptayacak olan hükümleri ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nce 29 Mayıs 1937'de benimsenmiş olan temel kanunu ve sancakta Türk unsurunun üstünlüğünü kabul etmişlerdir.²⁹³

²⁹¹ Tayfur Sökmen, a.g.e., s.11,12

²⁹² Ulus, 1 Aralık 1937, s.1,6.

²⁹³ Tayfur Sökmen, a.g.e., s.14.

Türk - Fransız Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, temmuz ayının sonuna doğru sancakta yapılacak seçimler hakkında çalışmalara tekrar başlanmıştır. Ağustosta yapılan seçimler sonunda sancaktaki Türk topluluğu Sancak Meclisi'nde 40 vekillikten 22 sini elde etmiştir. Sancak Meclisi ilk toplantısını 2 Eylül 1938'de yapmıştır. Sancak statüsüne göre resmi diller Türkçe ve Arapça olmasına rağmen bütün vekiller yeminlerini Türkçe yapmıştır. Meclis Sancağa Türkçe adıyla Hatay Devleti adını vermiştir.²⁹⁴

Meclis 2 Eylül 1938 günü toplanmış ve Meclis Reisliğine Abdülgani Türkmen'i Devlet Reisliğine de Tayfur Sökmen'i seçmiştir. Meclis tarafından verilen resmi kararlarla devletin adı Hatay Devleti olmuştur. Kabul edilen bayrak Türk Bayrağı gibi, al zemin üzerine beyaz Ay Yıldızlı idi; Türkiye Cumhuriyeti bayrağından farkı yalnız yıldızın ortası dolu olmayıp beyaz çizgi halinde olması idi. Hükümeti Başvekil olarak vali Dr. Abdurrahman Melek teşkil etmişti; mecliste okunan hükümet beyannamesinde: "*Programımızın ruhu ve esası Kemalizm rejimi ve onun bütün icaplarıdır*". Denilmiştir.²⁹⁵ Nihayetinde 23 Haziran 1939 günü Hatay Millet Meclisi heyecan verici açıklama ve gösteriler içinde ülkenin anavatana katılmasını kararlaştırmıştır.²⁹⁶

7 Temmuz'da T.B.M.M' de çıkan bir kanunla, katılma kararıyla ilgili olarak Hatay vilayeti kurulmuştur. Fransız birlikleri de hemen Hatay'dan çekilmişlerdir. 23 Temmuz 1939'da T.B.M.M. adına Hatay'a gelen heyetin önünde anavatana katılma töreni, anlatılması olanaksız sevinç ve coşkunculuklar içinde gerçekleşmiştir. Böylece Hatay, yabancı boyunduruğundan kurtarılmış, hem stratejik hem de ekonomik önemi çok büyük olan bir bölge anavatanla birleştirilmiştir.²⁹⁷

Hatay meselesi ile ilgili olarak Atatürk'le Başvekil Celal Bayar ve Tayfur Sökmen arasında aşağıda yer alan telgraflar karşılıklı alınıp verilmiştir:

"Başvekil Celal Bayar-Ankara

²⁹⁴ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e., s:133.

²⁹⁵ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s.652- 653.

²⁹⁶ Tayfur Sökmen, a.g.e., s.15.

²⁹⁷ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., s:654.

Bugün Hatay Millet Meclisi'nin açılması ve Devlet reisinin seçilmesi suretiyle Hatay Devleti'nin kurulmuş olduğunu Hariciyeden verilen bilgi üzerine öğrendim. Cumhuriyet Hükümeti'nin bu muvaffakiyetini tebrik ederim.

KEMAL ATATÜRK

Başvekil'in cevabı:

Yüksek sevk ve idarenizle Büyük Milletimizin bir hizmetinde Ulu Şefimizin iltifat ve tebrikine nail olmak bizim için büyük bir şereftir. Sonsuz bağlılıklarımın en derin tazimlerimin lütfen kabul buyrulmasını istirham ederim.

*CELAL BAYAR*²⁹⁸

“Ekselans Kemal Atatürk

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı

Hatay Millet Meclisi tarafından bugün Hatay Reisliğine seçildiğimi ve bu vazifeyi ifaya başladığımı yüksek huzurunuzla arz etmekle şereflenirim. Türkiye'nin ulu önderi tarafından gösterilen yüksek alaka ve yardım sayesinde istiklaline kavuşmuş olan Hatay'ın, Ulu Şef Atatürk'e ve B.M.M.'ne karşı beslediği minnet, şükran ve bağlılık hislerini bu vesile ile arz etmekle son derece bahtiyarım. Vazifemin ifası sırasında, yüksek alaka ve irşatlarınızın esirgenmemesi dileğiyle candan bağlılığımı ve sonsuz saygılarımı sunarım

TAYFUR SÖKMEN

Atatürk'ün cevabı şu şekildedir:

Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay Reisliği'ne seçildiğinizi bildiren telgrafınızı memnuniyetle aldım.

Bu kıymetli diyarın en yüksek makam ve vazifesini ihraz(kazanmak) ve deruhte(üstlenmek) etmiş olmanızdan dolayı sizi tebrik ederken inkişafını daima alaka ve muhabbetle takip edeceğim.

²⁹⁸ A.g.e., s.653.

Hatay'daki faaliyetinizde muvaffakiyetinizi ve Hatay'ın yeni idare altında pek çok saadetler ve refahlar görmesini yürekten temenni ederim.

KEMAL ATATÜRK²⁹⁹

Hatay davasının başarısı münasebetiyle Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne memleketin muhtelif yerlerinden aşağıdaki telgraflar gelmiştir:

“Yüksek Önderimizin ve kudretli hükümetimizin azim ve kiyaseti ile Hatay ülkesinin istiklale kavuştuğunu duymakla büyük sevinç içindeyiz. Bu başarının muvaffakiyete kavuşmasından dolayı sonsuz duygu ve saygılarımızı sunarız.

Kilis Hatay Erkinlik Şubesi

Kurtuluş davamızdaki mesainizi şükranla anar minnettarlığımızı sunarız.

Mersin Hatay Erkinlik Şubesi

Mili Hatay davamızın Büyük Şeflerle halledildiğini bugün öğrendik, değerli Partimizi en sıcak şükran ve minnet hisleriyle kutlar saygı ile ellerinizden öperiz.

Tercim Odası Başkanı

Belediye Halkevi R.

M. Uslu Dr. Uras

Rıfat Güven

Candan takip edilen milli sancak davamızda izhar buyurulan metanet ve yüksek feraset neticesinde başarılan büyük muvaffakiyet ve zaferin tevlit eylediği derin sevinç hislerimizi yüksek huzurunuza sunmakla kalbi iftiharla duyarız.

Musevilerin Türklük Kültür Birliği Başkanı

A.Feridun

²⁹⁹ Soyak, a.g.e s.654.

Hatay barışında duyduğumuz büyük sevinci saygılarımızla arz ederiz

Osmancık Hacıhamza Köyü Kurulu

Yüksek Hükümetimizin kuvvetli siyaseti ile başardığımız Hatay muzafferiyetinden dolayı beldemiz halkının minnet ve şükranlarını derin saygılarımızla sunarız.³⁰⁰

C.H.P başkanı Emin Akar, Maltepe Şarbay Ali Kahraman Yiğit

Fransız komiser:

“Yeni rejim size refah ve saadet getirecektir. İcap ederse bu uğurda Fransa da yardımlarını esirgemeyecektir demiştir.”³⁰¹

Araplar Şam’da ve bütün Suriye’de yeni Hatay rejiminin tatbikata konulmasını protesto için umumi grev ilan etmişlerdir. Buna karşın, yeni Hatay rejiminin ilanı münasebetiyle Hatay’dan ve yurdun muhtelif bölgelerinden C.H.P ne minnet ve şükran telgrafları gelmiştir.

Bunlardan birkaçı aşağıda yer almaktadır:

Urfa:

Yeni Hatay Rejiminin yürürlüğe girmesinin başlangıcı olan bugün Vilayet bölgesindeki Hataylı kardeşlerimizle yapılan büyük törene on binlerce halk iştirak etmiş ve bu törende muhtelif hatipler tarafından Hatay yeni Rejiminin vaat ettiği istikbalden ve Hatay’ın tarih ve coğrafyasından bahseden çok sevinçli ve heyecanlı söylevler verilmiş ve bugünü yaratan, yaşatan Büyük Önder Atatürk’ün adı namına minnet ve şükranla, saygı ve sevgiyle anılmıştır.³⁰²

Urfa Halkevi Başkanı

İzmir

³⁰⁰ *Ayn Tarihi*, Sayı:38. 29 Ocak 1937, s.70.

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1937, s.1.

³⁰² *Ayn Tarihi*, Sayı:48, 29 Kasım 1937 s.121.

Bugün İzmir 'de bulunan Hataylılar kendilerine her zaman büyük bir sempati gösteren Türk kardeşleriyle beraber İzmir Halkevinde bir tören yaparak Hatay Anayasasının yürürlüğe başladığı kutsal günü sevinç ve heyecanla andılar.

İstiklal Marşı ile başlanan törene seçkin ve kalabalık bir kitle iştirak etti. Söylevler verildi şiirler okundu.

Erzurum

Hatay Rejiminin yürürlüğe girmesi içten gelen coşkun tezahüratlarla kutlanmıştır. Merasimde Hatay sevenleri, Hatay Erginlik Cemiyeti Murahhası olan İsmet Yahsı Türk Hatay'ın yeni rejime kavuşmasının Suriyeli dostlarımız tarafından da hoş karşılanacağını ifade etmiştir.

Elazığ

Halkevinde toplanan Hataylılar ve Hatay'ı seven Elazıglılar Hatay'ın yeni rejiminin yürürlüğe girmesini heyecanla kutlamış ve Atatürk'e de saygılarını ve şükranlarını sunmuşlardır.

Malatya

Hatay'ın istiklaline kavuşmasını kutlamak için dün gece Halkevinde Hataylılar bir tören düzenlemişlerdir. Lise Direktörü Vasfi Mahir, Türk Hatay'ın menşei ile tarih ve coğrafyası hakkında önemli bilgiler vermiştir. Halkevi mızıka şubesinin çaldığı mahalli ve milli şarkılar dinlendikten sonra Atatürk'e sunulan şükranlar la tören son bulmuştur.

Hatay Rejiminin yürürlüğe girmesi münasebetiyle Hataylı kardeşlerimizin sevincine katılan halkımız, Kadıköy Halkevinde toplanmış ve birçok hatip söz alarak bu mutlu günümüze dair önemli sözler söylemişlerdir.³⁰³

Kadıköy Halkevi Başkanı Celal Esat Arseven

(Yurdun birçok bölgesinden sayısız tebrik ve teşekkür telgrafları gelmiştir)

³⁰³ A.g.e., s.124.

14 Temmuz 1937 günü, Hatay'ın Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen istiklalinin resmen ilan edilmesinden sonra Yunus Nadi köşesinde, yeni rejiminin Hatay'a saadet ve refah getireceğini vurgulamış ve yazısını şöyle devam ettirmiştir:

“Fransa'nın teklifi ile Milletler Cemiyeti'ne müracaat neticesinde, Konseyin İskenderun-Antakya ve havalisine verilmesini kabul ettiği rejim. Samimiyete gelince o bizim de iştirak ettiğimiz bir keyfiyet olarak Hatay'la beraber Suriye'nin de kendi hudutları dâhilinde müstakil bir hayat yaşamalarını Fransa ile beraber tekeffül(kefil) eylemişizdir. Bu hadisenin pek çok iyi tarafı yanında Türkiye ile Fransa arasındaki iyilik derecesi ileri seviyeye gelmiştir. Hatay'a dair verilen bu bağımsızlık kararı Hatay halkını sevince boğmuştur. Bu çok normaldir çünkü Hataylılar yaklaşık 18, 19 yıldır bu sevinçli haberi beklemektedirler.”³⁰⁴

Hatay ve Sancak Statüsü ile ilgili olarak Şevket Bilgin 15 Ağustos 1937 tarihli yazısında; Hatay'daki yeni rejime karşı protesto gösterisinde bulunanları kınamış ve Suriye Hükümetine yönelik olumsuz eleştirilerde bulunmuştur. Hatay halkının amacının barış ve huzur içinde yaşamak olduğunu belirten yazar, Hatay halkının haydutlara karşı boyun eğmeyeceğini ve Türkiye gibi bir hamisi olduğunu da unutmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Hatay'ın istiklalinin Milletler Cemiyeti tarafından onaylandığını ve bunu herkesin bilmesi gerektiğini de yazmıştır. Aynı zamanda Hatay Türklerinin haklarının korunması için Türkiye'nin de elinden geleni yapacağını vurgulamıştır. Türkiye'nin Suriye ile aslında barış içerisinde olmak istediğini, Suriye'nin de bu doğrultuda Hatay'da yaşananları engellemeye çalışması gerektiğini söylemiş ve sözlerini şöyle sonlandırmıştır:

“Hatay'ın istiklali bu memleket halkının huzura, refah ve saadet içinde inkişafa kavuşması için bir teminattır. Hatay'ın yeni rejime intikal devresinde özbeöz Türk olan Aleviler diğer Türk kardeşleriyle el ele vererek her zamandan daha ziyade birlik manzarası arz ediyorlar. Alevi Türkler Şam'dan gelen muharriklere yüz vermiyor, asil varlıklarının satılık bir varlık olmadığını ispat ediyorlar. Bu cazip levha karşısında Arap muharriklerin elinde cinayetten başka bir vasıta kalmamıştır.

³⁰⁴ Yunus Nadi, “Hatay İstiklali Resmen İlan Edildi” *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1937, s.1.

İstediğimiz artık bu tecavüz silahının kırılmasıdır. Bununla beraber Hükümetimizin en muvafık yolu takip edeceğine emin olarak sükûnetimizi muhafaza ediyoruz.”³⁰⁵

Hatay Davası ile ilgili olarak Necmettin Sadak da Sancak statüye kavuşmadan evvel Fransız Hükümeti’ni eleştiren bir yazı yazmıştır. Fransız hükümetini sömürgeci olarak niteleyen Sadak; Fransızların Türk Hükümeti’nin varlığını kabul etmesi gerektiğini ve gerekeni yapmalarının şart olduğunu yazısında belirterek şunları söylemiştir:

“Niçin böyle oldu bilmiyoruz. Müstemlekecilik zihniyeti her yerde ve her zaman bu gibi hadiselerle sebep, daha doğrusu vesile bulabilir. Fransa dışında Fransız idaresi, müstemlekeci ruhun en gaddar misalidir. Gazetelere gelen haberlere göre; Hatay Türkleri Suriye bayrağı asmaya mecbur edilmiş, onlar kendi bayraklarını asmışlardır. Fransız Komiseri buna kızmıştır. Böyle bir bahaneye inanmak güçtür, Çünkü bir ülkenin “Tam İstiklali haiz ayrı bir varlık teşkil” ettiği ilan olunacağı gün, halk nasıl bir ecnebi bayrağı çekmeye zorlanabilir? Böyle bir vaziyet ancak Hatay’ın Milletler Cemiyetince tanınmış müstakil varlığa ilga edildiği gün tabii görülebilirdi. Acaba, Fransız idaresi Hatay’ın istiklali başladığı gün bunun yok olduğunu mu halka anlatmak istedi? Milli bir bayramın bir matem gününe çevrilmesi başka türlü akla sığmaz. Suriye’den çıkmaya hiç niyeti olmayan Fransa, eğer Hatay için yapılan bütün işlerin gayesi orada kendi otoritesini kuvvetlendirmek sanıyorsa çok yanılıyor. Böyle bir düşünce yakın şarkın sulhu için tehlikelidir demektir.”³⁰⁶

³⁰⁵ Şevket Bilgin, “Hatay Türklüğü’ne Uzanan Mütecaviz El Kırılmalıdır” **Yeni Asır**, 15 Ağustos 1937, s.1-2.

³⁰⁶ Necmettin Sadak “Hatay Davası” **Akşam** 1 Ocak 1937 s.1.

3.2. Sadabad Paktı

Türkiye 1933 yılına kadar Lozan'dan kalan meselelerinin birçoğunu halletmiş ve Doğulu devletlerle dostane ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bundan sonra Türkiye'nin doğulu devletlerle münasebetleri bir yandan Atatürk devri ve Türk dış politikasının komşu devletlerle iyi ilişkiler kurma ilkesine, öte yandan da dünya da hâkim büyük devletlerin yanında olma amacına göre düzenlenmiştir. Türkiye 1930'lu yıllardan sonra İslam ülkeleri ile çok taraflı bir işbirliğine gitmiştir. Bu gidişatta İran'ın ve Irak'ın içinde bulunduğu durumun tesiri büyük olmuştur. 30 Haziran 1930'da İngiltere Irak'la bir ittifak anlaşması imzalayarak Irak'a bağımsızlık tanımayı kabul etmiş, buna karşılık da Irak'ta askeri üsler bulundurma, Irak ordusunu yetiştirme gibi bazı ayrıcalıklar elde etmiştir.³⁰⁷ İngiltere'ye tanınan bu ayrıcalıklar Irak'ta muhalefetin sert tepkisine yol açmıştır. Bunun üzerine Irak, komşuları Türkiye ve İran ile siyasi bağlar kurabilmenin yollarını aramaya başlamıştır. 1931 yılı Temmuzunda Irak Hükümeti yetkilileri Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuşlardır. Aynı zamanda Irak diğer komşusu İran'a karşıda sıcak yaklaşımlarda bulunmaya başlamıştır. Buna karşılık İran'da aynı arayışlar içerisine girmiştir. İran Şahı Rıza Pehlevi 1934 yılının haziran ayında Türkiye'yi ziyaret etmiştir.³⁰⁸ Bu ziyaretten sonra iki devlet arasında samimi münasebetler kurulmuştur. Nihayet Afganistan'la daha Milli Mücadele yıllarında başlayan işbirliği ve dostluk münasebetleri de devam etmiştir.

Türkiye'nin Sadabad Paktı'nı imzalamasına ve bu doğu devletleri ile iletişime geçmesine neden olan olay; İtalya'nın Milletler Cemiyeti sistemini ihlal ederek Habeşistan'a saldırması olmuştur. Bu olay üzerine Milletler Cemiyetinde İtalya'ya karşı zorlama tedbirleri alınması düşünülürken, Türkiye, İran ve Irak arasında 2 Ekim 1935'te Cenevre'de üçlü bir antlaşma imza edilmiştir.³⁰⁹ Bu gruplaşmaya daha sonra Afganistan da katılmıştır. Cenevre'de temeli atılan Doğu Paktı'nın gerçekleşmesi uzun bir zaman almıştır. Bunun başlıca nedeni İran ve Irak arasındaki sınır uyuşmazlığı idi. Bu uyuşmazlık, paktı 1937 yılına kadar geciktirmiştir. Bu süreçte de Türkiye doğulu devletlerle olan ilişkilerini geliştirme yolunu izlemiştir. 1935 yılında

³⁰⁷ E. Semih Yalçın, Mustafa Turan, Mustafa Ekinlikli, İlhan Aksoy, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Ankara, Siyaset Kitabevi, 2004 s.357.

³⁰⁸ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **a.g.e.**, 104,105

³⁰⁹ **A.g.e.**, s.104.

Cenevre’de imzalanan dostluk antlaşması çerçevesi içinde İran’la girişilen münasebetler, 1937 yılının Ocak ve Nisan ayları arasında bu devletle çeşitli konularda birçok antlaşmaların imzalanması ile sonuçlanmıştır.

Bu antlaşmalar şunlardır:

14 Mart tarihli İkamet Antlaşması; 20 Nisan tarihli Hava Seyriseferi Antlaşması; 7 Ocak Tarihli Telgraf ve Telefon Hatlarının Tesisine Dair Özel Antlaşma; 14 Mart tarihli Suçluların İadesi ve Adli Müzaharat Antlaşması; 14 Mart tarihli Sınır Bölgesini güvenliği konusunda antlaşma; 20 Nisan tarihli Baytari Antlaşması; 20 Nisan tarihli Trabzon-Tebriz;-Tahran Transit yolu antlaşması;14 Mart tarihli Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması. Bu antlaşmaların hepsi Tahranda imzalanmıştır.³¹⁰ Bu arada Türkiye ve Mısır arasında da 7 Nisan 1937’de ilk dostluk antlaşması Ankara’da imzalanmıştır. Türkiye’nin doğulu devletlerle münasebetlerini yakınlaştırması ve Doğulu devletlerin kendi aralarında iyi ilişkiler kurması Sadabad Paktı’nın yolunu açmıştır.³¹¹

2 Temmuz 1937’de Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil ve maiyeti Tahran’a gelmişler ve İran Dışişleri Bakanı Sami, direktörleri tarafından karşılanarak kendilerine tahsis olunan köşke götürülmüşlerdir. 3 Temmuz 1937 Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil ve yanındaki direktörleri İran heyeti tarafından karşılanmışlardır. Irak Heyeti, Tahrana varışlarında Dışişleri Bakanı B.Sami ve erkânıyla, Irak orta elçisi ve elçilik erkânı tarafından selamlanmıştır. Heyet Sahep Geraniy Sarayına girmiştir.³¹²

3 Temmuz 1937’de Sadabad Paktı ile ilgili olarak; Tahran’da birleşen dört dost devletin Dışişleri Bakanları, esasları evvelce tespit edilmiş olan Sadabad Paktı’nın maddeleri üzerinde tam bir anlaşmaya varmışlardır.³¹³

Dört devlet arasındaki görüşmeler olumlu sonuçlanmış; Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Tahran’da cereyan eden müzakereler tam olarak

³¹⁰ A.g.e., s.105.

³¹¹ A.g.e., s.106.

³¹² Tan, 9 Temmuz 1937, s.1.

³¹³ Cumhuriyet, 3 Temmuz 1937, s.1.

neticelenmiştir. Böylelikle pakt öğleden sonra Sadabad Sarayında beş yıllık süre için imzalanmıştır.³¹⁴

Irak, İran, Afganistan ve Türkiye arasında imza edilen dörtler Misakına "Tahran'da müzakerelerin cereyan ettiği saraya izafeten" "Sadabad Paktı" ismi verilmiştir.³¹⁵

Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras, İran Dışişleri Bakanı B.Semii, Afganistan Dışişleri Bakanı B.Faiz Muhammed Han ve Irak Dışişleri Bakanı B.Naci Elasil tarafından imzalanan Paktın genel itibari ile esasları şöyledir:

Paktın birinci maddesi: antlaşmadaki devletlerin iç işlerine müdahale ve ikinci maddesi ortak sınırlara müdahale durumunda ortaklaşa hareket etmedir.

Üçüncü madde, dört devletin ortak menfaatlerini alakadar eden ulusal uyuşmazlıklarda ve dördüncü madde; savaş durumunda savaş edenlere karşı beraber hareket etmektir.³¹⁶

Bu pakt ile taraflar, aralarındaki dostluk münasebetlerini devam ettirmeyi Milletler Cemiyeti ve Briand- Kellog Paktı'na³¹⁷ bağlı kalmayı, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı ortak sınırlarına saygı göstermeyi ayrıca saldırma amaçlı hiçbir gruba katılmamayı kabul etmişlerdir.

Sadabad Paktı T.B.M.M'de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 14 Ocak 1938'de yaptığı kanun teklifi ile kabul edilmiş, 25 Haziran 1938'de de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Balkan Antantı ve Sadabad Paktı ile batıda ve doğuda bir güvenlik sistemi kurarak kendisi için önemli olan bu iki bölgede barış politikasını kuvvetlendirmiş oluyordu. Sadabad Paktı 1945 Arap Birliğine ve 1955 yılında

³¹⁴ Tan, 9 Temmuz 1937 s.1.

³¹⁵ Ayın Tarihi, Sayı:44 9 Temmuz 1937, s.62-63.

³¹⁶ Tan, 10 Temmuz 1937, s.1,3.

³¹⁷ ABD Dışişleri Bakanı Frank Kellog ile Fransa Dış işleri Bakanı Briand'ın girişimleri sonucu hazırlanan Pakt 1928 Ağustos'unda ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya İtalya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya ülkeleri arasında imzalanmıştır. Türkiye bu paktı 1929 da katılmıştır. En önemli maddesi: Hangi şart ve kökene sahip olunursa olunsun hiçbir anlaşmazlık ve çatışmanın çözümü için barışçı yollar dışında ki yollara başvurulmayacaktır. (Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.527-528.)

yapılan Bağdat Paktına örnek olmuştur. Sadabad Paktı Atatürk'ün barışçı dış politikasını ülkenin etrafında oluşturmaya çalıştığı dostluk meselesini yansıtmıştır.

Sadakat Paktı dönemin yazarları tarafından olumlu bulunmuştur. Ahmet Emin Yalman, Paktın imzalanmasıyla beraber imzalayan devletlerin barış yoluyla birbirlerinin topraklarını koruyacaklarını ifade etmiştir. Tahran Misakı'nı imzalayan devletlerden hiçbirinin yeni toprak alma gibi bir amaçları olmadığı ve sadece barıştan yana olduklarını vurgulamıştır. Tahran Misakı'nı imzalayan devletlerin Akdeniz'deki tehlikelere karşı ortak hareket etmelerini de çok olumlu karşılamıştır. Hatta bu hareketin Avrupa'nın havasını bile değiştirebileceğini ve iyileştirebileceğini ifade etmiştir. Dört memleketin görüş ve hedef birliği, ülkeyi önemli bir gelişmeye kavuşturacaktır. Dört kardeş memleketi idare edenler devlet adamlığının en yüksek imtihanını verdiklerini söylemiş ve yazısına şunları eklemiştir:

“Misakın imzasından senelerce evvelde bizimle İran, Irak ve Afganistan arasındaki münasebetler o kadar samimi bir şekilde ilerliyordu ki, aradaki hudutların askeri bir hat sıfatı ile hiçbir manası kalmamıştı. Tıpkı Amerika ile Kanada arasındaki hudut üzerinde ancak karşılıklı emniyet ve samimiyet duygularının bekçilik ettiği gibi, dört memleket arasındaki hudutların da yalnız idare ve gümrük bakımından bir manası kalmıştı.”³¹⁸

Bunların dışında Irak ile İran arasındaki hudut ihtilafı olmasına rağmen anlaşmayı imzalamış olmalarını da barış açısından çok önemli bulan Yalman, dört komşu hükümetin teşkil ettiği dostluk grubuna Suriye'nin de karışmasını önermiştir. Ona göre Türkiye ile Suriye arasında tam bir ahenk ve dostluk doğmasına da az bir zaman kalmıştır. Son olarak Şark Paktı'nın imzasını, dört devlet arasındaki emniyetten ve dostluktan doğmuş bir netice olarak gören Yalman, bundan sonra da barışın getireceği olumlu ortamla bu ülkelerin birbirlerine daha sıkı bir kardeşlikle sarılacaklarını belirtmiştir.³¹⁹

8 Temmuz 1937 tarihinde imzalanan Sadabad Paktı barış yolunda atılmış çok önemli bir adım olarak değerlendiren Falih Rıfkı Atay, Pakt Antlaşması'nı 1937

³¹⁸ Ahmet Emin Yalman “Tahran Misakı” **Tan**, 10 Temmuz 1937 s.1.

³¹⁹ Ahmet Emin Yalman, **a.g.y.** s.1.

yılıının en güzel haberi olarak yorumlamıştır. Paktın imzalanmasından sonra ortaya çıkan havanın İran ve Irak sınırında yaşanan anlaşmazlıkları da çözebileceğini düşünmüştür. Şark Paktı'nın yayacağı barış ortamının Akdeniz'den Asya ya kadar ulaşacağını düşünen Atay, Sadabad Paktı'nın yansımaları hakkındaki değerlendirmelerini şöyle sürdürmüştür:

*“Şark Paktı'nın hükmü geçecek olan memleketlerin bir de harpten evvel münasebetleri tasavvur edilecek olursa, Tahran Misakının manası daha derin anlaşılacaktır. Ayı ayrı nüfus bölgelerine parçalanan yurtlarında, her türlü haktan mahrum yaşamaya cebrolunan bu milletler, bir iki nesillik zaman içinde tarihin en büyük facialarını gördüler. Ölüm ve esirlikten kurtulabilmek için mucizeler lazım geldi. Onlar iç ve dış politikalarını tanzim ederken, mazinin nasihatlerini dinlemektedirler ve yakın faciaların dersleri, onlara, diğer milletlere örnek teşkil edecek bir olgunluk hali vermiştir. Garp milletlerinin çoğu kendi aralarında, henüz hiçbir esaslı meseleleri halletmemişken, şark paktını imza edecek olanlar, asırlardan beri sürececek çetin ihtilaflarını Milletler Cemiyetinin barış ve uzlaşma prensiplerine sadık kalarak halletme çarelerini buldular. Şark Paktı yıllardan beri devam eden bu gelişimin bir sonucu olmuştur. Hepimize hayırlı olsun”.*³²⁰

³²⁰ Falih Rıfki Atay, “Şark Paktı” **Tan**, 9 Temmuz 1937, s.5.

3.3. NYON KONFERANSI

1937 yılı Temmuz ayında İspanya iç savaşı sırasında Akdeniz’de korsanlık olayları ortaya çıkmıştı. Kökeni bilinmeyen korsan denizaltılar, ticaret gemilerine saldırmış ve bu gemileri batırmışlardır. Bu eylemlerin İtalyan denizaltıları tarafından yapıldığı söylenmiştir. İngiltere ve Fransa bu tehlikeli durum karşısında, önlemler alınması için ilgili devletleri Nyon’da (İsviçre) bir konferansa çağırmıştır. Konferansa katılmayı Akdeniz ülkelerinden; Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Mısır ile, Karadeniz ülkelerinden de Sovyetler Birliği, Bulgaristan ve Romanya kabul ederken, İtalya, Almanya ve Arnavutluk reddetmiştir. Alınacak tedbirleri görüşmek için 11 Eylül 1937 tarihinde Nyon’da konferans toplanmıştır.³²¹

14 Eylül 1937 tarihinde Nyon Anlaşması dokuz devlet tarafından Akdeniz’de seyir ve sefer güvenliğinin sağlanması için imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk konferans hakkında konuşmak için meclisi toplantıya çağırmıştır.³²² İki günlük görüşmelerden sonra, Nyon’da kabul edilen ve Rusya’nın da imzasını taşıyan anlaşmanın ana çizgileri şunlardır:

- İspanya iç savaşında iki taraftan hiç birine muhariplik hakkı tanınmamaktadır.
- Konferansa katılan devletlerin deniz kuvvetleri, milletlerarası kurallara aykırı olarak, saldırıya kalkacak her denizaltı gemisine muharebe ve mümkün olursa, tahrip edeceklerdir.
- İngiliz ve Fransız donanmaları Akdeniz’de seyir ve seferin korunması ile görevlendirilmektedir.
- Kara sularının korunması hakkı bu suların kıyılarındaki devletlere düşmektedir.³²³

Nyon’da imzalanan 14 Eylül 1937 tarihli anlaşması 18 Eylül 1937 tarihinde TBMM tarafından tasdik edilmiş ve 3266 numarası altında Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.³²⁴

³²¹ İsmail Soysal, “Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları”, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, Cilt.1. s.520-521.

³²² **Tan**, 14 Eylül 1937, s.1.

³²³ **Akşam**, 15 Eylül 1937, s.1, 4.

Akdeniz’de denizaltılarca girişilen korsanlık eylemlerine karşı ortaklaşa özel önlemler alınması konusundaki kararlara ilişkin, 14 Eylül 1937 günü Nyon’da imzalanan anlaşmada, imzacı devletler, deniz üstü gemileri ya da uçaklar tarafından yapılan bu gibi eylemlere karşı da ileride ortak önlemler alınması olanağını saklı tuttuklarından, 17 Eylül 1937 tarihinde Nyon Antlaşması’na ek olarak bir antlaşma daha imzalanmıştır.³²⁵ İmzacı devletler Cenevre’de toplanıp şu hükümleri kararlaştırmışlardır:

- Bu ek antlaşma Nyon Antlaşması’nın bir parçası sayılacaktır.
- Taraflar arasında deniz üssü veya uçaklar tarafından yapılan bir saldırı olursa antlaşma devletleri korumak için yürürlüğe girecektir.³²⁶

İngiliz basını Akdeniz’de ticaret gemilerinin himayesi hakkında Nyon’da imza edilen anlaşmayı memnuniyetle karşılamış ve Akdeniz’de oluşabilecek herhangi bir taarruzu da engelleyebileceğini yazmışlardır. Konu ile ilgili olarak Observer gazetesi şunu demiştir:

“Akdeniz’de emniyetsizliğin hakiki sebebi İspanya’ da harp etmekte olan her iki tarafa da muharip haklarının tanınmasıdır.”³²⁷

Nyon Antlaşması Berlin’de; basında yer alan haberlere göre tereddütle karşılanmıştır. Alman basınına göre; konferansta Sovyet Rusya olmasaydı Almanya anlaşmayı memnuniyetle karşılayacaktı. Dönemin basını Rusya’ya şiddetli hücumlarda bulunmuştur. Roma Basını ise Nyon Antlaşması ile ilgili daha dikkatli davranmış ve pek bir şey söylememiştir.³²⁸

Paris Basını Nyon Antlaşması’nı memnuniyetle karşılamıştır. İngiltere ve Fransa’nın bu konferansla beraber büyük bir işbirliğine girdiklerini söylemişlerdir. İngiltere ve Fransa arasındaki bağın güçlü olduğunu ve bunun da konferansa

³²⁴ Abdülhat Akşin, **Atatürk’ün Dış politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK, Ankara, 1991,s.232,233.

³²⁵ **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1937, s.1.

³²⁶ **Akşam**, 18 Eylül 1937, s.1, 4.

³²⁷ **Akşam**, 13 Eylül 1937, s.10.

³²⁸ **Akşam**, 13 Eylül 1937, s.11.

yansıdığını ifade etmişlerdir. İtalya ile ilgili olarak da çok yakında anlaşmaya girmesi gerektiğini yazmışlardır.³²⁹

Nyon Konferansı ile ilgili olarak Sovyet Basını'ndan İzvestiya gazetesi şu yorumda bulunmuştur:

“Bu konferansın toplantıya çağırılmasından evvel diplomasi dairelerinde hazırlanan projenin tatmin edici mahiyette olmadığı daha konferansın toplandığı ilk gün belli olmuş ve ilk toplantının en mühim hadisesini, Sovyetler Birliği mümessili Litvinof'un prensiplere dayanan cesaretli müdahalesi teşkil eylemiştir. Litvinof, İtalya'yı Konferansa katılmadığı için eleştirmiştir.”³³⁰

Nyon Konferansı ile ilgili Türk basınında önemli değerlendirmeler yapılmıştır. Cenevre'nin Nyon kasabasında gerçekleşmiş olan konferansı Dünya barışı açısından çok önemli bulan yazar Necdet Sadri, konferansı imzalayan devletlerin barışı korumaya çalışacaklarını ifade etmiştir. İtalya'nın Akdeniz de hâkimiyet kurmak istediğini savunan yazar, tam da bu esnada İspanya iç savaşı çıkınca Akdeniz tehlikesinin daha da arttığını söylemiştir. Konferansın da bu gerekçe ile toplandığını savunarak sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“Nyon Konferansı Akdeniz de korsanlığa mani olmak için toplanmıştır. Bundan dolayı siyasi bir konferans olmaktan ziyade fenni bir konferanstır. Orada Akdeniz Meselesinin siyasi tarafı değil, korsanlığa karşı ameli tedbirler alınacaktır. Bunun için, İngiltere, bu konferansta, şimdiye kadar yapılan şeylerin hesabı sorulmamasını, kimsenin kimseye itham etmemesini, sakın bir hava içinde istiyor. Olan olmuştur, bu hallerin bir daha olmaması için ne yapılmalıdır? Nyon Konferansının gayesi budur. Sovyetlerin İtalya'ya verdikleri nota, biran bu konferansı tamamıyla suya düşürür gibi oldu, Fakat İngiltere ve Almanya'nın tesirleri her iki tarafı itidalden ayırmıyor sanıldı. Denildi ki: Almanya bu konferansın akim kalmamasına çalışmıştır. Çünkü Akdeniz Meselesi ile alakadar sayılması, bu işe girmesi ve İngiltere ile bir masada Akdeniz Meselesini münakaşa etmesi hoşuna gidiyor; bundan dolayı bu sefer İtalya üzerinde itidal amiri

³²⁹ Akşam, 13 Eylül 1937, s.11.

³³⁰ Akşam, 14 Eylül 1937, s.4.

olmaktadır. Epeyce zamandır Nyon Konferansı'na katılan devletler bir araya gelmemiştir. Fakat Almanya ve İtalya konferansa iştirak etmeyince, verilen kararlar her ne olursa olsun, Nyon'dan beklenen milletlerarası uzlaştırıcı gayeler gene suya düşmüş oldu. ”³³¹

Feyzullah Kazan ise yazısında; Nyon Konferansı'nın Akdeniz de güvenliği sağladığını yazmıştır. Konferansta verilen kararların bu konferansa iştirak eden devletlerin arasında bir uzlaşma olduğunu gösterdiğini savunmuştur. Sovyet Rusya ile ilgili olarak da şu yorumu yapmıştır:

“Sovyet Harp gemilerinin Akdeniz'e çıkarak açık denizlerde kontrol yapmaları kabul edilmemiştir. Küçük devletler daha doğrusu Balkan Antlaşması heyeti büyük devletlerin arasına girmekten mütevellit tehlikelerden uzak bulunmaları için açık sulara karışmayıp Akdeniz'de yalnız karasularında zabıta vazifesini üstüne almak hususunda ısrar etmişlerdir. Açık denizde seyrüseferin ve beynelmilel ahkâmın muhafazası ve 1936 senesinde devletlerarasında verilen kararların tatbiki İngiliz ve Fransız donanmasına bırakılmıştır. İspanya'da harbeden taraflar bu memleketin karasuların da yerli ve yabancı ve açık sularda yalnız kendilerine ait gemilere karşı hareket yapmakta serbest olacaklardır. Nyon Konferansına katılmayan İtalya ve Almanya'nın vaziyetinin ne olacağı henüz belli değildir. ”³³²

³³¹ Necdet Sadri “Nyon Konferansı Sadece Teknik Bir Konferanstır” **Akşam**, 11 Eylül 1937 s.5.

³³² Feyzullah Kazan, “Akdeniz Konferansının Kararları” **Akşam**, 14 Eylül 1937 s.5.

3.4. Türkiye - İngiltere İle İlişkileri

1926 yılında Musul sorununun çözümlenmesinden sonra Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkiler soğukluğunu korumuştur. Bu süreç 1934 yılına kadar sürmüş ve 1934 yılından sonra Türkiye üzerinde tesirlerini göstermeye başlayan İtalyan tehlikesi, Türkiye'yi daha kesin bir şekilde İngiltere'ye yaklaştırmıştır. Diğer yandan, İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasından sonra Akdeniz'de kuvvet dengesini kendi lehine bozması, İngiltere'yi Türkiye ile işbirliği yapmaya sevk etmiştir.

Türk - İngiliz yakınlaşması Montreux Konferansı'nda daha belirli bir şekilde ortaya çıkmıştır. İngiltere, konferansta Türkiye'ye destek vermiş buna karşılık Türkiye, Akdeniz'de ortaya çıkan korsan eylemlerinin önlenmesi için düzenlenen Nyon Konferansı'nda İngiltere'nin yanında yer almıştır. 1936 Eylül ayının başında İngiliz Kralı VIII. Edward, İstanbul'u ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Atatürk ile dört defa görüşerek, ziyaretinin önemini vurgulamıştır.³³³ Bu arada Londra'da Türkiye ile İngiltere arasında bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye, Karabük Demir ve Çelik İşletmelerinin yapımını ve Boğazlar bölgesinin silahlandırma projesini yapımını İngiliz firmalarına vermiştir. Nisan 1937'de Demir - Çelik Tesislerinin temeli Karabük'te atılmıştır.³³⁴

Mayıs 1937'de Başbakan İsmet İnönü Londra'ya giderek İngiltere kralının taç giyme törenine katılmıştır.³³⁵ Bu ziyaretten sonra İsmet İnönü Türk Hükümeti ve dış siyaseti hakkında 14 Haziran 1937 tarihinde şu konuşmayı yapmıştır:

“İngiltere ile münasebetlerimizin hakiki bir dostluk ve emniyet hislerine müstenit olduğunu söylemek benim için bahtiyarlıktır. İngiltere'de bulunduğum zamanda İngiliz Milletinin en salâhiyettar ricalinde memleketim hakkında samimi dostluk hisleri müşahede ettim ve salâhiyettar rical İngiltere'nin Türkiye hakkında beslediği samimi ve ciddi dostluk hissiyatını memleketime getirmemden memnun olacaklarını bana izhar etmişlerdir.

³³³ Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış politikası*, İstanbul 1998, (1919-1939) s.133,134

³³⁴ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1937, s.1.

³³⁵ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1937, s.1.

*Yalnız resmi mahfillerde değil, hususi mahfillerde de memleketimiz hakkında itimat ve sempati gösterilmektedir. Sulh davasında İngiltere'nin takip ettiği hattihareketi, zihniyetimize uygun bulmaktayız. Memleketlerimiz arasındaki itimat hisleri, aradaki münasebetlerin inkişafı için ve beynelmilel sulh davasında ve emniyet havasında kıymetli bir amil olarak müessir olmak için çok faydalı olacaktır. İtalya ile münasebetlerimiz çok iyi haldedir. İktisadi münasebetlerimiz inkişaf etmektedir. İtalya ile münasebetlerimizin en iyi halde olması bizim ciddi emelimiz ve arzumuzdur.*³³⁶

Ertesi yıl İngiltere Türkiye'ye on altı milyon sterlinlik bir kredi açmıştır. Sağlanan bu kredinin on milyonu ticari kredi, altı milyonu ise savaş gemisi ve malzemesi alımına aitti. İngiltere'nin yatıştırma politikası Çekoslovakya'nın Almanya tarafından parçalanmasıyla son bulmuştur. Bu politikanın iflas etmesinden sonra, Akdeniz'de olası bir savaş durumunda alınabilecek önlemlere, Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye'nin katılması ve bir ittifak yapması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Türkiye 12 Mayıs'ta İngiltere ile 23 Haziran'da Fransa ile birer bildiri imzalamıştır. Daha sonra üç devlet, aralarında 19 Ekim 1939'da karşılıklı yardım antlaşması imzalamışlardır.³³⁷

³³⁶ İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri; 1933-1938
Hazırlayan: İlhan Turan; TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 98,
Ankara-2003 s.322

³³⁷ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, a.g.e.,s.118,119.

3.5. Türkiye - Sovyet Rusya İlişkileri

1937 yılı Temmuz ayında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanması yolunda adımlar atılmıştır. Bu işbirliği öncesinde Dışişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya ile Tefvik Rüştü Aras 3 Temmuz 1937'de Moskova'ya gitmişlerdir.³³⁸

Şükrü Kaya ve maiyeti Moskova'da Rusya Dışişleri Bakanı Litvinof tarafında gösterişli bir törenle karşılandıktan sonra özel bir resepsiyonla ağırlanmışlardır. Bu resepsiyonda Türk ve Rus Dostluk mesajları verilmiştir. Rusya gazetelerinden Journal de Moscou gece ile ilgili olarak şu makaleyi yayınlamıştır:

*“İki memleket münasebatı yalnız iki memleketin nefine hizmet etmekle kalmamakta, aynı zamanda umumi barışın da bir amili bulunmaktadır. İki memleketin kuvvetlenmekteki karşılıklı menfaat, kollektif emniyet meselesinde ki teşriki mesailer, istiklalleri ve Milletler Cemiyeti'ne olan bağlılıklarıdır. Sovyet Türk münasebetinin bütün bu unsurları aynı zamanda barış potansiyelini tahkim eden amillerdir. Bu tahkim, çok değişik unsurların birleşmesini kapsamaktadır. Milletler Cemiyeti Paketi'nin takviyesi, barış dostu olan memleketler arasında yaklaşma, bu memleketlerin müdafaa kabiliyetlerinin arttırılması ve karşılıklı muntaka yardımı fikirlerinin başarılması, fakat en mühim nokta, barış taraftarlarının, mütearrızlar tarafından harp potansiyeli lehine yapılan mücadeleden daha verimli bir mücadelede bulunmalarıdır.”*³³⁹

15 Temmuz 1937'de Türkiye ile Sovyet Rusya arasında sınırlarda ki güvenliğin pekiştirilmesi ve herhangi bir anlaşmazlık varsa giderilmesi için kontrol amaçlı Moskova Dışişleri Komiserliği'nde bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmayı Türkiye namına Türkiye Büyükelçisi Zekayi Apaydın, Sovyetler Birliği namına da Dışişleri Komiser Muavini Stomonyakof imzalamışlardır. Türkiye şerefine verilen ziyafette Rusya Dışişleri Bakanı Litvinof yapmış olduğu konuşmada Türk -Sovyet dostluğunu iki memleket için çok önemli görmüştür. Türkiye ile Sovyetler arasındaki dostluğun hep süreceğini vurguladığı nutkunda şu mesajı vermiştir:

³³⁸ Akşam, 3 Temmuz 1937, s.1.

³³⁹ Akşam, 14 Temmuz 1937, s.4.

“ Sovyet Türk dostluğu sayesinde çok mühim olan Karadeniz havzasında ve memleketlerimizin bulunduğu bölgelerde huzurlu bir vaziyet hâsıl oldu. Barış dostlarının bu anlaşmayı takdir etmelerini umuyorum. Bu dostluk düşman bazı devletler tarafından süikaste hedef olabilir. Biz ise buna elimizden geldiğince karşı koymaya çalışacağız. Türkiye'nin de dünya barışına katkıda bulunabilmek için Sovyet Rusya'dan gelen her teklife açık olduğunun farkındayım. İki tarafta, dostlarının düşmanlarının, kendilerinin hakiki dostu olamayacağı prensibine uyacaktır. Bu ziyaret ve varılan anlaşma bütün kâinat önünde Türk Sovyet dostluğunu gösterecek ve bu dostluğa esas teşkil eden prensipleri hatırlatmak suretiyle de barış eserine hizmet edecektir. ”³⁴⁰

Rusya Dışişleri Bakanı Litvinof'ın sözlerine karşılık Türkiye Dışişleri Bakanı Rüştü Aras şu konuşmayı yapmıştır:

“Her şeyden evvel bize karşı göstermiş olduğunuz nazik ve çok samimi hüsnü kabulden dolayı kendi adıma ve Türk delegasyon namına teşekkür ederim. Bizler Kemalist Türkiye'nin Sovyet Rusya ya karşı beslediği derin dostluğun tesiri altında geldik. Türk-Sovyet dostluğu iki devletin tarihi açısından çok önemlidir. Bu sarsılmaz dostluk 16 seneden beri güçlenerek devam etmektedir. Memleketlerimiz uluslararası cihanda kendilerine layık olan mevkiyi kazanmak için her daim beraber olmuşlardır. Kayseri ve Nazillide ki muazzam abidelerde şefiniz Stalin'in kendi teşebbüsü üzerine vuku bulan iştirakini kaydetmek benim için zevktir. İki memleketin, birbirlerinin gelişimi için her türlü yardımı esirgemeyeceği de ortadadır. Briand- Kellog Paketi'nı ve bu vesile ile isminizi taşıyan protokolü aynı zamanda imza ettik. Üç seneden beri de müşterek barış ideali için Milletler Cemiyetinde samimiyetle mesai ediyoruz. Türk Sovyet dostluğu yalnız iki memleket arasında değil, aynı zamanda hususi olarak Karadeniz sınırında ki milletler için de çok önemlidir. Bu dostluk bu suretle çok önemli bir noktaya gelmiştir. Milletlerimizin refahını arzu ediyoruz. Bu bizim için görevdir. Bizim için barış herkes için barış, siyasetteki tam zihniyetimiz budur. ”³⁴¹

³⁴⁰ Akşam, 16 Temmuz 1937, s.7.

³⁴¹ A.g.e., s.7.

3.6. ÜRDÜN KRALI EMİR ABDULLAH'IN TÜRKİYE ZİYARETİ

Ürdün Kralı Emiri Altes Abdullah, yanında Kâtibi B.Sami Rufai, Dr. Cemil Paşa Tütün, Binbaşı B. Norfeld ve mabeyinci Şeyh Mehmet ile beraber 30 Mayıs 1937 tarihinde Türkiye'ye gelmiştir. Emir Sirkeci garında, Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ, Harp Akademisi Komutanı General Ali Fuat, General Osman Tufan, Emniyet Direktörü Salih Kılıç tarafından karşılanmıştır. Ürdün Kralı istasyonda Türk ve Ürdün bayrakları arasında karşılanmıştır. Ürdün Kralı bu esnada şu demeci vermiştir:

“Türkiye ziyaretim siyasi mahiyette değildir. Memleketinize karşı çok derin bir sevgim vardır. Eski muhabbetleri yenilemek ve yeni sevgiler bulmak için, Türkiye'ye gelmek istediğimi Londra'da iken Başvekiliniz İsmet İnönü'ye söylemiştim. Kendileri bu arzumu memnuniyetle karşıladılar. İşte bu gün sevdiğim Türkiye'de ve Türklerin arasında bulunmaktan mesudum. Türkiye şark milletleri için daima önder olacaktır. Yeni merkezinizi görmek üzere bu akşam Ankara'ya gideceğim. Orada büyük önder Atatürk'le tanışacağım. Atatürk Çok sevdiğim ve Türkiye'nin pek muhterem dahi reisidir. Türkiye'den sonra Arap memleketlerinin de gelişimi zamanla gerçekleşecektir. Bundan sonra Türkiye ile Arap âlemi arasında daha sıkı imkânlar hâsıl olacaktır. Ankara'dan sonra Şam'a oradan da memleketime döneceğim.”³⁴²

Emir Abdullah halledilmiş olan Hatay meselesi ile ilgili de konuşmuş ve son durumu şöyle yorumlamıştır:

“Hatay Meselesi iki kardeş millet arasında cereyan etmektedir. Büyük kardeş Türkiye küçük kardeşine ağabeylik yapmıştır. Zaten Türkiye'den de beklenen budur.”³⁴³

Ahmet Emin Yalman, Emir Abdullah'ın Türkiye ziyareti ile ilgili olarak, barış ve gelişme yolunda atılmış önemli bir adım şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Ürdün'ün de gelişimini Emir Abdullah'ın liderliğine bağlamıştır. Abdullah'ın memleketinde barışı ve huzuru geliştirdiğini ve medeniyeti ilerlettiğini de söylerken, Emir Abdullah'ın Türklere karşı çok samimi ve dostça bir tavır

³⁴² Tan, 31 Mayıs 1937, s.4.

³⁴³ Akşam, 31 Mayıs 1937, s.5.

içerisinde olduğunu da ifade etmiştir. Arap âlemi açısından da Emiri önemli bir elçi olarak gördüğünü dile getirmiştir. Yalman yazısında Osmanlı Devleti'nin Araplara karşı olan tavrını eleştirirken, yeni düzene ilişkin de şu yorumda bulunuyordu:

“Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük hatalarında biri, Arap Milli cereyanının meşru ve haklı olduğunu vakti zamanında görüp takdir etmemek ve sele karşı lüzumsuz zararlı bir mukavemet göstermektir. Bu gün bu âlem, ayrı ayrı parçalar halinde mukadderatına hâkim bulunmakla kalmıyor, arasında müspet bir tesanüt baş göstermiştir. Fakat bu tesanütün(dayanışma) hiçbir ifratlı(ilerleme) hedefi yoktur. Maksatlardan biri, kültür sahasında işbirliği yapmaktır. İkincisi de barışı korumak ve serbestçe inkişaf etmek hususunda aynı yol üzerinde yoldaşlık etmektir. Kültür sahasında işbirliği, Araplığa mahsus bir meseledir. Buna büyük bir ihtiyaç vardır. İkinci maksada gelince, Türkiye de aynı barış ve telakki yolcusu olduğu için, bizimle Arap komşularımız arasında ki hedefler, tamamıyla müşterektir. Bu bağlamda Araplarla aramızda sıkı bir bağ oluşacağı kesindir. Emir Abdullah bizim dostluk ve barış duygularımızda ki samimiyeti, hiç şüphesiz zaten biliyordu. Fakat mesafe, nede olsa, bir engeldir. Aramıza karışınca bunu daha yakından göreceğ ve komşu milletlere bildirecektir. Kıymetli misafirimizin ziyaretini bu bakımdan yakın şark sulh ve istikrarına faydalı olabilecek mesut bir hadise olarak görüyoruz.³⁴⁴

Ürdün Emiri Abdullah 31 Mayıs 1937 sabahı Ankara'ya gitmiştir. Kendisini Ankara tren istasyonunda Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Ankara valisi Tandoğan, Celal Bayar, Irak elçisi ve İngiliz sefiri karşılamıştır. Ürdün Kralı İsmet İnönü ile beraber Ankara Pera Palas'a gitmiştir. Pera Palas'ta kendisine büyük bir ziyafet verilmiştir. Emir Abdullah aynı gün Cumhurbaşkanı Atatürk'ü ziyaret etmiştir. Atatürk'e ve Türkiye'ye olan hayranlığını dile getiren Emir Abdullah bu ziyaretin ardından tekrar İstanbul'a dönmüştür.³⁴⁵

İstanbul'a dönen Kral Abdullah, İstanbul'da yer alan tarihi yerleri ziyaret etmiştir. Kendisine kalacak yer olarak Dolmabahçe Sarayı tahsis edilmiştir.³⁴⁶ Ürdün

³⁴⁴ Ahmet Emin Yalman, “ Türkiye ve Arap Âlemi” **Tan**, 1 Haziran 1937, s.10.

³⁴⁵ **Tan**, 2 Haziran 1937, s.1,6.

³⁴⁶ **Akşam**, 4 Haziran 1937, s.1.

Emiri Abdullah 5 Haziran 1937 tarihinde de ülkesine dönmek üzere yurdumuzdan ayrılmıştır.³⁴⁷

3.7. Türkiye İle Mısır Arasındaki Dostluk Antlaşması

Türkiye ile Mısır, aralarındaki dostluk ve kardeşlik bağını güçlendirmek amacıyla 7 Nisan 1937 tarihinde bir dostluk anlaşması imzalamışlardır. İmza törenine Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Mısır adına da Mısır elçisi Muhammed El Gazerli katılmıştır.³⁴⁸

Antlaşmada aşağıdaki hükümler aynen kabul edilmiştir:

- Türkiye ile Mısır arasında bozulmaz bir barış ve dostluk daimi olacaktır.
- Her iki tarafın diplomatik temsilcileri ve temsilci memurları her iki devletinde kendi memurlarına tanıdığı haklardan faydalanacaklardır.
- Her iki tarafın her biri, diğerinde olduğu gibi, gerek başkentte, gerek öbür yabancı ajanların oturmaları kabul edilen başlıca kentlerde oturmak üzere, meslekten başkonsolos, konsolos ve konsolos yardımcısı atamak hakkına sahip olacaktır.

Bunların haricinde, iki taraftan her biri, öteki tarafın önceden iznini aldıktan sonra, meslek memurları dışında yukarıdaki bahsedilen kentlerde oturacak olan başkonsolos, konsolos ve yardımcı konsolos atama hakkına sahip olacaktır. Bu kişiler hiçbir durumda oturdukları ülke uyrukları arasından seçilmeyecektir. Bu maddeler iki ülke açısından uygun görülmüş ve kabul edilmiştir.³⁴⁹

Türkiye ile Mısır arasında imzalanan bu anlaşmanın iki devlet arasında var olan barışı güçlendirdiğini yazan Ömer Rıza Doğrul, anlaşmayı çok sevindirici bir haber olarak okuyucularıyla paylaşmıştır. Mısır'ın kardeş devlet olduğunu söylemiş ve Mısır'ın İslam Tarihi'nin aynı zamanda Türklerin tarihi olduğunu savunmuştur.

³⁴⁷ Tan, 6 Haziran 1937, s.1.

³⁴⁸ Tan, 8 Haziran 1937, s.1.

³⁴⁹ İsmail Soysal, "Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları", s.530.

Tarihten örnekler vererek geçmişte Mısır'ın, Türklerin idaresinde hürriyet ve istiklal içinde yaşadığını ve Türk idaresinde istiklalden mahrum kalmadıklarını ileri sürdükten sonra, Türklerin Mısır da birçok iz bıraktığını belirtmiş ve şöyle bir saptamada bulunmuştur:

“Bugün Mısır'ı süsleyen umran eserleri içinde birçoklarının Türkler tarafından yapılmış olması Mısır'lıları sevindiriyor, övündürüyor ve hoşnut ediyor. Çünkü Mısır da, Türk yakınlığı iliklere işlemiştir. Çünkü bütün Mısır bu Türk yakınlığını iliklerine kadar hissetmişlerdir. Türk- Mısır anlaşmasının imzalanması, iki memleket hesabına bir bayramdır ve bu bayramı kutlamayacak kimse yoktur. Mısır Türkiye'nin Akdeniz'e bakan komşusudur. İki memleket karşı karşıya birbirine bakıyor ve güveniyor. İmzalanan bu anlaşma ile iki memleket yeniden birbirine bağlanmıştır. Bu anlaşmanın iki memleket arasında maddi ve manevi bakımdan çok hayırlı olacağı şüphe götürmez. İki memleket arasında bu anlaşmayı imzalayanlar her türlü tebriğe layıktır.”³⁵⁰

³⁵⁰ Ömer Rıza Doğrul, “Türkiye Mısır Muahedesi”, **Akşam**, 8 Nisan 1937, s.3.

SONUÇ

1937 yılının başlarından itibaren Atatürk'ün sağlık durumu bozulmaya, rahatsızlıklar kendini göstermeye başlamıştır. Ancak Atatürk, bu belirtilere rağmen ülke çıkarlarını kendi sağlığından üstün tuttuğu için çalışmalarına devam etmiştir. Ülkesinin iç ve dış sorunlarıyla ilgisini kesmemiş, daha önceki yoğun çalışma temposunu daha da artırarak sürdürmüştür.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 1937 yılında yapmış olduğu yurtiçi gezilerinde Anadolu'nun tamamına yakınına gezmıştır. Gezisinin ilk bölümünde öncelikle İstanbul'a gitmiş, ardından da Karadeniz üzerinden Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerini ziyaret etmiştir. Atatürk gittiği her yerde sevgi gösterileri ve tezahüratlarla karşılanmıştır. Türk tarihine ve kültürüne büyük önem veren Atatürk, Mersin'e yapmış olduğu bir gezide tarih dersine girerek Tarsus adının kökenini anlatmış ve Tarsus'un gerçek adının Terses olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun dışında Cumhurbaşkanı Atatürk gittiği her yerde özellikle halkevlerini ziyaret etmiş ve çeşitli vesilelerle yapılan kutlamalara katılmıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk 1937 yılı içerisinde bazı yabancı devlet adamlarıyla da görüşmelerde bulunmuştur. Romanya Dışişleri Bakanı Ekselans Antenesko, İngiliz Generali Townshend'in eşi bayan Townshend, Sovyet Büyükelçisi Karahan, Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil, Ürdün Kralı Abdullah, Yunan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı General Metaksas ve eşi, Romanya Başbakanı Tataresco gibi isimleri mevkisinde ağırlamıştır. Görüşmeler genellikle olumlu bir havada geçmiş ve yabancı devlet adamları Atatürk ve Türkiye'den övgü dolu sözlerle bahsetmişlerdir. Ziyaretlerin haricinde 1937 yılının başında Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Çekoslovakya devletlerinin başkanlarıyla yeni yıl telgrafları karşılıklı alınıp verilmiştir. Bunun yanında Amerika, Almanya, Irak, İtalya, Romanya'daki devlet adamlarıyla da çeşitli sebepler dolayısıyla karşılıklı telgraflaşmalar gerçekleşmiştir.

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün 5.dönem T.B.M.M'yi açış konuşması, bizzat kendisinin yaptığı son açılış konuşması olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Atatürk uzun açılış konuşmasında, ekonomik konuların haricinde, siyasi ve sosyal alanlardaki birçok konuda değerlendirme ve önerilerde bulunmuştur. Bu dönemin

önemli bir gelişmesi de, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün çiftliklerini hazineye bağışlamasıdır. Atatürk'ün Türk milleti için yapmış olduğu bu bağış basında çok olumlu tepkilerle ve övgü dolu sözlerle karşılanmıştır.

1937 yılının siyasi anlamda çok önemli bir gelişmesi İkinci Adam olarak nitelenen İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılması olmuştur. Pek çok etkenin rol oynadığı bu karara göre, İnönü, 20 Eylül 1937' de Cumhurbaşkanlığına tedavisini tamamlamak için *“mutlak istirahatata”* gereksinim duyduğunu, bu nedenle kendisine 1,5 ay izin verilmesini içeren bir başvuruda bulunmuş ve yerine Celal Bayar atanmıştır. 1937 yılının siyasal alandaki önemli bir gelişmesi de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir. 5 Şubat 1937'de yapılan değişiklikle, 1924 Anayasası'nın 2.maddesine, devletin temel nitelikleri olarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında yer alan altı ok *“ Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik, Milliyetçi ve İnkılâpçudur”* şeklinde girmiştir. Ayrıca, 74.maddeye bir fıkra eklenerek, *“Çiftçiyi toprak sahibi kılmak ve ormanları devletleştirmek için alınacak toprak ve ormanların kamulaştırma karşılığı ve bu karşılıkların ödeneşi özel kanunlarla gösterilir”* maddesi getirilmiş ve 75. maddede yer alan *“Hiçbir kimse felsefi inancından, din, mezhep ve tarikatından dolayı kınanamaz”* cümlesindeki *“tarikat”* sözcüğü çıkarılmıştır. 29 Kasım 1937'de yapılan değişiklikle de, 48.maddede yer alan bakanların sayısının yasa ile belirleneceği kuralı, *“Bakanların kuruluşu özel kanuna bağlıdır”* biçiminde değiştirilmiştir.

1937 yılının önemli bir siyasi gelişmesi de Dersim İsyanı'dır. Dersim İsyanı 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti hükümetiyle Dersim aşiretleri arasındaki anlaşmazlıklar sonucu yaşanan olayların genel adıdır. Dersim'de mutlak devlet hâkimiyetini sağlamak için Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından düzenlenen harekât sonucu, isyan eden birçok elebaşı yakalanmıştır. 21 Eylül 1937'de elebaşı Seyit Rıza jandarmalar tarafından sıkıştırılınca, zor durumda kalarak teslim olmuştur. Askeri harekâttan sonra yapılan yargılama 15 Kasım 1937'de sona ermiştir.

1937 yılı Türk kültürü ve ekonomisi açısından çok önemli gelişmelere sahne olmuştur. Türk gençliğinin ve Türk halkının başta kültürel sosyal olmak üzere birçok alanda gelişimini sağlayan halkevlerinin sayısı 103'e ulaşmıştır. İstanbul Üniversitesi'ne bağlı İktisat Fakültesi'nin açılması da dönemin önemli bir gelişmesidir. 20-25 Eylül 1937'de toplanan İkinci Türk Tarih Kurultayı Türk tarihi

ve kültürü açısından çok önemli bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Kurultay başkanlığını dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan yapmıştır. Kongreye yerli ve yabancı birçok tarih profesörü ve tarih öğretmeni katılmıştır. Kongrede Anadolu Tarihi, Türklerin tarihi ve kökeni hakkında birçok tez ortaya atılmıştır. Özellikle Anadolu kapılarının Türklere açılmasından önceki süreçlerde Anadolu halkının kökeninin de Türk olduğu araştırmacılar tarafından savunulmuştur. Dönemin önemli bir ekonomik gelişmesi, İsmet İnönü tarafından temeli atılan ve endüstrimiz açısından önemli olan Karabük - Demir Çelik Fabrika'sının temelinin atılmasıdır. Ereğli ve Malatya'da kurulmuş olan bez fabrikaları da ekonomiyi canlandıran ve Türk halkının birçok ihtiyacını karşılayan diğer önemli ekonomik gelişmeler arasındadır.

1937 yılının hem dış politika hem de iç siyaseti açısından çok önemli bir gelişmesi de 25 Ocak 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti'nin Hatay'a bağımsızlık vermesi olmuştur. Bir dizi gelişmenin ardından Milletler Cemiyeti, Hatay'ın bağımsızlığını kabul etmiş ve bir seçimle nüfus çoğunluğunun tespit edilmesine karar vermiştir. Türkiye adına Numan Menemencioğlu'nun katıldığı anayasa taslağı hazırlama komisyonu, Fransız, İngiliz, Belçikalı ve Hollandalı diplomatlardan oluşmaktaydı. Komisyon tarafından 15 Mayıs 1937'de tamamlanan tasarı Milletler Cemiyeti'nce 29 Mayıs 1937'de kabul edildi. Bu taslağa göre sancak, işlerinde bağımsız, dışişleri, maliye ve gümrük işlerinde Suriye'ye bağlı kalacaktı. Sancağın toprak bütünlüğü, Türkiye ve Fransa'nın garantörlüğü altındaydı. 4 Temmuz'da Türkiye ile Fransa arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. İki hükümet bir bildiri yayımlayarak İskenderun Sancağı'nın durumunu saptayacak olan hükümleri ve sancakta Türk unsurunun üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Buna göre 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın ruhuna uygun olarak, yeni düzenlemeleri birlikte uygulamaya koyacaklarını açıklamışlardır. Böylece Hatay'ın anavatana katılması yolunda çok büyük bir adım atılmıştır.

Türk dış politikası açısından çok önemli bir diğer gelişme 8 Temmuz 1937 tarihinde imzalanan ve İtalya'nın yayılmacı politikasına karşı Ortadoğu'da güvenliği sağlamayı amaçlayan Sadabad Paktı olmuştur. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasındaki Dörtlü Pakt Tahran'da Sadabad Sarayı'nda beş yıl içinde imzalanmıştır. 30 Mayıs 1937'de Ürdün Kralı Abdullah Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyarete ilişkin

olumlu izlenimler, Türk basınında da yer almıştır. İspanya iç savaşı sırasında Akdeniz'de deniz güvenliğinin korunması için 9 devletin katıldığı Nyon Konferansı'nda Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa'yı desteklemesi de, anılması gereken gelişmeler arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Son Posta

Tan

Ulus

DERGİLER

Ayın Tarihi

Ülkü

KİTAPLAR

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt.1. TTK yayınları, Ankara, 1996.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt. 1. 3. Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.

AYDEMİR Şevket Süreyya, **İkinci Adam** Cilt:1. (1884,1938) İstanbul 1993.

AKŞİN Abdülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi** TTK, Ankara, 1991.

BAYDAR Mustafa, **Atatürk ve Devrimlerimiz**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

BUĞDAYCI Aslan, **Dünden Bugüne Nazilli**, Eğitim yayınları, İstanbul, 2001.

DİLAN, Hasan Berke, **Atatürk Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1939)** İstanbul 1998.

EROĞLU Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Meb Yayınları, İstanbul, 1982.

GÖZÜBÜYÜK Şeref, **Açıklamalı Türk Anayasaları** Turhan Kitabevi, İst.2007.

GÜLCAN Yılmaz, Erkan ŞENŞEKERCİ, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (1923,1950) Cilt.2.** 2001.

GÖNLÜBOL Mehmet, Cem SAR, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası** Atatürk. Araştırma Merkezi. Ankara 1990.

İĞDEMİR Uluğ, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970,

KAYA Ali, **Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi**, Can Yayınları, 2002.

KOÇAK Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi, (1938,1945) Cilt.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

KÖKLÜGİLLER Ahmet, **Atatürk'ün İlkeleri ve Düşünceleri**, İst, 2005

MAZICI Nurşen, **Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937,1939)**. Der Yayınları. İstanbul 1996.

MALKOÇ, Eminalp **Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

ÖZEL Sabahattin, GENCER Ali İhsan, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2005.

ÖZEK Çetin, **Türkiye'de Lâiklik**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1962.

PEHLİVANLI Hamit, SARINAY Yusuf, YILDIRIM Hüsamettin, **Türk Dış Politikasında Hatay**, Asam Yayınları, Ankara.2001.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

SOYAK Hasan Rıza **Atatürk'ten Hatıralar** Y. K.Y. Cilt.2,İSTANBUL 2005.

SÖKMEN Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar** Türk Tarih Kurumu, Ankara 1978.

ŞİMŞİR Bilal, **Kürtçülük**, Cilt,2.Bilgi Yayınevi, Ocak 2009.

TURAN Şerafettin, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği** T.T.K Ankara, 2000.

-----**Türk Devrim Tarihi** (Yeni Türkiye'nin Oluşumu,1923-1938) , Ankara, 1996.

TOKSOY Nurcan, **Bir kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri** Orion Kitabevi 2007.

TUNA Serkan, **Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

UÇAROL Rifat, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

YALÇIN Semih, Mustafa Turan, Mustafa Ekinlikli, İlhan Aksoy **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Siyaset Kitabevi, Ankara, 2000.

MAKALELER

AKÇURA Yusuf, “ I.Türk Tarihi Kongresi” **Ülkü Halkevleri Dergisi**, Cilt1, Sayı:1. Şubat 1933 s,23-30.

KARAL Ziya Enver, “Türk Tarih Kurultayı” **Yeni Türk**, Cilt:5 Sayı:58 İstanbul, 1937, s.1143-1144.

ÜNAL Kemal, “1937 Devlet Bütçesi’nin Bir Tahlili”, **Ülkü**, Cilt:10, Sayı: 55, Eylül 1937, s.81-86.

RESMİ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi, V. Devre, Cilt 10.Ankara TBMM Matbaası, 1937.